This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

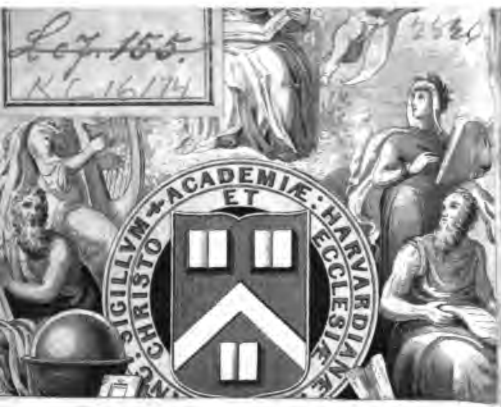
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

KC
16/74

HN 62AJ Y

Digitized by Google

Lee7.155.
KC 16174



Not to be exchanged or sold.

THE GIFT OF

ELIZA WENTWORTH HAVEN,

OF PORTSMOUTH, N. H.

From the Library of her late Husband,

…ON HAVEN, JR.,

…807.)

…pril, 1857.

Digitized by Google

_ni-3ml.

Digitized by Google

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS ET A. HIRTII DE REBUS A CAESARE GESTIS COMMENTARII.

CUM FRAGMENTIS.

EX RECENSIONE SAMUELIS CLARKE FIDELITER EXPRESSI.

VOL. I.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
MDCCL.

Digitized by Google

~~Ec 7.13.5~~
KC 16178

1857. Apr. 25.

Gift of

Mrs. N. A. Haven jr.

of Portsmouth N. H.

vol. 1–3.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
ARGUMENTA.

LIB. I.

1. GAlliae deſcriptio et diviſio. 2. Helvetiorum de ea invadenda inſtitutum. 3. Apparatus. 5. Difficultates. 7. Profectio. 8. Caeſaris conſilia de iis probibendis. 10. Caeſar eos ad flumen Ararim adoritur, ſuperatque. 11. Eorum legatio ad Caeſarem, illiuſque reſponſum. 14. Caeſar inopia frumenti laborat, Dumnorigis Aedui perfidiâ; quam tamen detectam condonat. 17. Caeſar Helvetios altero proelio fugat. 21. Helvetii Caeſari ſe dedunt, domumque relegantur. 22. Galli de Caeſaris victoria gratulantur. 23. et apud eum de Germanorum, Arioviſto duce, in Galliam ingreſſu queruntur. 26. Caeſaris legatio ad Arioviſtum. 27. ejuſque reſponſio. 28. Caeſar exercitum ſuum adverſus Arioviſtum ducit. 30. Caeſaris militum timor et perturbatio. 31. ejus oratio ad milites animandos. 33. Caeſaris cum Arioviſto colloquium. 37. ab Arioviſti equitibus diremptum. 38. Arioviſti perfidia et crudelitas. 39. Caeſar et

Digitized by Google

Arioviſtus bello parant decernere; Germanorumque proelii equeſtris ratio. 41. *tandem Germani, magna cum clade pulſi, domum fugiunt; totumque adeo bellum uno proelio conficitur.*

LIB. II.

1. *Belgarum omnium contra Populum Romanum conjuratio:* 3. *Rhemis ſolis in iſtam conjurationem non conſentientibus;* 4. *qui porro Caeſarem de reliquorum conſiliis et viribus certiorem faciunt.* 6. *Caeſar contra illos exercitum Axonam flumen transducit.* 7. *Bibrax Rhemorum oppidum a Belgis oppugnatur.* 8. *eo ſubſidia mittit Caeſar. Belgae, amiſſa oppugnatione, ad caſtra Caeſaris contendunt.* 9. *acies utrinque inſtruitur, nec tamen proelium committitur.* 11. *Belgae, re deſperata, ad tuendos ſuos quiſque fines, domum revertuntur.* 12. *Caeſar fugientes proſequitur, et eorum multa millia concidit.* 13. *deinde Sueſſiones intra fines ſuos invadit, et in deditionem accipit.* 14. *item Bellovacos.* 15. *quos, intercedente Divitiaco, in fidem recipit.* 16. *Ambiani ſtatim ſe dedunt. Nervii fortiter ſe defendunt.* 23. *ingenti tamen et diu dubio proelio debellantur tandem, et ad internecionem ferè rediguntur.* 29. *denique et Atuatici oppugnati,* 31. *ſe dedunt;* 33. *et rebellant iterum;* 34. *capti autem ſtatim, venduntur omnes.*

Digitized by Google

ARGUMENTA.

LIB. III.

1. *Nantuates, Veragri, Sedunique, contra Ser. Galbam legatum rebellantes;* 3. *gravi clade affliguntur.* 6. *inde Galba legionem in Allobrogas perducit.* 7. *eodem tempore Veneti, aliique ad Oceanum populi rebellant.* 9. *Caeſar in eos bellum inferre parat, non ſine magnis difficultatibus.* 10. *Exercitum ſuum partitur, et latius diſtribuit.* 12. *Venetorum &c, ſui defendendi opportunitas et ratio.* 13. *Navium illorum deſcriptio: earumque, pro loci natura, utilitas.* 14. *Caeſar, operam in eorum oppidis expugnandis fruſtra impendi ſentiens, navali eos proelio tandem aggreditur, ſuperatque.* 17. *interea Q. Titurius Sabinus, legatus, Unellos &c, callido conſilio ſuperat.* 21. *eodemque tempore in Aquitania P. Craſſo Sotiates victi ſe dedunt.* 24. *aliique complures Aquitaniae populi.* 29. *Caeſar, Morinos Menapioſque non infeliciter aggreſſus, anni tempeſtate exercitum in hibernis collocare cogitur.*

LIB. IV.

1. *Uſipetes et Tenchtheri Germani, metu Suevorum, in Galliam tranſeunt.* 2. *Suevorum mores et vivendi ratio;* 3. *item Ubiorum.* 4. *Uſipetes et Tenchtheri Menapios ſedibus ſuis*

Digitized by Google

expellunt. 5. Caeſar, Gallorum infirmitatem in conſiliis capiendis veritus, maturiùs ad exercitum proficiſcitur. 6. Germanorum legationes ad Caeſarem, ejuſque reſponſa. 9. proelium equeſtre, in quo Germani ſuperiores ſunt. 10. iidem tamen poſtea magna cum clade caſtris exuuntur. 13. quos fugientes Caeſar trans Rhenum, fabricato ponte, inſequitur; 16. Sigambrorum fines vaſtat; 17. Ubiiſque liberatis, in Galliam revertitur; 18. deinde in Britanniam trajicit; 22. non ſine magna exercitum in terram exponendi difficultate, Britannis ſe opponentibus: 24. qui tamen ſuperati, legatos de pace mittunt. 26. poſtea autem, Caeſaris claſſe ventis disjecta et aeſtu maritimo afflictata, rebellant. 29. Britannorum ex eſſedis pugnandi ratio. 30. qua Romani primum perturbantur. 31. tandem autem Britanni denuo ſubiguntur. 32. quo facto, Caeſar in Galliam revertitur. 33. Morinoſque, milites ſuos diſperſos, ſpe praedae, aggredientes, reprimit.

LIB. V.

1. Caeſar, cùm in Gallia claſſem per legatos inſtrui juſſiſſet, ipſe in Illyricum profectus, Piruſtas cohibet. 2. inde in Galliam reverſus, Trevirorum motus compeſcit. 4. Dumnorix Aeduus fugiens, ne inter obſides in Britanniam à Caeſare duceretur, interficitur. 7. Caeſar in Bri-

Digitized by Google

tanniam trajicit. 8. *hoſtes ſe in ſylvas abdentes, inde expelluntur,* 9. *Caeſar, navibus ſuis tempeſtate afflictis, hoſtes perſequi deſiſtit; claſſem reficit; caſtra munit; ad hoſtes revertitur.* 10. *Britannorum et Britanniae deſcriptio.* 11. *Caeſaris proelia cum Britannis varia;* 14. *circa flumen Tameſin.* 19. *Caeſar in Galliam reverſus,* 20. *legiones in plures civitates diſtribuit, propter rei frumentariae inopiam.* 21. *Taſgetius in Carnutibus interficitur.* 22. *Repentinae defectiones ortae ab Ambiorige et Cativulco.* 23. *Ambiorix, doloſa oratione, legatis inter ſe diſſentientibus, Titurio, ut caſtra deſerat, perſuadet; et in itinere circumventum adoritur, ipſumque cum omnibus copiis ad internecionem caedit.* 30. *deinde, junctis Nerviis, caſtra Ciceronis obſidet et oppugnat.* 36. *T. Pulfionis et L. Vareni contentio nobilis de laude et virtute.* 37. *Caeſar, acceptis literis, ad ſolvendam caſtrorum obſidionem proficiſcitur.* 41. *Galli, relicta obſidione, ad Caeſarem contendunt.* 42. *et ab eo fugantur.* 44. *Caeſar, propter crebros motus, totam hiemem in Gallia manere ſtatuit.* 45. *Senones, Treviri, aliique populi, Romanorum imperium aegrè ferunt.* 47. *Indutiomarus caſtra Labieni oppugnat.* 49. *eo autem occiſo, diſcedunt Galli; fitque omnis Gallia quietior.*

Digitized by Google

ARGUMENTA.

LIB. VI.

1. *Caeſar majores in Gallia motus exſpectans, copias ſuas adauget.* 2. *Nervios ſubita incurſione ſubigit.* 3. *Senones et Carnutes in deditionem accipit.* 5. *item Menapios.* 6. *Labienus Treviros, timorem ſimulans, ſubito in fugam conjicit.* 9. *Caeſar iterum, facto ponte, Rhenum tranſit.* 10. *Suevi adverſus Romanos bellum parant.* 11. *Gallorum Germanorumque mores deſcribuntur.* 12. *Aeduorum et Sequanorum factiones. Rhemi in locum Sequanorum ſuccedunt.* 13. *Druidum deſcriptio.* 15. *Gallorum religio.* 16. *et mores.* 19. *Germanorum mores a Gallorum multum diverſi deſcribuntur.* 23. *Hercynia Sylva.* 24. *bos uno cornu.* 25. *Alces.* 26. *Uri.* 27. *Caeſar, inopia frumenti, exercitu trans Rhenum reducto, adverſus Ambiorigem proficiſcitur.* 28. *magna vis Fortunae.* 29. *Ambiorigis copiae diffugiunt.* 30. *Caeſar, partito exercitu, ipſe Ambiorigem perſequitur;* 31. *non ſine magnis difficultatibus.* 32. *Sigambri interim Rhenum tranſeuntes, caſtra Ciceronis adoriuntur.* 35. *mira in hoc caſu Sex. Baculi virtus.* 37. *Romanorum clades aliqua.* 38. *Barbari tamen oppugnatione tandem deſiſtunt, domumque revertuntur.* 40. *Caeſar Eburonum fines populatur. Ambiorix difficillime effugit.* 41. *Caeſar in Italiam revertitur.*

Digitized by Google

ARGUMENTA

LIB. VII.

1. Gallorum multae gentes de bello renovando conſilia incunt. 3. Carnutes plurimos cives Romanos Genabi ſubito occidunt. 4. Vercingetorix clientes ſuos ad bellum incendit; eique, multorum gentium conſenſu, defertur imperium. 8. Caeſar Arvernos ſubito invadit et opprimit. 10. Vercingetorix Gergoviam Boiorum oppugnat; quo eum inſequitur Caeſar. 11. Caeſar Vellaunodunum et Genabum expugnat: 12. Vercingetorix oppugnatione Gergoviae deſiſtit: Caeſar Noviodunum occupat; Vercingetorigis equitatum fugat; Avaricum obſidet. 13. Vercingetorigis conſilio, urbes Biturigum, ut Romani commeatu prohibeantur, incenduntur. 16. Caeſar magna rei frumentariae difficultate laborat. 17. exercitus utrinque appropinquant, nec tamen proelium committitur. 19. Vercingetorix a ſuis proditionis inſimulatus, ſe purgat. 21. Caeſar Avaricum oppugnare pergit. 22. murorum Gallicorum forma. 23. Caeſar Avaricum magna virtute defenſum, tandem expugnat. 28. Vercingetorix ſuos conſolatur. 29. ad bellum majoribus copiis renovandum ſe accingit. 30. Caeſar inteſtinas Aeduorum turbas compeſcit. 32. deinde ad Gergoviam Arvernorum exercitum ducit. 33. et flumen Elaver aſtu traiicit. 34. collemque munitum, prope urbem, in

Digitized by Google

conſpectu Vercingetorigis, noctu occupat. 35. *intereà Aedui à Romanis deficere inſtituunt.* 38. *Caeſaris autem prudentiâ et celeritate, quodammodo pacantur.* 41. *Caeſar prope Gergoviam, trinis hoſtium caſtris ſtratagemate potitur.* 44. *Romani, oppidum avidius invadentes, magnâ cum clade repelluntur.* 49. *Caeſar temeritatem militum reprehendit.* 50. *in Aeduos caſtra movet.* 52. *Noviodunum à perfidis Aeduis occupatum incenditur.* 54. *Labienus, rebus proſperè apud Pariſios geſtis, ad Caeſarem cum omnibus copiis revertitur.* 57. *Aeduorum exemplo, Galli ferè omnes à Romanis deficiunt.* 58. *eorum apparatus ad bellum.* 59. *Duce Vercingetorige, Caeſarem in Lingonum finibus aggrediuntur.* 61. *et magnâ cum caede fugantur.* 62. *Caeſar eos ad Aleſiam uſque inſequitur.* 63. *Aleſiae deſcriptio.* 64. *Galli proelio equeſtri ſuperantur.* 65. *Vercingetorix equitatum ſuum dimittit.* 66. *Caeſar Aleſiam circumvallat.* 68. *ſuumque item exercitum aliâ munitione contra exteriorem hoſtem circumvallat.* 69. *Galli, convocatis undique auxiliis, obſidione ſuos liberare conantur.* 71. *Critognati, in Aleſia obſeſſi, conſilium, de ſuorum corporibus comedendis.* 72. *Galli intra extraque oppidum ſe ad Romanos utrinque aggrediendos apparant.* 73. *proelium equeſtre, in quo Romani ſuperiores.* 74. *Galli Romanos ſemel atque iterum aggreſſi, repelluntur.* 81. *tandem Romani ex munitionibus.*

Digitized by Google

ſuis erumpentes, Gallos ingenti cum ſtrage fugant. 82. *Aleſia et Vercingetorix deduntur.* 83. *item Aedui, aliique. denique Caeſar legiones in biberna mittit.*

LIB. VIII.

Hirtii praefatio. 1. *Galli conſilia ineunt belli renovandi.* 2. *Caeſar Bituriges inopinantes opprimit; eoſque in deditionem accipit;* 4. *deinde Carnutes, ſui terrore, diſſipat;* 5. *Bellovacos bellum parantes aggreditur.* 6. *Bellovacorum conſilia.* 7. *Caeſar eos, ſpecie paucitatis ſuorum, ad pugnam allicere inſtituit:* 8. *quum autem illi caſtris ſe tenerent, caſtra et ipſe ſua munit.* 11. *Bellovaci pabulatorum Romanorum praeſidium in inſidias eliciunt.* 12. *proelia quotidiana in conſpectu caſtrorum.* 13. *tandem Bellovaci fugâ calliditatis plenâ recedunt.* 16. *proelium ex inſidiis magnâ contentione initum; quo Bellovaci inſidiatores penitus diſſipantur.* 17. *Bellovaci aliaeque civitates ſe dedunt.* 20. *Caeſar exercitum ſuum in plures partes diſtribuit.* 21. *inter haec C. Caninius et C. Fabius legati, Duracium, P. R. amicum, Limone à Dumnaco obſeſſum liberant, Dumnacum profligant.* 24. *Caninius Drapetem perſequitur.* 25. *Fabius Carnutes alioſque in deditionem accipit.* 26. *Drapes et Luterius Uxellodunum occupant.* 27. *Caninius oppidum circumvallat.*

Digitized by Google

28. Luterius cum frumentariis fugatur. 29. Drapes caſtris exutus, capitur. 30. Caninius, juncto Fabio, ad obſidionem oppidi revertitur. 31. Caeſar ex Carnutibus ad Caninium contendit; 33. et Uxellodunum, aquâ probibitis oppidanis, capit; 37. Deinde exercitum ſuum in biberna diſtribuit. 38. Comius Atrebas proelio equeſtri victus, Antonio ſe dedit. 40. ſequenti anno, pacata univerſa Gallia; 41. Caeſar in Italiam proficiſcitur: 42. ibique ſummis honoribus excipitur: 43. deinde ad exercitum revertitur; jamque inimici ejus Romae contra eum conſpirant. 46. ipſe in Italiam iterum proficiſcitur.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER I.

GALLIA eſt omnis diviſa in partes tres: quarum unam incolunt Belgae; aliam Aquitani; tertiam, qui ipſorum linguâ Celtae, noſtrâ Galli, appellantur. hi omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. horum omnium fortiſſimi ſunt Belgae: propterea quod à cultu atque humanitate Provinciae longiſſime abſunt; minimeque ad eos mercatores ſaepe commeant, atque ea, quae ad effaeminandos animos pertinent, important; proximique ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de cauſsâ Helvetii quoque

Digitized by Google

reliquos Gallos virtute praecedunt; quòd
fere quotidianis proeliis cum Germanis
contendunt, quum aut ſuis finibus eos
prohibent, aut ipſi in eorum finibus bel-
lum gerunt. eorum una pars, quam Gal-
los obtinere dictum eſt, initium capit a
flumine Rhodano: continetur Garumna
flumine, Oceano, finibus Belgarum: attin-
git etiam a Sequanis et Helvetiis flumen
Rhenum: vergit ad Septemtriones. Bel-
gae ab extremis Galliae finibus oriuntur:
pertinent ad inferiorem partem fluminis
Rheni: ſpectant in Septemtriones, et ori-
entem ſolem. Aquitania a Garumna flu-
mine ad Pyrenaeos montes et eam partem
Oceani, quae eſt ad Hiſpaniam, pertinet:
ſpectat inter occaſum Solis et Septem-
triones. Apud Helvetios longè no- 2
biliſſimus et ditiſſimus fuit Orgetorix.
is, M. Meſſala et M. Piſone Coſſ. regni
cupiditate inductus, conjurationem no-
bilitatis fecit; et civitati perſuaſit, ut
'de finibus ſuis cum omnibus copiis ex-
'irent: perfacile eſſe, quum virtute om-
'nibus praeſtarent, totius Galliae impe-
'rio potiri.' id hoc facilius eis perſuaſit,
quòd undique loci natura Helvetii con-

Digitized by Google

tinentur; unâ ex parte, flumine Rheno
latiſſimo atque altiſſimo, qui agrum Hel-
vetium a Germanis dividit; alterâ ex
parte, monte Jurâ altiſſimo, qui eſt in-
ter Sequanos et Helvetios; tertia, lacu
Lemano, et flumine Rhodano, qui pro-
vinciam noſtram ab Helvetiis dividit.
his rebus fiebat, ut et minus late vaga-
rentur, et minus facile finitimis bellum
inferre poſſent. qua de cauſa homines,
bellandi cupidi, magno dolore afficieban-
tur. pro multitudine autem hominum,
et pro gloria belli atque fortitudinis, an-
guſtos ſe fines habere arbitrabantur; qui
in longitudinem millia paſſuum CCXL,
3 in latitudinem CLXXX patebant. His
rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis
permoti, conſtituerunt ea, quae ad pro-
ficiſcendum pertinerent, comparare; ju-
mentorum et carrorum quàm maximum
numerum coëmere; ſementes quàm ma-
ximas facere, ut in itinere copia frumen-
ti ſuppeteret; cum proximis civitatibus
pacem et amicitiam confirmare. ad eas
res conficiendas biennium ſibi ſatis eſſe
duxerunt; in tertium annum profectio-
nem lege confirmant. ad eas res confi-

Digitized by Google

ciendas, Orgetorix deligitur. is ſibi legationem ad civitates ſuſcepit. in eo itinere perſuadet Caſtico Catamantaledis filio, Sequano; cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, et a S. P. Q. R. amicus appellatus erat; ut regnum in civitate ſua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate ſua obtinebat ac maximè plebi acceptus erat, ut idem conaretur, perſuadet: eique filiam ſuam in matrimonium dat. ‘perfacile factu eſſe’ illis probat, ‘conata perficere; propterea quod ipſe ſuae civitatis imperium obtenturus eſſet. non eſſe dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii poſſent. ſe ſuis copiis, ſuoque exercitu, illis regna conciliaturum,’ confirmat. hac oratione adducti, inter ſe fidem et jusjurandum dant; et, regno occupato, per tres potentiſſimos ac firmiſſimos populos, totius Galliae ſeſe potiri poſſe ſperant. 4 ea res ut eſt Helvetiis per indicium enunciata, moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt. damnatum poe-

Digitized by Google

nam ſequi oportebat, ut igni cremaretur. die conſtituta cauſſae dictionis, Orgetorix ad judicium omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; et omnes clientes obaeratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus ſuum exſequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magiſtratus cogerent; Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciverit. Poſt ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod conſtituerant, facere conantur, ut e finibus ſuis exeant. ubi jam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt; oppida ſua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt; frumentum omne, praeter quod ſecum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent; trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo afferre jubent. perſuadent Rauracis, et Tulingis, et Latobrigis fini-

 Digitized by Google

timis, uti, eodem uſi conſilio, oppidis ſuis viciſque exuſtis, unà cum iis proficiſcantur: Boioſque, qui trans Rhenum incoluerant, et in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt. Erant 5
omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent: unum per Sequanos, anguſtum et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, quo vix ſinguli carri ducerentur; mons autem altiſſimus impendebat, ut facile perpauci prohibere poſſent: alterum per provinciam noſtram, multo facilius atque expeditius; propterea quod Helvetiorum inter fines et Allobrogum, qui nuper P. R. pacati erant, Rhodanus fluit; iſque nonnullis locis vado tranſitur. extremum oppidum Allobrogum eſt, proximumque Helvetiorum finibus, Geneva: ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus ſeſe vel perſuaſuros, quòd nondum bono animo in populum R. viderentur, exiſtimabant; vel vi coacturos, ut per ſuos fines eos ire paterentur. omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die

ad ripam Rhodani omnes conveniant. is dies erat, a. d. v. Kal. Apr. L. Piſone, A. Gabinio Coſs. Caeſari quum id nunciatum eſſet, eos per provinciam noſtram iter facere conari; maturat ab urbe proficiſci; et, quam maximis itineribus poteſt, in Galliam ulteriorem contendit; et ad Genevam pervenit. provinciae toti quam maximum militum numerum imperat. erat omnino in Gallia ulteriore legio una. pontem, qui erat ad Genevam, jubet reſcindi. ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti ſunt, legatos ad eum mittunt nobiliſſimos civitatis; cujus legationis Nameius et Verodoctius principem locum obtinebant; qui dicerent, 'ſibi eſſe in animo, ſine 'ullo maleficio, iter per Provinciam fa- 'cere, propterea quod aliud iter habe- 'rent nullum: rogare, ut ejus voluntate 'id ſibi facere liceat.' Caeſar, quòd memoria tenebat L. Caſſium Conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum et ſub jugum miſſum, concedendum non putabat: neque homines inimico animo, data facultate per Provin-

ciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria et maleficio exiſtimabat. tamen, ut ſpatium intercedere poſſet, dum milites, quos imperaverat, convenirent; legatis reſpondit, ‘ diem ſe ad deliberan-‘ dum ſumpturum ; ſi quid vellent, a. d. ‘ idus Apr. reverterentur.’ interea ea legione quam ſecum habebat, militibuſque qui ex provincia convenerant, a lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia paſſuum decem et novem, murum in altitudinem pedum ſexdecim, foſſamque perducit. eo opere perfecto, praeſidia diſponit, caſtella communit; quo facilius, ſi ſe invito tranſire conarentur, prohiberi poſſent. ubi ea dies, quam conſtituerat cum legatis, venit; et legati ad eum reverterunt; negat ſe more et exemplo populi Romani poſſe iter ulli per Provinciam dare: et, ſi vim facere co-
nentur, prohibiturum oſtendit. Helve- 7
tii ea ſpe dejecti, navibus junctis, ratibuſque compluribus factis; alii vadis Rhodani, quà minima altitudo fluminis erat, nonnumquam interdiu, ſaepius

noctu, ſi perrumpere poſſent, conati; operis munitione et militum concurſu et telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. relinquebatur una per Sequanos via; qua, Sequanis invitis, propter anguſtias ire non poterant. iis quum ſua ſponte perſuadere, non poſſent; legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat; et Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; et, cupiditate regni adductus, novis rebus ſtudebat; et quamplurimas civitates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat. itaque rem ſuſcipit; et a Sequanis impetrat, ut per fines ſuos Helvetios ire patiantur; obſideſque uti inter ſeſe dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut ſine maleficio
8 et injuria tranſeant. Caeſari nunciatur, Helvetiis eſſe in animo per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Toloſatium finibus abſunt: quae civitas eſt in Provincia. id ſi fieret, intelligebat

Digitized by Google

magno cum provinciae periculo futurum, ut homines bellicoſos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. ob eas cauſſas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit. ipſe in Italiam magnis itineribus contendit: duaſque ibi legiones conſcribit; et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit; et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. ibi Ceutrones, et Graioceli, [illegible] locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his proeliis pulſis; ab Ocelo, quod eſt citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciae die ſeptimo pervenit; inde in Allobrogum fines: ab Allobrogibus in Seguſianos exercitum ducit: hi ſunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

11 Helvetii jam per anguſtias, et fines Sequanorum, ſuas copias tranſduxerant; et in Aeduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Aedui, quum ſe ſuaque ab 9

Digitized by Google

his defendere non poſſent, legatos ad Caeſarem mittunt, rogatum auxilium: ‘ ita ſe omni tempore de populo Romano meritos eſſe, ut, paene in conſpectu exercitus noſtri, agri vaſtari, liberi eorum in ſervitutem abduci, oppida expugnari non debuerint.’ eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque, neceſſarii et conſanguinei Aeduorum, Caeſarem certiorem faciunt, ‘ ſeſe, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hoſtium prohibere.’ item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos poſſeſſioneſve habebant, fugâ ſe ad Caeſarem recipiunt; et demonſtrant, ‘ ſibi, praeter agri ſolum, nihil eſſe reliqui.’ quibus rebus adductus Caeſar non expectandum ſibi ſtatuit, dum, omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in San-
12 tones Helvetii pervenirent. Flumen eſt Arar, quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate; ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non poſſit. id Helvetii ratibus ac lintribus junctis tranſibant. ubi per exploratores Caeſar certior factus eſt, tres jam copiarum partes

Digitized by Google

Helvetios id flumen tranſduxiſſe, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam eſſe; de tertia vigilia cum legionibus tribus e caſtris profectus, ad eam partem pervenit quae nondum flumen tranſierat. eos impeditos et inopinantes aggreſſus, magnam partem concîdit; reliqui ſeſe fugae mandarunt, atque in proximas ſilvas abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt. hic pagus unus, quum domo exîſſet, patrum noſtrorum memoria L. Caſſium conſulem interfecerat, et ejus exercitum ſub jugum miſerat. ita, ſive caſu, ſive conſilio Deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae inſignem calamitatem pop. Rom. intulerat, ea princeps poenas perſolvit. qua in re Caeſar non ſolum publicas, ſed etiam privatas injurias ultus eſt; quòd ejus ſoceri L. Piſonis avum, L. Piſonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Caſſium, interfecerant. Hoc proelio facto, 11
reliquas copias Helvetiorum ut conſequi poſſet, pontem in Arare faciundum curat, atque ita exercitum tranſdu-

cit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipſi diebus xx aegerrime confecerant, ut flumen tranſirent, illum uno die feciſſe intelligerent; legatos ad eum mittunt: cujus legationis Divico princeps fuit, qui bello Caſſiano dux Helvetiorum fuerat. is ita cum Caeſare agit: ‘ ſi pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi Caeſar conſtituiſſet, atque eſſe voluiſſet: ſin bello perſequi perſeveraret, reminiſceretur et veteris incommodi populi Romani, et priſtinae virtutis Helvetiorum. quòd improviſo unum pagum adortus eſſet, quum ii, qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent; ne, ob eam rem, aut ſuae magnopere virtuti tribueret, aut ipſos deſpiceret. ſe ita a patribus majoribusque ſuis didiciſſe, ut magis virtute, quàm dolo, contenderent, aut inſidiis niterentur. quare, ne committeret, ut is locus, ubi conſtitiſſent, ex calamitate pop. Rom. et internecione exercitûs nomen caperet, ac memoriam proderet.’ His Caeſar ita reſpondit:

14

Digitized by Google

eo ſibi minus dubitationis dari, quòd eas res, quas legati Helvetii commemoraſſent, memoriâ teneret; atque eò gravius ferre, quò minùs meritò pop. Rom. accidiſſent. qui ſi alicujus injuriae ſibi conſcius fuiſſet, non fuiſſe difficile cavere: ſed eo deceptum, quòd neque commiſſum a ſe intelligeret, quare timeret; neque ſine cauſſa timendum putaret. quod ſi veteris contumeliae obliviſci vellet: num etiam recentium injuriarum, quòd, eo invito, iter per Provinciam per vim tentaſſent, quòd Aeduos, quòd Ambarros, quòd Allobroges vexaſſent, memoriam deponere poſſe? quòd ſua victoria tam inſolenter gloriarentur, quodque tam diu ſe impune tuliſſe injurias admirarentur; eodem pertinere. conſuêſſe enim Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. quum ea ita ſint: tamen, ſi obſides ab iis ſibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat; et ſi Aeduis de inju-

‘ riis, quas ipſis ſociiſque eorum intu‘lerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaci‘ant; ſeſe cum iis pacem eſſe facturum.’ Divico reſpondit: ‘ita Helvetios a ma‘joribus ſuis inſtitutos eſſe, uti obſides ‘accipere, non dare conſueverint: ejus ‘rei pop. Rom. eſſe teſtem.’ hoc re-
15 ſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco movent. idem facit Caeſar; equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni Provincia et Aeduis atque eorum ſociis coactum habebat, praemittit; qui videant, quas in partes hoſtes iter faciant. qui, cupidius noviſſimum agmen inſecuti, alieno loco, cum equitatu Helvetiorum proelium committunt; et pauci de noſtris cadunt. quo proelio ſublati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius ſubſiſtere, nonnunquam ex noviſſimo agmine proelio noſtros laceſſere coeperunt. Caeſar ſuos a proelio continebat; ac ſatis habebat in praeſentia hoſtem rapinis, pabulationibus, populationibuſque prohibere. ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti, inter no-

Digitized by Google

viſſimum hoſtium agmen et noſtrum primum, non amplius quinis aut ſenis millibus [redacted] intereſſet. Interim 14 quotidie Caeſar Aeduos frumentum, quod eſſent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora (quòd Gallia ſub Septemtrionibus, ut ante dictum eſt, poſita eſt) non modo frumenta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna copia ſuppetebat. eo autem frumento, quod flumine Arare navibus ſubvexerat, propterea minus uti poterat, quòd iter ab Arare Helvetii averterant; a quibus diſcedere nolebat. diem ex die ducere Aedui; conferri, comportari, adeſſe dicere. ubi ſe diutius duci intellexit; et diem inſtare, quo die frumentum militibus metiri oporteret: convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in caſtris habebat, in his Divitiaco, et Liſco, qui ſummo magiſtratui praeerat (quem Vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus, et vitae neciſque in ſuos habet poteſtatem,) graviter eos accuſat; quod, ‘ quum neque emi, neque ex agris ſumi poſſet, ‘ tam neceſſario tempore, tam propin-

‘ quis hoſtibus, ab iis non ſublevetur;
‘ praeſertim quum magna ex parte eo-
‘ rum precibus adductus bellum ſuſcepe-
17 ‘ rit; multo etiam gravius, quòd ſit deſ-
‘-titutus,’ queritur. Tum demum
Liſcus, oratione Caeſaris adductus, quod
antea tacuerat, proponit: ‘ eſſe nonnul-
‘ los, quorum auctoritas apud plebem
‘ plurimum valeat; qui privati plus poſ-
‘ ſint, quam ipſi magiſtratus: hos ſediti-
‘ oſa atque improba oratione multitudi-
‘ nem deterrere, ne frumentum confe-
‘ rant; quod praeſtare dicunt, ſi jam prin-
‘ cipatum Galliae obtinere non poſſint,
‘ Gallorum quam Romanorum imperia
‘ perferre; neque dubitare debeant, quin,
‘ ſi Helvetios ſuperaverint Romani, una
‘ cum reliqua Gallia Aeduis libertatem
‘ ſint erepturi: ab iiſdem noſtra conſilia,
‘ quaeque in caſtris gerantur, hoſtibus
‘ enunciari: hos a ſe coërceri non poſſe.
‘ quin etiam, quòd neceſſario rem Caeſa-
‘ ri enunciarit, intelligere ſeſe, quanto id
‘ cum periculo fecerit; et ob eam cauſam,
18 ‘ quam diu potuerit, tacuiſſe.’ Caeſar
hac oratione Liſci, Dumnorigem Diviti-
aci fratrem deſignari ſentiebat: ſed, quòd

Digitized by Google

pluribus praeſentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liſcum retinet. quaerit ex ſolo ea, quae in conventu dixerat. dicit liberius, atque audacius. eadem ſecretò ab aliis quaerit; reperit eſſe vera: ‘ ipſum eſſe Dumnorigem ſumma audacia, magna apud ‘ plebem propter liberalitatem gratia, ‘ cupidum rerum novarum: complures ‘ annos portoria, reliquaque omnia Aeduorum vectigalia, parvo pretio redempta habere; propterea quod, illò ‘ licente, contra liceri audeat nemo. his ‘ rebus et ſuam rem familiarem auxiſſe, ‘ et facultates ad largiendum magnas ‘ comparaſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, et circum ſe habere; neque ſolum domi, ſed ‘ etiam apud finitimas civitates, largiter ‘ poſſe: atque hujus potentiae cauſſa matrem in Biturigibus, homini illic nobiliſſimo ac potentiſſimo, collocaſſe: ipſum ex Helvetiis uxorem habere: ſororem ex matre, et propinquas ſuas, ‘ nuptum in alias civitates collocaſſe: favere et cupere Helvetiis, propter eam ‘ affinitatem: odiſſe etiam ſuo nomine

‘ Caeſarem, et Romanos; quòd eorum
‘ adventu potentia ejus diminuta, et Di-
‘ vitiacus frater in antiquum locum gra-
‘ tiae atque honoris ſit reſtitutus. ſi quid
‘ accidat Romanis, ſummam in ſpem
‘ regni per Helvetios obtinendi venire:
‘ imperio populi Rom. non modo de
‘ regno, ſed etiam de ea, quam habeat,
‘ gratia deſperare.’ reperiebat etiam Cae-
ſar inquirendo; quod proelium equeſtre
adverſum paucis ante diebus eſſet factum,
initium ejus fugae a Dumnorige atque e-
jus equitibus factum eſſe; (nam equita-
tui, quem auxilio Caeſari Aedui miſerant,
Dumnorix praeerat;) eorumque fuga
reliquum eſſe equitatum perterritum.
19 Quibus rebus cognitis, quum ad has ſuſ-
piciones, certiſſimae res accederent;
quòd per fines Sequanorum Helvetios
tranſduxiſſet; quod obſides inter eos
dandos curaſſet; quod ea omnia non
modo injuſſu ſuo et civitatis, ſed etiam
inſcientibus ipſis, feciſſet; quod a ma-
giſtratu Aeduorum accuſaretur: ſatis eſt
ſe cauſſae arbitrabatur, quare in eum aut
ipſe animadverteret, aut civitatem ani-
madvertere juberet. his omnibus unum

repugnabat, quod Divitiaci fratris ſummum in populum R. ſtudium, ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem, juſtitiam, temperantiam cognoverat: nam, ne ejus ſupplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. itaque prius quam quidquam conaretur, Divitiacum ad ſe vocari jubet; et, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliae provinciae, familiarem ſuum, cui ſummam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: ſimul commonefacit, quae ipſo praeſente in concilio Gallorum de Dumnorige ſint dicta; et oſtendit, quae ſeparatim quiſque de eo apud ſe dixerit. petit atque hortatur, ut, ſine ejus offenſione animi, vel ipſe de eo, cauſſa cognitâ, ſta-
20 tuat; vel civitatem ſtatuere jubeat. Divitiacus multis cum lacrimis Caeſarem complexus obſecrare coepit, ‘ ne quid ‘ gravius in fratrem ſtatueret: ſcire ſe, ‘ illa eſſe vera: nec quenquam ex eo ‘ plus, quàm ſe, doloris capere; prop‘ terea quod, (quum ipſe gratia pluri‘ mum domi atque in reliqua Gallia, il‘ le minimum propter adoleſcentiam

‘ poſſet,) per ſe creviſſet: quibus opibus
‘ ac nervis, non ſolum ad minuendam
‘ gratiam, ſed paene ad perniciem ſuam
‘ uteretur: ſeſe tamen et amore frater-
‘ no, et exiſtimatione vulgi commoveri.
‘ quod ſi quid ei a Caeſare gravius acci-
‘ diſſet, cum ipſe eum locum amicitiae
‘ apud eum teneret, neminem exiſtima-
‘ turum non ſua voluntate factum; qua
‘ ex re futurum, uti totius Galliae ani-
‘ mi à ſe averterentur.’ haec quum plu-
ribus verbis flens a Caeſare peteret,
Caeſar ejus dexteram prehendit: conſo-
latus, rogat finem orandi faciat: tanti
ejus apud ſe gratiam eſſe oſtendit, uti et
Reipubl. injuriam, et ſuum dolorem,
ejus voluntati ac precibus condonet.
Dumnorigem ad ſe vocat; fratrem adhi-
bet: quae in eo reprehendat, oſtendit;
quae ipſe intelligat, quae civitas quera-
tur, proponit: monet, ut in reliquum
tempus omnes ſuſpiciones vitet. prae-
terita ſe Divitiaco fratri condonare di-
cit. Dumnorigi cuſtodes ponit; ut, quae
agat, quibuſcum loquatur, ſcire poſſit.
21 Eodem die ab exploratoribus certior fac-
tus, hoſtes ſub montem conſediſſe, mil-

lia paſſuum ab ipſius caſtris octo; qualis eſſet natura montis, et qualis in circuitu adſcenſus, qui cognoſcerent, miſit. renunciatum eſt, facilem eſſe. de tertiâ vigiliâ T. Labienum legatum pro Praetore cum duabus legionibus, et iiſdem ducibus, qui iter cognoverant, ſummum jugum montis adſcendere jubet: quid ſui conſilii ſit, oſtendit. ipſe de quarta vigilia eodem itinere, quo hoſtes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante ſe mittit. P. Conſidius, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, et in exercitu L. Sullae, et poſtea in M. Craſſi fuerat, cum exploratoribus praemittitur.
22 Prima luce, quum ſummus mons 18
a T. Labieno teneretur, ipſe ab hoſtium caſtris non longius mille et quingentis paſſibus abeſſet; neque, ut poſtea ex captivis comperit, aut ipſius adventus, aut Labieni, cognitus eſſet; Conſidius, equo admiſſo, ad eum accurrit: dicit montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hoſtibus teneri: id ſe ex Gallicis armis atque inſignibus cognoviſſe. Caeſar ſuas copias in proximum collem ſubducit; aciem inſtruit. Labienus, ut erat

ei praeceptum a Caeſare, ne prodium committeret, niſi ipſius copiae prope hoſtium caſtra viſae eſſent, ut undique uno tempore in hoſtes impetus fieret, monte occupato, noſtros exſpectabat, proelioque abſtinebat. multo denique die per exploratores cognovit Caeſar, et montem a ſuis teneri, et hoſtes caſtra moviſſe; et Conſidium timore perterritum, quod non vidiſſet, pro viſo ſibi renunciaſſe. eo die, quo conſuêrat intervallo, hoſtes ſequitur; et millia paſſuum tria ab eorum caſtris caſtra ponit.

28 Poſtridie ejus diei; quod omnino biduum ſupererat, quum exercitui frumentum metiri oporteret; et quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe maximo ac copioſiſſimo, non amplius millibus paſſuum XVIII aberat; rei frumentariae proſpiciendum exiſtimavit: et iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. ea res per fugitivos L. Aemilii, Decurionis equitum Gallorum, hoſtibus nunciatur. Helvetii, ſeu quod timore perterritos Romanos diſcedere exiſtimarent, eo magis, quod pridie, ſuperioribus locis occupatis, proelium non

Digitized by Google

commiſiſſent; ſive quod re frumentaria intercludi poſſe confiderent; commutato conſilio, atque itinere converſo, noſtros a noviſſimo agmine inſequi ac laceſ-
24 ſere caeperunt. poſtquam id animum advertit, copias ſuas Caeſar in proximum collem ſubducit; equitatumque, qui ſuſtineret hoſtium impetum, miſit. ipſe interim in colle medio triplicem aciem inſtruxit legionum quatuor veteranarum; ita, uti ſupra ſe in ſummo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conſcripſerat, et omnia auxilia collocaret; ac totum montem hominibus compleret. interea ſarcinas in unum locum conferri, et eum ab iis, qui in ſuperiore acie conſtiterant, muniri juſſit. Helvetii, cum omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in unum locum contulerunt. ipſi, confertiſſima acie rejecto noſtro equitatu, phalange facta, ſub primam noſtram aciem ſucceſſerunt.
25 Caeſar, primum ſuo, deinde omnium, è 20
conſpectu remotis equis, ut, aequato periculo, ſpem fugae tolleret; cohortatus ſuos, proelium commiſit. milites, e loco ſuperiore pilis miſſis, facile hoſtium

phalangem perfregerunt. ea disjecta, gladiis diſtrictis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quòd, pluribus eorum ſcutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, quum ferrum ſe inflexiſſet, neque evellere, neque, ſiniſtra impedita, ſatis commode pugnare poterant: multi ut, diu jactato brachio, praeoptarent ſcutum manu emittere, et nudo corpore pugnare. tandem, vulneribus defeſſi, et pedem referre, et, quòd mons ſuberat circiter mille paſſuum, eo ſe recipere coeperunt. capto monte, et ſuccedentibus noſtris; Boii et Tulingi, qui hominum millibus circiter xv agmen hoſtium claudebant, et noviſſimis praeſidio erant, ex itinere noſtros latere aperto aggreſſi, circumvenire; et id conſpicati Helvetii, qui in montem ſeſe receperant, rurſus inſtare et proelium redintegrare coeperunt. Romani converſa ſigna tripartito intulerunt: prima ac ſecunda acies, ut victis ac ſubmotis reſiſteret; tertia, ut venientes exciperet. ita, ancipiti proelio, diu atque acriter pugnatum eſt. diutius quum noſtrorum impetum ſuſtinere

non poſſent, alteri ſe, ut cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta et carros ſuos ſe contulerunt. nam hoc toto proelio, quum ab hora ſeptima ad veſperam pugnatum ſit, averſum hoſtem videre nemo potuit. ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt; propterea quod pro vallo carros objecerant, et e loco ſuperiore in noſtros venientes tela conjiciebant, et nonnulli inter carros rotaſque mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtroſque vulnerabant. diu quum eſſet pugnatum, impedimentis caſtriſque noſtri potiti ſunt. ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus eſt. ex eo proelio circiter millia hominum CXXX ſuperfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermiſſo, in fines Lingonum die IV pervenerunt; quum et propter vulnera militum, et propter ſepulturam occiſorum, noſtri triduum morati, eos ſequi non potuiſſent. Caeſar ad Lingones litteras nunciosque miſit, ne eos frumento, neve alia re, juvarent: qui ſi juviſſent, ſe eodem loco illos, quo Helvetios, habiturum. ipſe, triduo intermiſ-

Digitized by Google

ſo, cum omnibus copiis eos ſequi coe-
27 pit. Helvetii, omnium rerum inopia
adducti, legatos de deditione ad eum mi-
ſerunt. qui quum eum in itinere conve-
niſſent; ſeque ad pedes projeciſſent;
ſuppliciterque locuti, flentes pacem pe-
tiſſent; atque eos in eo loco, quo tum
eſſent, ſuum adventum exſpectare juſſiſ-
ſet; paruerunt. eò poſtquam Caeſar
pervenit; obſides, arma, ſervos, qui ad
eos perfugiſſent, popoſcit. dum ea con-
quiruntur, et conferuntur: nocte inter-
miſſa, circiter hominum millia VI ejus
pagi, qui Urbigenus appellatur; ſive ti-
more perterriti, ne, armis traditis, ſup-
plicio afficerentur; ſive ſpe ſalutis induc-
ti, quòd, in tanta multitudine dedititio-
rum, ſuam fugam aut occultari aut om-
nino ignorari poſſe exiſtimarent; prima
nocte ex caſtris Helvetiorum egreſſi, ad
Rhenum fineſque Germanorum conten-
28 derunt. quod ubi Caeſar reſcivit; quo-
rum per fines ierant, his, uti conquire-
rent et reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vel-
lent, imperavit; reductos, in hoſtium
numero habuit. reliquos omnes, obſi-
dibus, armis, perfugis traditis, in dedit-

 Digitized by Google

onem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fines ſuos, unde erant profecti, reverti juſſit; et quòd, omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit ut his frumenti copiam facerent: ipſos, oppida vicoſque, quos incenderant, reſtituere juſſit. id ea maxime ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii diſceſſerant, vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, e ſuis finibus in Helvetiorum fines tranſirent, et finitimi Galliae provinciae Allobrogibuſque eſſent. Boios, petentibus Aeduis (quòd egregia virtute erant cogniti) ut in finibus ſuis collocarent, conceſſit: quibus illi agros dederunt; quoſque poſtea in parem juris libertatiſque conditionem, atque ipſi erant, receperunt.
29 in caſtris Helvetiorum, tabulae repertae ſunt literis Graecis confectae, et ad Caeſarem perlatae; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exîſſet eorum qui arma ferre poſſent; et item ſeparatim pueri, ſenes, mulieresque. quarum omnium rerum ſumma erat, capitum

Digitized by Google

Helvetiorum millia CCLXIII; Tulingorum, millia XXXVI; Latobrigorum, XIV; Rauracorum, XXIII; Boiorum, XXXII; ex his, qui arma ferre poſſent, ad millia XCII. ſumma omnium fuerat ad millia CCCLXVIII. eorum, qui domum redierunt, cenſu habito, ut Caeſar imperaverat, repertus eſt numerus, millium CX. Bello Helvetiorum confecto; totius fere Galliae legati, principes civitatum, ad Caeſarem gratulatum convenerunt. ‘ intelligere ſeſe, tametſi pro veteribus Helvetiorum injuriis populus R. ab iis poenas bello repetiſſet, tamen eam rem non minus ex uſu terrae Galliae quàm populi R. accidiſſe: propterea quod eo conſilio florentiſſimis rebus domos ſuas Helvetii reliquiſſent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioque potirentur; locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportuniſſimum ac fructuoſiſſimum judicaſſent; reliquaſque civitates ſtipendiarias haberent.’ petierunt, uti ‘ ſibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idque Caeſaris voluntate facere, liceret; ſeſe hab-

Digitized by Google

‘ re quaſdam res, quas e communi con-
‘ ſenſu ab eo petere vellent.’ eâ re per-
miſsâ, diem concilio conſtituerunt; et
jurejurando, ne quis enunciaret, niſi
quibus communi concilio mandatum eſ-
ſet, inter ſe ſanxerunt. Eo concilio di- 23
miſſo, iidem principes civitatum, qui an-
te fuerant, ad Caeſarem reverterunt;
petieruntque, uti ſibi ſecretò de ſua om-
niumque ſalute cum eo agere liceret. ea
re impetrata, ſeſe omnes flentes Caeſari
ad pedes projecerunt: ‘ non minus ſe id
‘ contendere et laborare, ne ea, quae
‘ dixiſſent, enunciarentur, quam uti ea,
‘ quae vellent, impetrarent; propterea
‘ quòd, ſi enunciatum eſſet, ſummum in
‘ cruciatum ſe venturos viderent.’ lo-
cutus eſt pro his Divitiacus Aeduus:
‘ Galliae totius factiones eſſe duas; ha-
‘ rum alterius principatum tenere Ae-
‘ duos, alterius Arvernos. hi quum tan-
‘ topere de potentatu inter ſe multos an-
‘ nos contenderent, factum eſſe, uti ab
‘ Arvernis Sequaniſque Germani mer-
‘ cede accerſerentur. horum primò cir-
‘ citer millia xv Rhenum tranſiſſe: poſt-
‘ eaquam agros et cultum et copias Gal-

Digitized by Google

‘ lorum homines feri ac barbari adamâſ-
‘ ſent, tranſductos plures: nunc eſſe in
‘ Gallia ad c et xx millium numerum:
‘ cum his Aeduos, eorumque clientes,
‘ ſemel atque iterum armis contendiſſe;
‘ magnam calamitatem pulſos accepiſſe;
‘ omnem nobilitatem, omnem Senatum,
‘ omnem equitatum amiſiſſe. quibus
‘ proeliis calamitatibuſque fractos, qui
‘ et ſua virtute et populi R. hoſpitio at-
‘ que amicitia plurimum ante in Gallia
‘ potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſi-
‘ des dare nobiliſſimos civitatis, et jure-
‘ jurando civitatem obſtringere, ſeſe ne-
‘ que obſides repetituros, neque auxili-
‘ um a populo R. imploraturos, neque
‘ recuſaturos quo minus perpetuo ſub
‘ illorum ditione atque imperio eſſent,
‘ unum ſe eſſe ex omni civitate Aeduo-
‘ rum, qui adduci non potuerit ut jura-
‘ ret, aut ſuos liberos obſides daret. ob
‘ eam rem ſe ex civitate profugiſſe, et
‘ Romam ad Senatum veniſſe, auxilium
‘ poſtulatum; quòd ſolus neque jureju-
‘ rando, neque obſidibus teneretur. ſed
‘ pejus victoribus Sequanis, quam Ae-
‘ duis victis accidiſſe; propterea quòd

Digitized by Google

‘ Arioviſtus, Rex Germanorum, in eo-
‘ rum finibus conſediſſet; tertiamque
‘ partem agri Sequani, qui eſſet optimus
‘ totius Galliae, occupaviſſet; et nunc
‘ de altera parte tertia Sequanos decede-
‘ re juberet, propterea quòd, paucis men-
‘ ſibus ante, Harudum millia hominum
‘ XXIV ad eum veniſſent, quibus locus
‘ ac ſedes pararentur. futurum eſſe pau-
‘ cis annis, uti omnes e Galliae finibus
‘ pellerentur, atque omnes Germani
‘ Rhenum tranſirent: neque enim con-
‘ ferendum eſſe Gallicum cum Germa-
‘ norum agro, neque hanc conſuetudi-
‘ nem victûs cum illa comparandam. A-
‘ rioviſtum autem, ut ſemel Gallorum co-
‘ pias proelio vicerit, quod proelium
‘ factum ſit Amagetobriae, ſuperbe et
‘ crudeliter imperare, obſides nobiliſſi-
‘ mi cujuſque liberos poſcere, et in eos
‘ omnia exempla cruciatûs edere, ſi qua
‘ res non ad nutum aut ad voluntatem
‘ ejus facta ſit. hominem eſſe barbarum,
‘ iracundum, temerarium: non poſſe e-
‘ jus imperia diutius ſuſtineri: niſi quid
‘ in Caeſare populoque R. ſit auxilii,
‘ omnibus Gallis idem eſſe faciendum,

Digitized by Google

‘ quod Helvetii fecerunt, ut domo emi-
‘ grent; aliud domicilium, alias ſedes,
‘ remotas a Germanis, petant; fortunam-
‘ que, quaecunque accidat, experiantur.
‘ haec ſi enunciata Arioviſto ſint, non
‘ dubitare quin de omnibus obſidibus,
‘ qui apud eum ſint, graviſſimum ſuppli-
‘ cium ſumat; Caeſarem, vel auctoritate
‘ ſua atque exercitus, vel recenti victo-
‘ ria, vel nomine populi R. deterrere
‘ poſſe, ne major multitudo Germano-
‘ rum Rhenum tranſducatur; Galliam-
‘ que omnem ab Arioviſti injuria poſſe
‘ defendere.’ Hac oratione a Divitiaco habita; omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caeſare petere coeperunt. animadvertit Caeſar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas caeteri facerent; ſed triſtes, capite demiſſo, terram intueri. ejus rei quae cauſſa eſſet, miratus, ex ipſis quaeſivit. nihil Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere. quum ab iis ſaepius quaereret, neque ullam omnino vocem exprimere poſſet; idem Divitiacus Aeduus reſpondit; ‘ hoc eſſe miſeriorem
‘ gravioremque fortunam Sequanorum,

Digitized by Google

‘ quam reliquorum; quòd ſoli nec in oc-
‘culto quidem queri, nec auxilium im-
‘plorare auderent; abſentiſque Arioviſti
‘ crudelitatem, velut ſi coram adeſſet, hor-
‘ rerent; propterea quod reliquis tamen
‘ fugae facultas daretur; Sequanis vero,
‘ qui intra fines ſuos Arioviſtum recepiſ-
‘ ſent, quorum oppida omnia in poteſtate
‘ ejus eſſent, omnes cruciatus eſſent per-
33 ‘ ferendi.’ his rebus cognitis, Caeſar Gal-
lorum animos verbis confirmavit: pollici-
tuſque eſt, ‘ ſibi eam rem curae futuram:
‘ magnam ſe habere ſpem, et beneficio
‘ ſuo et auctoritate adductum Arioviſtum
‘ finem injuriis facturum.’ Hac oratio- 25
ne habita, concilium dimiſit. et ſecundùm
ea multae res eum hortabantur, quare ſi-
bi eam rem cogitandam et ſuſcipiendam
putaret: inprimis, quòd Aeduos, fratres
conſanguineoſque ſaepenumero ab Se-
natu appellatos, in ſervitute atque in di-
tione videbat Germanorum teneri; eo-
rumque obſides eſſe apud Arioviſtum ac
Sequanos intelligebat: quod, in tanto
imperio populi Romani, turpiſſimum ſibi
et Reipublicae eſſe arbitrabatur. paulla-
tim autem Germanos conſueſcere Rhe-

Digitized by Google

num tranſire, et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculoſum videbat: neque ſibi homines feros ac barbaros temperaturos exiſtimabat, quin, quum omnem Galliam occupaſſent, ut ante Cimbri Teutonique feciſſent, in Provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent: praeſertim quum Sequanos a Provincia noſtra Rhodanus divideret. quibus rebus quàm maturrime occurrendum putabat. ipſe autem Arioviſtus tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerat,
34 ut ferendus non videretur. Quamobrem placuit ei, ut ad Arioviſtum legatos mitteret, qui ab eo poſtularent, ut 'aliquem locum medium utriuſque colloquio deligeret; velle ſeſe de Rep. et ſummis utriuſque rebus cum eo agere.' ei legationi Arioviſtus reſpondit: 'ſi quid ipſi a Caeſare opus eſſet, ſeſe ad eum venturum fuiſſe; ſi quid ille ſe velit, illum ad ſe venire oportere. praeterea, ſe neque ſine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caeſar poſſideret; neque exercitum, ſine magno commeatu atque emolumento, in unum

Digitized by Google

'locum contrahere poſſe: ſibi autem mi-
'rum videri, quid in ſua Gallia, quam
'bello viciſſet, aut Caeſari, aut omni-
'no populo Romano, negotii eſſet.'
35 his reſponſis ad Caeſarem relatis, ite-
rum ad eum Caeſar legatos cum his
mandatis mittit: 'quoniam, tanto ſuo
'populique Romani beneficio affectus,
'(quum in conſulatu ſuo rex atque a-
'micus a Senatu appellatus eſſet,) hanc
'ſibi populoque Romano gratiam refer-
'ret, ut in colloquium venire invitatus
'gravaretur, neque de communi re di-
'cendum ſibi et cognoſcendum putaret;
'haec eſſe, quae ab eo poſtularet; pri-
'mum, ne quam multitudinem homi-
'num amplius trans Rhenum in Galliam
'tranſduceret: deinde obſides, quos ha-
'beret ab Aeduis, redderet; Sequaniſ-
'que permitteret, ut, quos illi haberent,
'voluntate ejus reddere illis liceret: ne-
've Aeduos injuria laceſſeret: neve his,
'ſociiſve eorum, bellum inferret. ſi id i-
'ta feciſſet; ſibi populoque Rom. perpe-
'tuam gratiam atque amicitiam cum eo
'futuram. ſi non impetraret; quoniam,
'M. Meſſala, M. Piſone, Coſſ. Senatus

Digitized by Google

‘ cenſuiſſet, uti, quicunque Galliam pro-
‘ vinciam obtineret, quod commodo
‘ Reipublicae facere poſſet, Aeduos cae-
‘ teroſque amicos populi Romani defen-
‘ deret; ſe Aeduorum injurias non ne-
36 ‘ glecturum.’ Ad haec Arioviſtus reſpon-
dit: ‘ jus eſſe belli, ut, qui viciſſent, iis,
‘ quos viciſſent, quemadmodum vellent,
‘ imperarent: itidem populum Roma-
‘ num victis non ad alterius praeſcrip-
‘ tum, ſed ad ſuum arbitrium, imperare
‘ conſuêſſe. ſi ipſe populo Rom. non
‘ praeſcriberet, quemadmodum ſuo jure
‘ uteretur; non oportere ſe a populo Ro-
‘ mano in ſuo jure impediri. Aeduos ſi-
‘ bi, quoniam belli fortunam tentaſſent,
‘ et armis congreſſi ac ſuperati eſſent,
‘ ſtipendiarios eſſe factos. magnam Cae-
‘ ſarem injuriam facere, qui ſuo adventu
‘ vectigalia ſibi deteriora faceret. Aedu-
‘ is ſe obſides redditurum non eſſe: ne-
‘ que iis, neque eorum ſociis, injuriâ
‘ bellum illaturum; ſi in eo manerent,
‘ quod conveniſſet, ſtipendiumque quot-
‘ annis penderent: ſi id non feciſſent;
‘ longe ab his fraternum nomen po-
‘ puli Romani abfuturum. quòd ſibi

Digitized by Google

‘ Caeſar denunciaret, ſe Aeduorum in-
‘ jurias non neglecturum; neminem ſe-
‘ cum ſine ſua pernicie contendiſſe.
‘ quum vellet, congrederetur: intellec-
‘ turum quid invicti Germani, exerci-
‘ tatiſſimi in armis, qui intra annos XIV
‘ tectum non ſubiſſent, virtute poſſent.’
Haec eodem tempore Caeſari mandata 28
referebantur; et legati ab Aeduis et Tre-
viris veniebant: Aedui, queſtum, quòd
Harudes, ‘ qui nuper in Galliam tranſ-
‘ portati eſſent, fines eorum popularen-
‘ tur; ſeſe, ne obſidibus quidem datis,
‘ pacem Arioviſti redimere potuiſſe:’
Treviri autem, ‘ pagos centum Suevo-
‘ rum ad ripam Rheni conſediſſe, qui
‘ Rhenum tranſire conarentur; iis prae-
‘ eſſe Naſuam et Cimberium fratres.’ qui-
bus rebus Caeſar vehementer commotus,
maturandum ſibi exiſtimavit, ne, ſi no-
va manus Suevorum cum veteribus co-
piis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, minus
facile reſiſti poſſet. itaque, re frumenta-
ria quam celerrime potuit comparata,
magnis itineribus ad Arioviſtum con-
tendit. Quum tridui viam proceſſiſſet; 29
nunciatum eſt ei, Arioviſtum cum ſuis

Digitized by Google

omnibus copiis ad occupandum Veſontionem, quod eſt oppidum maximum Sequanorum, contendere; triduique viam a ſuis finibus proceſſiſſe. id ne accideret, magnopere praecavendum ſibi Caeſar exiſtimabat. namque omnium rerum, quae ad bellum uſui erant, ſumma erat in eo oppido facultas: idque natura loci ſic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem; propterea quod flumen Dubis, ut circino circumductum, poene totum oppidum cingit; reliquum ſpatium, quod eſt non amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripae fluminis contingant: hunc murus circumdatus arcem efficit, et cum oppido conjungit. huc Caeſar magnis diurnis nocturniſque itineribus contendit; occupatoque oppido, ibi praeſidium collo-
39 cat. Dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariae commeatuſque cauſſa, moratur: ex percunctatione noſtrorum, vocibuſque Gallorum ac mercatorum, (qui ‘ ingenti magnitudine ‘ corporum Germanos, incredibili vir-

Digitized by Google

' tute atque exercitatione in armis eſſe' praedicabant; ' ſaepenumero ſeſe cum ' iis congreſſos, ne vultum quidem at-' que aciem oculorum ferre potuiſſe;)' tantus ſubito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animoſque perturbaret. hic primum ortus eſt timor a tribunis militum ac praefectis, reliquiſque, qui ex urbe, amicitiae cauſſa, Caeſarem ſecuti, magnum periculum miſerabantur; quòd non magnum in re militari uſum habebant. quorum alius, alia cauſſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum neceſſariam eſſe diceret; petebat, ut ejus voluntate diſcedere liceret: nonnulli, pudore adducti, ut timoris ſuſpicionem vitarent, remanebant. hi neque vultum fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur. vulgo totis caſtris teſtamenta obſignabantur. horum vocibus ac timore, paullatim etiam ii, qui magnum in caſtris uſum habebant, milites centurioneſque, quique equitatui praeerant, perturbabantur. qui

Digitized by Google

ſe ex his minus timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, et magnitudinem ſylvarum, quae inter eos atque Arioviſtum intercederent, aut rem frumentariam, ut ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant. nonnulli etiam Caeſari renunciabant; cum caſtra moveri ac ſigna ferri juſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neque, propter timorem, ſigna laturos. Haec quum animadvertiſſet 40
Caeſar; convocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incuſavit: ‘primum, quòd, aut quam in par-‘tem, aut quo conſilio ducerentur, ſibi ‘quaerendum aut cogitandum putarent. ‘Arioviſtum, ſe conſule, cupidiſſime po-‘puli Romani amicitiam appetiſſe. cur ‘hunc tam temere quiſquam ab officio ‘diſceſſurum judicaret? ſibi quidem per-‘ſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis, atque ‘aequitate conditionum perſpecta, eum ‘neque ſuam neque populi Romani gra-‘tiam repudiaturum. quod ſi, furore ‘atque amentia impulſus, bellum intu-‘liſſet; quid tandem vererentur? aut

Digitized by Google

‘ cur de ſua virtute, aut de ipſius dili-
‘ gentia, deſperarent? factum ejus hoſ-
‘ tis periculum patrum noſtrorum me-
‘ moria, quum, Cimbris et Teutonis a
‘ C. Mario pulſis, non minorem laudem
‘ exercitus, quam ipſe imperator, meri-
‘ tus videbatur. factum etiam nuper in
‘ Italia, ſervili tumultu; quos tamen a-
‘ liquid uſus ac diſciplina, quam a nobis
‘ accepiſſent, ſublevaret: ex quo judi-
‘ cari poſſet, quantum haberet in ſe boni
‘ conſtantia; propterea quod, quos ali-
‘ quandiu inermes ſine cauſſa timuiſ-
‘ ſent, hos poſtea armatos ac victores
‘ ſuperaſſent: denique Germanos hos
‘ eſſe eoſdem, quibuſcum ſaepenumero
‘ Helvetii congreſſi, non ſolum in ſuis,
‘ ſed etiam in illorum finibus, plerum-
‘ que ſuperaſſent; qui tamen pares eſſe
‘ noſtro exercitui non potuerint. ſi quos
‘ adverſum proelium, et fuga Gallorum,
‘ commoveret; hos, ſi quaererent, re-
‘ perire poſſe, diuturnitate belli defati-
‘ gatis Gallis, Arioviſtum, quum mul-
‘ tos menſes caſtris ac paludibus ſe con-
‘ tinuiſſet, neque ſui poteſtatem feciſſet;
‘ deſperantes jam de pugna et diſperſos

Digitized by Google

‘ ſubito adortum, magis ratione ac con-
‘ ſilio quam virtute viciſſe. cui rationi
‘ contra homines barbaros atque impe-
‘ ritos locus fuiſſet, hâc ne ipſum qui-
‘ dem ſperare noſtros exercitus capi
‘ poſſe. qui ſuum timorem in rei fru-
‘ mentariae ſimulationem, anguſtiaſque
‘ itinerum, conferrent; facere arrogan-
‘ ter: quum aut de officio imperatoris
‘ deſperare, aut ei praeſcribere, vide-
‘ rentur. haec ſibi eſſe curae: frumen-
‘ tum Sequanos, Leucos, Lingones ſub-
‘ miniſtrare: jamque eſſe in agris fru-
‘ menta matura: de itinere, ipſos brevi
‘ tempore judicaturos. quòd non fore
‘ dicto audientes milites, neque ſigna
‘ laturi dicantur; nihil ſe ea re commo-
‘ veri: ſcire enim, quibuſcumque exer-
‘ citus dicto audiens non fuerit; aut, ma-
‘ le re geſta, fortunam defuiſſe; aut, ali-
‘ quo facinore comperto, avaritiam eſſe
‘ convictam: ſuam innocentiam, perpe-
‘ tua vita; felicitatem, Helvetiorum bel-
‘ lo eſſe perſpectam. itaque ſe, quod in
‘ longiorem diem collaturus eſſet, re-
‘ praeſentaturum; et proxima nocte,
‘ de quarta vigilia, caſtra moturum: ut

‘ quamprimum intelligere poſſet, utrum
‘ apud eos pudor atque officium, an ti-
‘ mor, plus valeret. quod ſi praeterea ne-
‘ mo ſequatur, tamen ſe cum ſola deci-
‘ ma legione iturum, de qua non dubita-
‘ ret; ſibique eam Praetoriam cohortem
‘ futuram.’ huic legioni et Caeſar indul-
ſerat praecipue, et propter virtutem con-
fidebat maxime. Hac oratione habita, 32
mirum in modum converſae ſunt omni-
um mentes, ſummaque alacritas et cupi-
ditas belli gerendi innata eſt: princepſ-
que decima legio per tribunos mili-
tum ei gratias egit, quòd de ſe optimum
judicium feciſſet; ſeque eſſe ad bellum
gerendum paratiſſimam confirmavit. in-
de reliquae legiones per tribunos mili-
tum et primorum ordinum centuriones
egerunt, uti Caeſari ſatisfacerent: ‘ ſe
‘ neque unquam dubitaſſe, neque timu-
‘ iſſe; neque de ſumma belli ſuum judici-
‘ um, ſed Imperatoris eſſe, exiſtimaviſſe.’
eorum ſatisfactione accepta; et itinere
exquiſito per Divitiacum, (quòd ex aliis
Gallis ei maximam fidem habebat,) ut
millium amplius quadraginta circuitu lo-

Digitized by Google

cis apertis exercitum duceret; de quarta
vigilia, uti dixerat, profectus eſt. ſep-
timo die, quum iter non intermitteret,
ab exploratoribus certior factus eſt; A-
rioviſti copias a noſtris, millibus paſſu-
33 um IV et XX abeſſe. Cognito Caeſaris
adventu, Arioviſtus legatos ad eum mit-
tit: ‘quod antea de colloquio poſtulaſ-
‘ſet, id per ſe fieri licere; quoniam pro-
‘pius acceſſiſſet, ſeque id ſine periculo
‘facere poſſe exiſtimaret.’ non reſpuit
conditionem Caeſar: jamque eum ad ſa-
nitatem reverti arbitrabatur, quum id,
quod antea petenti denegaſſet, ultro
polliceretur: magnamque in ſpem veni-
ebat, pro ſuis tantis populique Romani
in eum beneficiis, cognitis ſuis poſtula-
tis, fore uti pertinaciâ deſiſteret. dies
colloquio dictus eſt, ex eo die quintus.
interim, quum ſaepe ultro citroque lega-
ti inter eos mitterentur, Arioviſtus poſ-
tulavit, ‘ne quem peditem ad colloqui-
‘um Caeſar adduceret: vereri ſe, ne per
‘inſidias ab eo circumveniretur: uter-
‘que cum equitatu veniret: aliâ ratione
‘ſe non eſſe venturum.’ Caeſar, quòd
neque colloquium, interpoſita cauſſa,

Digitized by Google

tolli volebat; neque ſalutem ſuam Gallorum equitatui committere audebat; commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eò milites legionis decimae, cui maxime confidebat, imponere; ut praeſidium quam amiciſſimum, ſi quid opus facto eſſet, haberet. quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit; ‘ plus, quam pollicitus eſſet, Caeſarem facere: pollicitum, ‘ in cohortis praetoriae loco decimam ‘ legionem habiturum; nunc, ad equum ‘ reſcribere.’ Planicies erat magna, et 34
in ea tumulus terreus ſatis grandis. hic locus aequo fere ſpatio ab caſtris utriſque aberat. eò, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. legionem Caeſar, quam equis devexerat, paſſibus CC ab eo tumulo conſtituit: item equites Arioviſti pari intervallo conſtiterunt. Arioviſtus, ut ex equis colloquerentur, et, praeter ſe, denos ut ad colloquium adducerent, poſtulavit. ubi eò ventum eſt; Caeſar, initio orationis, ſua ſenatuſque in eum beneficia commemoravit; ‘ quod ‘ rex appellatus eſſet a ſenatu, quod a-

Digitized by Google

‘ micus; quod munera ampliſſima miſſa: ‘ quam rem et paucis contigiſſe, et a Ro‘ manis pro maximis hominum officiis ‘ conſueviſſe tribui’ docebat: ‘ illum, ‘ quum neque aditum neque cauſſam ‘ poſtulandi juſtum haberet, beneficio ‘ ac liberalitate ſua ac ſenatûs, ea prae‘ mia conſecutum.’ docebat etiam, ‘ quam ‘ veteres quamque juſtae cauſſae neceſſi‘ tudinis ipſis cum Aeduis intercede‘ rent; quae ſenatus conſulta, quoties, ‘ quamque honorifica, in eos facta eſ‘ ſent: ut, omni tempore, totius Gal‘ liae principatum Aedui tenuiſſent, pri‘ us etiam quam noſtram amicitiam ap‘ petiſſent: populi Romani hanc eſſe con‘ ſuetudinem, ut ſocios atque amicos ‘ non modo nihil ſui deperdere, ſed gra‘ tia, dignitate, honore auctos velit eſ‘ ſe. quod vero ad amicitiam populi Ro‘ mani attuliſſent, id iis eripi quis pati ‘ poſſet’ poſtulavit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat; ‘ ne aut Ae‘ duis, aut eorum ſociis, bellum infer‘ ret; obſides redderet; ſi nullam par‘ tem Germanorum domum remittere ‘ poſſet, at ne quos amplius Rhenum

Digitized by Google

44 ‘ tranſire pateretur.’ Arioviſtus ad poſtulata Caeſaris pauca reſpondit; de ſuis virtutibus multa praedicavit: ‘ tranſiſſe ‘ Rhenum ſeſe non ſua ſponte, ſed ro‘ gatum et accerſitum a Gallis: non ſine ‘ magna ſpe magniſque praemiis, domum ‘ propinquoſque reliquiſſe: ſedes habere ‘ in Gallia, ab ipſis conceſſas; obſides, ‘ ipſorum voluntate datos; ſtipendium, ‘ jure belli, quòd victores victis impo‘ nere conſueverint: non ſeſe Gallis, ‘ ſed Gallos ſibi, bellum intuliſſe: omnes ‘ Galliae civitates ad ſe oppugnandum ‘ veniſſe, ac contra ſe caſtra habuiſſe; e‘ as omnes copias, uno abs ſe proelio fu‘ ſas ac ſuperatas eſſe. ſi iterum experiri ‘ velint; paratum ſe decertare: ſin pace ‘ uti malint; iniquum eſſe de ſtipendio ‘ recuſare, quod ſua voluntate ad id tem‘ pus pependerint. amicitiam populi ‘ Romani ſibi ornamento et praeſidio, ‘ non detrimento, eſſe oportere; idque ‘ ſe ea ſpe petîſſe. ſi per populum Roma‘ num ſtipendium remittatur; et dedititii ‘ ſubtrahantur; non minus libenter ſeſe ‘ recuſaturum populi Romani amicitiam, ‘ quam appetierit. quod multitudinem 35

Digitized by Google

‘ Germanorum in Galliam tranſducat;
‘ id ſe ſui muniendi, non Galliae impug-
‘ nandae, cauſſâ facere: ejus rei teſtimo-
‘ nium eſſe, quòd, niſi rogatus, non ve-
‘ nerit; et quòd bellum non intulerit,
‘ ſed defenderit. ſe prius in Galliam ve-
‘ niſſe, quam populum Romanum: nun-
‘ quam ante hoc tempus exercitum po-
‘ puli Romani, Galliae provinciae fines
‘ egreſſum. quid ſibi vellet, cur in ſuas
‘ poſſeſſiones veniret? provinciam ſuam
‘ eſſe hanc Galliam, ſicuti illam noſtram.
‘ ut ſibi concedi non oporteret, ſi in noſ-
‘ tros fines impetum faceret; ſic iterum
‘ nos eſſe iniquos, quòd in ſuo jure ſe
‘ interpellaremus. quòd ex S. C. Aedu-
‘ os appellatos amicos diceret; non tam
‘ barbarum ſe, neque tam imperitum eſ-
‘ ſe rerum, ut non ſciret, neque bello Al-
‘ lobrogum proximo Aeduos Romanis
‘ auxilium tuliſſe, neque ipſos in his con-
‘ tentionibus, quas Aedui ſecum et cum
‘ Sequanis habuiſſent, auxilio populi Ro-
‘ mani uſos eſſe. debere ſe ſuſpicari, ſi-
‘ mulata Caeſarem amicitia, quòd exer-
‘ citum in Gallia habeat, ſui opprimendi
‘ cauſſâ habere. quòd niſi decedat, atque

Digitized by Google

'exercitum deducat ex his regionibus;
'ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte
'habiturum: quòd ſi eum interfecerit;
'multis ſe nobilibus, principibuſque po-
'puli Romani, gratum eſſe facturum. id
'ſe ab ipſis per eorum nuncios compertum habere; quorum omnium gratiam
'atque amicitiam ejus morte redimere
'poſſet. quòd ſi diſceſſiſſet, ac liberam
'ſibi poſſeſſionem Galliae tradidiſſet;
'magno ſe illum praemio remuneratu-
'rum, et, quaecunque bella geri vellet;
'ſine ullo ejus labore et periculo confec-
'turum'. Multa a Caeſare in eam ſen- 36
tentiam dicta ſunt, quare 'negotio de-
'ſiſtere non poſſet; et neque ſuam ne-
'que populi Romani conſuetudinem pa-
'ti, uti optime meritos ſocios deſereret;
'neque ſe judicare Galliam potius eſſe
'Arioviſti, quam populi Romani. bello
'ſuperatos eſſe Arvernos et Rutenos, a
'Q. Fabio Maximo; quibus populus Ro-
'manus ignoviſſet, neque in provinciam
'redegiſſet, neque ſtipendium impoſuiſ-
'ſet. quòd ſi antiquiſſimum quodque
'tempus ſpectari oporteret; populi Ro-
'mani juſtiſſimum eſſe in Gallia imperi-

‘ uti, ſi judicium ſenatus ſervari oporte-
‘ ret, liberam debere eſſe Galliam, quam
‘ bello victam ſuis legibus uti voluiſſet.’

37 Dum haec in colloquio geruntur; Caeſari nunciatum eſt, equites Arioviſti propius tumulum accedere, et ad noſtros adequitare; lapides telaque in noſtros conjicere. Caeſar loquendi finem fecit; ſeque ad ſuos recepit; ſuiſque imperavit, ne quod omnino telum in hoſtes rejicerent. nam etſi ſine ullo periculo legionis delectae, cum equitatu proelium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut, pulſis hoſtibus, dici poſſet eos a ſe per fidem in colloquio circumventos. poſteaquam in vulgus militum elatum eſt, qua arrogantia in colloquio Arioviſtus uſus, omni Gallia Romanis interdixiſſet; impetumque in noſtros, ejus equites feciſſent; eaque res colloquium diremiſſet: multo major alacritas, ſtudiumque pugnandi majus exercitui injectum eſt.

38 Biduo poſt, Arioviſtus legatos ad Caeſarem mittit; ‘ velle ſe de
‘ his rebus, quae inter eos agi coeptae,
‘ neque perfectae eſſent, agere cum eo:
‘ uti aut iterum colloquio diem conſti-

Digitized by Google

‘ tueret; aut, ſi id minus vellet, ex ſuis
‘ legatis aliquem ad ſe mitteret.’ colloquendi cauſſa Caeſari viſa non eſt; et eò
magis, quòd, pridie ejus diei, Germani
retineri non potuerant, quin in noſtros
tela conjicerent. legatum ex ſuis ſeſe
magno cum periculo ad eum miſſurum,
et hominibus feris objectúrum, exiſtimabat. commodiſſimum viſum eſt, C. Valerium Procillum, C. Valerii Caburi filium, ſumma virtute et humanitate adoleſcentem, (cujus pater a C. Valerio
Flacco civitate donatus erat,) et propter fidem et propter linguae Gallicae ſcientiam, qua multa jam Arioviſtus longinqua conſuetudine utebatur; et, quòd
in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet; ad eum mittere: et M. Metium, qui
hoſpitio Arioviſti uſus erat. his mandavit, ut, quae diceret Arioviſtus, cognoſcerent, et ad ſe referrent. quos quum
apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet; exercitu ſuo praeſente, conclamavit: ‘ quid ad ſe venirent? an ſpeculan-
‘ di cauſſâ?’ conantes dicere prohibuit,
et in catenas conjecit. Eodem die caſ- 39
tra promovit, et millibus paſſuum VI a

Caeſaris caſtris ſub monte conſedit. poſt-
tridie ejus diei praeter caſtra Caeſaris ſu-
as copias tranſduxit, et millibus paſſu-
um II ultra eum caſtra fecit; eo conſilio,
uti frumento commeatuque, qui ex Se-
quanis et Aeduis ſupportaretur, Caeſa-
rem intercluderet. ex eo die dies con-
tinuos v Caeſar pro caſtris ſuas copias
produxit, et aciem inſtructam habuit;
ut, ſi vellet Arioviſtus proelio contende-
re, ei poteſtas non deeſſet. Arioviſtus
his omnibus diebus exercitum caſtris
continuit: equeſtri proelio quotidie con-
tendit. genus hoc erat pugnae, quo ſe
Germani exercuerant. equitum millia
erant VI: totidem numero pedites velo-
ciſſimi ac fortiſſimi, quos ex omni copia
ſinguli ſingulos, ſuae ſalutis cauſſâ, de-
legerant: cum his, in proeliis verſaban-
tur: ad hos, ſe equites recipiebant: hi,
ſi quid erat durius, concurrebant: ſi qui,
graviore vulnere accepto, equo decide-
rant; circumſiſtebant: ſi quò erat longi-
us prodeundum, aut celerius recipien-
dum; tanta erat horum, exercitatione,
celeritas, ut, jubis equorum ſublevati,
49 curſum adaequarent. Ubi eum caſtris

Digitized by Google

ſeſe tenere Caeſar intellexit; ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani conſederant, circiter paſſus DC ab eis, caſtris idoneum locum delegit; acieque triplici inſtructa, ad eum locum venit. primam et ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire juſſit. hic locus ab hoſte circiter paſſus ſexcentos, uti dictum eſt, aberat. eò circiter hominum numerum XVI millia expedita, cum omni equitatu, Arioviſtus miſit; quae copiae noſtros perterrerent, et munitione prohiberent. nihilo ſecius Caeſar, ut ante conſtituerat, duas acies hoſtem propulſare; tertiam opus perficere juſſit. munitis caſtris; duas ibi legiones reliquit, et partem auxiliorum: quatuor reliquas, in caſtra majora reduxit. proximo die, inſtituto ſuo Caeſar ex caſtris utriſque copias ſuas eduxit: paulluhmque a majoribus progreſſus, aciem inſtruxit; hoſtibuſque pugnandi poteſtatem fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in caſtra reduxit. tum demum Arioviſtus partem ſuarum copiarum, quae caſtra minora oppugna-

Digitized by Google

ret, miſit. acriter utrinque, uſque ad veſperum, pugnatum eſt. ſolis occaſu ſuas copias Arioviſtus, multis et illatis et acceptis vulneribus, in caſtra reduxit. quum ex captivis quaereret Caeſar, quamobrem Arioviſtus proelio non decertaret, hanc reperiebat cauſſam: quòd apud Germanos ea conſuetudo eſſet, ut matresfamilias ſortibus et vaticinationibus declararent, utrùm proelium committi ex uſu eſſet, necne: eas ita dicere, ‘ non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante ‘ novam lunam proelio contendiſſent.’

41 Poſtridie ejus diei Caeſar, praeſidio utriſque caſtris, quod ſatis eſſe viſum eſt, relicto, omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus conſtituit; (quòd minus multitudine militum legionariorum, pro hoſtium numero, valebat;) ut ad ſpeciem alariis uteretur. ipſe, triplici inſtructa acie, uſque ad caſtra hoſtium acceſſit. tum demum neceſſariò Germani ſuas copias e caſtris eduxerunt, generatimque conſtituerunt; paribuſque intervallis Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Suevos: omnemque aciem ſuam rhe-

dis et carris circumdederunt, ne qua ſpes in fuga relinqueretur. eò mulieres impoſuerunt; quae in proelium proficiſcentes milites, paſſis crinibus flentes, implorabant ne ſe in ſervitutem Romanis traderent.
52 Caeſar ſingulis legionibus ſingulos legatos, et quaeſtorem praefecit; uti eos teſtes ſuae quiſque virtutis haberet. ipſe a dextro cornu, quòd eam partem minime firmam hoſtium eſſe animadverterat, proelium commiſit. ita noſtri acriter in hoſtes, ſigno dato, impetum fecerunt, itaque hoſtes repente celeriterque procurrerunt, ut ſpatium pila in hoſtes conjiciendi non daretur. rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum eſt. at Germani celeriter, ex conſuetudine ſuâ, phalange factâ, impetus gladiorum exceperunt. reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangas inſilirent, et ſcuta manibus revellerent, et deſuper vulnerarent. quum hoſtium acies a ſiniſtro cornu pulſa, atque in fugam converſa eſſet; a dextro cornu vehementer, multitudine ſuorum, noſtram aciem premebant. id quum animadvertiſſet P. Craſſus adoleſcens, qui equitatui prae-

erat; quòd expeditior erat, quam hi qui inter aciem verſabantur; tertiam aciem laborantibus noſtris ſubſidio miſit.
53 ita proelium reſtitutum eſt, atque omnes hoſtes terga verterunt; neque prius fugere deſtiterunt, quam ad flumen Rhenum millia paſſuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. ibi perpauci aut, viribus confiſi, tranſnatare contenderunt; aut, lintribus inventis, ſalutem ſibi petierunt. in his fuit Arioviſtus; qui naviculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes, equites conſecuti noſtri interfecerunt. duae fuerunt Arioviſti uxores; una Sueva natione, quam domo ſecum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis ſoror, quam in Gallia duxerat, a fratre miſſam: utraque in ea fuga periit. duae filiae harum; altera occiſa, altera capta eſt. C. Valerius Procillus, quum a cuſtodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipſum Caeſarem hoſtium equitatum perſequentem incidit. quae quidem res Caeſari non minorem, quam ipſa victoria, voluptatem attulit: quòd hominem honeſtiſſimum

Digitized by Google

provinciae Galliae, ſuum familiarem et hoſpitem, ereptum e manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat; neque ejus calamitate, de tanta voluptate et gratulatione quidquam fortuna diminuerat. is, ſe praeſente, de ſe ter ſortibus conſultum dicebat, utrum igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſervaretur: ſortium beneficio eſſe ſe incolumem. item M. Metius repertus, et ad eum reductus eſt.

Hoc proelio trans Rhenum nunciato; 42
Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coeperunt: quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos inſecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Caeſar, unâ aeſtate duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni poſtulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum praepoſuit: ipſe in citeriorem Galliam, ad conventus agendos, profectus eſt.

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER II.

QUUM eſſet Caeſar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti ſupra demonſtravimus; crebri ad eum rumores afferebantur, litteriſque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliae partem dixeramus, contra populum R. conjurare; obſideſque inter ſe dare. conjurandi has eſſe cauſſas: primùm, quòd vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur: deinde, quòd ab nonnullis Gallis ſollicitarentur; partim qui ut Germanos diutius in Gallia verſari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare atque inveteraſcere in Gallia moleſte ferebant; partim qui, mobilitate et levitate animi, novis imperiis ſtudebant: ab nonnullis etiam, quòd in Gallia a potentioribus, atque iis qui ad conducendos

Digitized by Google

hominès facultates habebant, vulgo regna occupabantur; qui minus facile eam rem imperio noſtro conſequi poterant.
2 Iis nunciis litteriſque commotus Caeſar, duas legiones in citeriore Gallia novas conſcripſit; et ineunte aeſtate, in interiorem Galliam qui deduceret, Q. Pedium legatum miſit. ipſe, quum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum venit: dat negotium Senonibus, reliquiſque Gallis, qui finitimi Belgis erant; uti ea, quae apud eos gerantur, cognoſcant; ſeque de his rebus certiorem faciant. hi conſtanter omnes nuntiaverunt; manus cogi, exercitum in unum locum conduci. tum vero dubitandum non exiſtimavit, quin ad eos proficiſceretur. re frumentaria proviſa, caſtra movet, diebuſque circiter XV ad fines Belgarum
3 pervenit. Eò quum de improviſo, celeriuſque omnium opinione veniſſet; Rhemi, qui proximi Galliae ex Belgis ſunt, ad eum legatos Iccium et Antebrogium primos civitatis ſuae miſerunt: qui dicerent, 'ſe ſuaque omnia in fidem atque poteſtatem populi R. permittere; 'neque ſe cum reliquis Belgis conſenſiſ-

Digitized by Google

'ſe, neque contra populum R. omnino
'conjuraſſe; paratoſque eſſe et obſides
'dare, et imperata facere, et oppidis re-
'cipere, et frumento caeteriſque rebus
'juvare: reliquos omnes Belgas in ar-
'mis eſſe: Germanoſque, qui cis Rhe-
'num incolunt, ſeſe cum his conjunxiſ-
'ſe: tantumque eſſe eorum omnium fu-
'rorem, ut ne Sueſſiones quidem, fra-
'tres conſanguineoſque ſuos, qui eo-
'dem jure, iiſdem legibus utantur;
'unum imperium, unumque magiſtra-
'tum cum ipſis habeant; deterrere po-
'tuerint, quin cum his conſentirent.'

4 Quum ab his quaereret, quae civitates, quantaeque in armis eſſent, et quid in bello poſſent; ſic reperiebat: pleroſque Belgas eſſe ortos a Germanis; Rhenumque antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe; Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe; ſoloſque eſſe, qui patrum noſtrorum memoriâ, omni Gallia vexata, Teutones Cimbroſque intra fines ſuos ingredi prohibuerint: qua ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam ſibi auctoritatem, magnoſque ſpiritus in re militari ſumerent

de numero eorum, omnia ſe habere exploratа Rhemi dicebant; propterea quod propinquitatibus affinitatibuſque conjuncti, quantam quiſque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus ſit, cognoverint. plurimum inter eos, Bellovacos et virtute, et auctoritate, et hominum numero valere: hos poſſe conficere armata millia centum; pollicitos ex eo numero lecta millia LX; totiuſque belli imperium ſibi poſtulare. Sueſſiones, ſuos eſſe finitimos; latiſſimos, feraciſſimoſque agros poſſidere: apud eos fuiſſe regem noſtrâ etiam memoriâ Divitiacum, totius Galliae potentiſſimum; qui quum magnae partis harum regionum, tum etiam Britanniae, imperium obtinuerit: nunc eſſe regem Galbam: ad hunc, propter juſtitiam prudentiamque, ſummam totius belli, omnium voluntate, deferri; oppida habere numero XII; polliceri millia armata quinquaginta: totidem, Nervios, qui maxime feri inter ipſos habeantur, longiſſimeque abſint: XV millia, Atrebates: Ambianos, X millia: Morinos, XXV millia: Menapios, IX millia: Caletes, X millia:

Velocaſſes et Veromanduos, totidem;
Atuaticos, XXIX millia: Condruſos,
Eburones, Caeraeſos, Paemanos, qui
uno nomine Germani appellantur, arbi-
5 trari ad XL millia. Caeſar Rhemos
cohortatus, liberaliterque oratione pro-
ſecutus; omnem ſenatum ad ſe conveni-
re, principumque liberos obſides ad ſe
adduci juſſit: quae omnia ab his diligen-
ter ad diem facta ſunt. ipſe Divitiacum
Aeduum magnopere cohortatus, docet
quantopere Reipub. communiſque ſa-
lutis interſit, manus hoſtium diſtineri,
ne cum tanta multitudine uno tempore
confligendum ſit. id fieri poſſe, ſi ſuas
copias Aedui in fines Bellovacorum in-
troduxerint, et eorum agros populari
coeperint. his mandatis, eum ab ſe di-
6 mittit. Poſtquam omnes Belgarum
copias in unum coactas ad ſe venire, ne-
que jam longe abeſſe, ab his quos miſe-
rat exploratoribus et ab Rhemis cogno-
vit; flumen Axonam, quod eſt in extre-
mis Rhemorum finibus, exercitum tranſ-
ducere maturavit; atque ibi caſtra poſu-
it. quae res et latus unum caſtrorum ri-
pis fluminis muniebat; et poſt eum quae

Digitized by Google

erant, tuta ab hoſtibus reddebat; et, commeatus ab Rhemis, reliquiſque civitatibus, ut ſine periculo ad eum portari poſſet, efficiebat. in eo flumine pons erat; ibi praeſidium ponit: et in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus relinquit. caſtra in altitudinem pedum XII vallo, foſſaque duodeviginti pedum, munire jubet. Ab 7
ipſis caſtris oppidum Rhemorum, nomine Bibrax, aberat millia paſſuum VIII. id ex itinere, magno impetu, Belgae oppugnare coeperunt. aegre eo die ſuſtentatum eſt. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio eſt. hi; ubi, circumjecta multitudine hominum totis moenibus, undique in murum lapides jaci coepti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt; teſtudine facta portis ſuccedunt, murumque ſubruunt. quod tum facile fiebat; nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli. quum finem oppugnandi nox feciſſet; Iccius Rhemus, ſumma nobilitate et gratia inter ſuos; qui tum oppido praeerat; unus ex iis, qui legati de pace ad Caeſarem venerant; nuncios ad eum mittit; ‘ niſi ſubſidium ſibi mitta-

Digitized by Google

8 ‘ tur, ſe diutius ſuſtinere non poſſe.’ Eò de media nocte Caeſar; iiſdem ducibus uſus, qui nuncii ab Iccio venerant; Numidas et Cretas ſagittarios, et funditores Baleares, ſubſidio oppidanis mittit: quorum adventu, et Rhemis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnandi acceſſit, et hoſtibus eadem de cauſſa ſpes potiundi oppidi diſceſſit. itaque paulliſper apud oppidum morati, agroſque Rhemorum depopulati; omnibus vicis aedificiiſque, quò adire poterant, incenſis; ad caſtra Caeſaris cum omnibus copiis contenderunt: et a millibus paſſuum minus II, caſtra poſuerunt; quae caſtra, ut fumo atque ignibus ſignificabatur, amplius millibus paſſuum VIII in latitudinem pate-
9 bant. Caeſar primo, et propter multitudinem hoſtium, et propter eximiam opinionem virtutis, proelio ſuperſédere ſtatuit; quotidie tamen equeſtribus proeliis, quid hoſtis virtute poſſet, et quid noſtri auderent, periclitabatur. ubi noſtros non eſſe inferiores intellexit: loco pro caſtris ad aciem inſtruendam naturâ opportuno atque idoneo; quòd is collis, ubi caſtra poſita erant, paullulum ex

planicie editus, tantum adverſus in latitudinem patebat, quantum loci acies inſtructa occupare poterat; atque ex utraque parte, lateris dejectus habebat; et in fronte leniter faſtigiatus, paullatim ad planiciem redibat: ab utroque latere ejus collis, tranſverſam foſſam obduxit circiter paſſuum CD: et ad extremas foſſas caſtella conſtituit, ibique tormenta collocavit: ne, quum aciem inſtruxiſſet, hoſtes (quòd tantum multitudine poterant) a lateribus ſuos pugnantes circumvenire poſſent. hoc facto: duabus legionibus, quas proxime conſcripſerat, in caſtris relictis; ut, ſi quid opus eſſet, ſubſidio duci poſſent: reliquas ſex legiones pro caſtris in acie conſtituit. hoſtes item ſuas copias ex caſtris eductas inſtruxerant.

Palus erat non magna, inter noſtrum atque hoſtium exercitum. 10 hanc ſi noſtri tranſirent, hoſtes exſpectabant: noſtri autem, ſi ab illis initium tranſeundi fieret; ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant. interim proelio equeſtri inter duas acies contendebatur. ubi neutri tranſeundi initium faciunt; ſecundiore equitum noſtrorum proelio, Caeſar

ſuos in caſtra reduxit. hoſtes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quòd eſſe poſt noſtra caſtra demonſtratum eſt: ibi vadis repertis, partem ſuarum copiarum tranſducere conati ſunt; eo conſilio, ut, ſi poſſent, caſtellum, cui praeerat Q. Titurius legatus, expugnarent, ponteinque interſcinderent: ſin minus; agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis uſui ad bellum gerendum erant, commeatuſque
11 noſtros ſuſtinebant. Caeſar certior factus a Titurio; omnem equitatum, et levis armaturae Numidas, funditores, ſagittarioſque pontem tranſducit; atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum eſt. hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnum eorum numerum occiderunt: per eorum corpora reliquos audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt: primos, qui tranſierant, equitatu circumventos interfecerunt. hoſtes, ubi et de expugnando oppido, et de flumine tranſeundo ſpem ſe feſelliſſe intellexerunt; neque noſtros in locum iniquiorem progredi, pugnandi cauſſa, viderunt; atque

Digitized by Google

eos res frumentaria deficere coepit: concilio convocato, conſtituerunt optimum eſſe, domum ſuam quemque reverti; et quorum in fines primum Romani exercitum introduxiſſent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in ſuis, quam alienis finibus decertarent; et domeſticis copiis rei frumentariae uterentur. ad eam ſententiam, cum reliquis cauſſis, haec quoque ratio eos deduxit; quod Divitiacum atque Aeduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. his perſuaderi, ut diutius morarentur ne ſuis auxilium ferrent, non poterat. Eâ re conſtitutâ; 12
ſecundâ vigiliâ, magno cum ſtrepitu ac tumultu caſtris egreſſi, nullo certo ordine neque imperio, quum ſibi quiſque primum itineris locum peteret, et domum pervenire properaret; fecerunt, ut conſimilis fugae profectio videretur. hâc re ſtatim Gaeſar per ſpeculatores cognitâ, inſidias veritus; quòd, quâ de cauſsâ diſcederent, nondum perſpexerat; exercitum, equitatumque caſtris continuit. primâ luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui

Digitized by Google

noviſſimum agmen moraretur, praemiſit; eique Q. Pedium, et L. Aurunculeium Cottam, legatos praefecit: T. Labienum legatum, cum legionibus tribus, ſubſequi juſſit. hi noviſſimos adorti, et multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt. quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent, fortiterque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent; priores, (quòd abeſſe a periculo viderentur,) neque ulla neceſſitate, neque imperio continerentur; exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi praeſidium poſuerunt. ita ſine ullo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occaſumque Solis, ſequi deſtiterunt; ſeque in caſtra, uti erat imperatum, receperunt.

13 Poſtridie ejus diei Caeſar, prius quam ſe hoſtes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueſſionum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; et, magno itinere confecto, ad oppidum Noviodunum contendit. id ex itinere oppugnare conatus, quòd vacuum ab defenſoribus eſſe audie-

Digitized by Google

bat; propter latitudinem foſſae, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. caſtris munitis, vineas agere, quaeque ad oppugnandum uſui erant, comparare coepit. interim omnis ex fuga Sueſſionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto, turribusque conſtitutis; magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli, neque audierant, et celeritate Romanorum permoti, legatos ad Caeſarem de deditione mittunt; et, petentibus Rhemis, ut conſervarentur, impetrant.
Caeſar, obſidibus acceptis, primis civi- 14
tatis, atque ipſius Galbae regis duobus filiis; armiſque omnibus ex oppido traditis; in deditionem Sueſſiones accepit: exercitumque in Bellovacos duxit. qui quum ſe, ſuaque omnia in oppidum Bratuſpantium contuliſſent; atque ab eo oppido Caeſar cum exercitu circiter millia paſſuum v abeſſet; omnes majores natu ex oppido egreſſi, manus ad Caeſarem tendere, et voce ſignificare coeperunt, ſeſe in ejus fidem ac poteſtatem venire; neque contra populum Rom. armis con-

Digitized by Google

tendere. item quum ad oppidum acceſſiſſet, caſtraque ibi poneret; pueri mulieresque ex muro, paſſis manibus, ſuo more, pacem a Romanis petierunt. Pro his Divitiacus (nam poſt diſceſſum Belgarum, dimiſſis Aeduorum copiis, ad eum reverterat,) facit verba. ‘Bellovacos omni tempore in fide atque amicitia civitatis Aeduae fuiſſe: impulſos a ſuis principibus, qui dicerent Aeduos, á Caeſare in ſervitutem redactos, omnes indignitates contumeliaſque perferre; et ab Aeduis defeciſſe, et populo R. bellum intuliſſe. qui hujus conſilii principes fuiſſent; quòd intelligerent quantam calamitatem civitati intuliſſent, in Britanniam profugiſſe. petere non ſolum Bellovacos, ſed etiam pro his Aeduos, ut ſuâ clementiâ ac manſuetudine in eos utatur. quòd ſi fecerit; Aeduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſtentare conſueverint.’ Caeſar, honoris Divitiaci atque Aeduorum cauſsâ, ‘ſeſe eos in fidem recepturum, et conſervaturum,’ dixit: et, quòd erat civitas magna,

et inter Belgas auctoritate ac hominum multitudine praeſtabat, DC obſides poposcit. His traditis, omnibuſque armis ex 16
oppido collatis; ab eo loco, in fines Ambianorum pervenit; qui ſe, ſuaque omnia, ſine mora, dediderunt. eorum fines Nervii attingebant: quorum de natura moribuſque Caeſar cum quaereret, ſic reperiebat. ‘ nullum àditum eſſe ad ‘ eos mercatoribus: nihil pati vini, re‘ liquarumque rerum ad luxuriam perti‘ nentium, inferri; quòd his rebus re‘ langueſcere animos, eorumque remit‘ ti virtutem exiſtimarent: eſſe homines ‘ feros, magnaeque virtutis: increpitare ‘ atque incuſare reliquos Belgas, qui ſe ‘ populo R. dedidiſſent, et patriam virtu‘ tem projeciſſent: confirmare ſeſe, ne‘ que legatos miſſuros, neque ullam con‘ ditionem pacis accepturos.’ quum per eorum fines triduo iter feciſſet; inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab caſtris ſuis non amplius millia paſſuum x abeſſe: trans id flumen omnes Nervios conſediſſe; adventumque ibi Romanorum exſpectare, unà cum Atrebatibus et Veromanduis finitimis ſuis; nam his utriſ-

Digitized by Google

que perſuaſerant, ut eandem belli fortunam experirentur: exſpectari etiam ab his Atuaticorum copias, atque eſſe in itinere: mulieres, quique per aetatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum conjeciſſe, quo propter palu-
17 des exercitui aditus non eſſet. Caeſar, his rebus cognitis, exploratores centurioneſque praemittit, qui locum caſtris idoneum deligant. quumque ex dedititiis Belgis, reliquiſque Gallis, complures Caeſarem ſecuti, unà iter facerent; quidam ex his, (ut poſtea ex captivis cognitum eſt,) eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Nervios pervenerunt; atque his demonſtrarunt, inter ſingulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere; neque eſſe quidquam negotii, cum prima legio in caſtra veniſſet, reliquaeque legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri: qua pulſa, impedimentiſque direptis, futurum ut reliquae contra conſiſtere non auderent. adjuvabat etiam eorum conſilium, qui rem deferebant; quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil poſſent,

Digitized by Google

(neque enim ad hoc tempus ei rei ſtu-
dent, ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus
valent copiis:) quo facilius finitimorum
equitatum, ſi praedandi cauſa ad eos ve-
niſſet, impedirent; teneris arboribus in-
ciſis atque inflexis, crebriſque in latitu-
dinem ramis enatis, et rubis ſentibuſque
interjectis, effecerant ut, inſtar muri, hae
ſepes munimenta praeberent: quo non
modò intrari, ſed ne perſpici quidem
poſſet. iis rebus quum iter agminis noſ-
tri impediretur, non omittendum ſibi
conſilium Nervii exiſtimaverunt. Lo- 18
ci natura erat haec, quem noſtri caſtris
delegerant: collis ab ſummo aequaliter
declivis, ad flumen Sabin, quod ſupra
nominavimus, vergebat: ab eo flumine,
pari acclivitate, collis naſcebatur adver-
ſus huic et contrarius, paſſus circiter cc;
infimus, apertus; ab ſuperiore parte, ſil-
veſtris; ut non facile introrſus perſpici
poſſet. intra eas ſilvas, hoſtes in occul-
to ſeſe continebant: in aperto loco, ſe-
cundum flumen, paucae ſtationes equi-
tum videbantur. fluminis erat altitudo,
circiter pedum III. Caeſar, equitatu 19
praemiſſo, ſubſequebatur omnibus copi-
is. ſed ratio ordoque agminis aliter ſe ha-

bebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. nam, quòd hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua Caeſar VI legiones expeditas ducebat; poſt eas, totius exercitus impedimenta collocabat; inde duae legiones, quae proxime conſcriptae erant, totum agmen claudebant, praeſidioque impedimentis erant. equites noſtri cum funditoribus ſagittariiſque flumen tranſgreſſi, cum hoſtium equitatu proelium committunt. quum ſe illi identidem in ſilvas ad ſuos reciperent, ac rurſus e ſilva in noſtros impetum facerent; neque noſtri longius, quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes inſequi auderent; interim legiones ſex, quae primae venerant, opere dimenſo, caſtra munire coeperunt. ubi prima impedimenta noſtri exercitus ab iis, qui in ſilvis abditi latebant, viſa ſunt; quod tempus inter eos committendi proelii convenerat: ut intra ſilvam aciem ordineſque conſtituerant, atque ipſi ſeſe confirmaverant; ſubito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in noſtros equites fecerunt. his facile pulſis ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen

Digitized by Google

decucurrerunt; ut penè uno tempore et ad ſilvas, et in flumine, et jam in manibus noſtris hoſtes viderentur. eadem autem celeritate adverſo colle ad noſtra caſtra, atque eos qui in opere occupati erant, contenderunt. Caeſari omnia uno tem- 20
pore erant agenda: vexillum proponendum; quod erat inſigne, quum ad arma concurri oporteret: ſignum tubâ dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi cauſsâ, proceſſerant, accerſendi: acies inſtruenda: milites cohortandi: ſignum dandum. quarum rerum magnam partem temporis brevitas, et incurſus hoſtium, impediebat. iis difficultatibus duae res erant ſubſidio: ſcientia atque uſus militum; quòd ſuperioribus proeliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipſi ſibi praeſcribere, quam ab aliis doceri, poterant: et quod ab opere ſingulisque legionibus ſingulos legatos Caeſar diſcedere, niſi munitis caſtris, vetuerat. hi, propter celeritatem et propinquitatem hoſtium, nihil jam Caeſaris imperium ſpectabant: ſed per ſe, quae videbantur, adminiſtrabant. Caeſar, ne- 21

Digitized by Google

ceſſariis rebus imperatis; ad cohortandos milites, quam in partem ſors obtulit, decucurrit: et ad legionem decimam devenit. milites non longiore oratione eſt cohortatus, quam uti ſuae priſtinae virtutis memoriam retinerent; neu perturbarentur animo; hoſtiumque impetum fortiter ſuſtinerent. et quòd non longius hoſtes aberant, quam quo telum adjici poſſet; proelii committendi ſignum dedit. atque item in alteram partem cohortandi cauſsâ profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modò ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutiſque tegmenta detrahenda, tempus defuerit. quam quiſque in partem ab opere caſu devenit, quaeque prima ſigna conſpexit; ad haec conſtitit: ne, in quaerendis ſuis, pugnandi tempus dimitteret.
22 Inſtructo exercitu, magis ut loci natura, dejectuſque collis, et neceſſitas temporis, quàm ut rei militaris ratio atque ordo poſtulabat: quum diverſis locis legiones aliae aliâ in parte hoſtibus reſiſterent; ſepibuſque den-

Digitized by Google

ſiſſimis, ut ante demonſtravimus, interjectis, proſpectus impediretur: neque certa ſubſidia collocari; neque, quid in quaque parte opus eſſet, provideri; neque ab uno omnia imperia adminiſtrari, poterant. itaque in tanta rerum iniquitate, fortunae quoque eventus varii ſequebantur. Legionis nonae et decimae 23
milites, ut in ſiniſtra parte aciei conſtiterant, pilis emiſſis, curſu ac laſſitudine exanimatos vulneribuſque confectos Atrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco ſuperiore in flumen compulerunt; et tranſire conantes, inſecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipſi tranſire flumen non dubitaverunt; et in locum iniquum progreſſi, rurſus regreſſos ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato proelio, in fugam dederunt. item alia in parte, diverſae duae legiones, undecima et octava; profligatis Veromanduis, quibuſcum erant congreſſi; ex loco ſuperiore in ipſis fluminis ripis proeliabantur. At totis fere 24
a fronte et a ſiniſtra parte nudatis caſtris: quum in dextro cornu legio duodecima, et, non magno ab eâ intervallo, ſeptima

conſtitiſſet; omnes Nervii confertiſſimo agmine, duce Boduognato, qui ſummam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt: quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars ſummum locum caſtrorum petere coepit. eodem tempore equites noſtri, leviſque armaturae pedites, qui cum his unà fuerant quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram; quum ſe in caſtra reciperent, adverſis hoſtibus occurrebant; ac rurſus aliam in partem fugam petebant. et calones, qui a Decumana porta ac ſummo jugo collis, noſtros victores flumen tranſire conſpexerant; praedandi cauſsâ egreſſi; quum reſpexiſſent, et hoſtes in noſtris caſtris verſari vidiſſent, praecipites ſeſe fugae mandabant. ſimul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremituſque oriebatur; aliique aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis; qui, auxilii cauſſâ a civitate miſſi, ad Caeſarem venerant: quum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, et paene circumventas te-

Digitized by Google

neri; calones, equites, funditores Numidas, diverſos diſſipatoſque in omnes partes fugere vidiſſent; deſperatis noſtris rebus, domum contenderunt; Romanos pulſos ſuperatoſque; caſtris impedimentiſque eorum hoſtes potitos; civitati renunciaverunt. Caeſar, ab de- 25
cimae legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus: ubi ſuos urgeri; ſignisque in unum locum collatis, duodecimae legionis milites confertos ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento; quartae cohortis omnibus centurionibus occiſis, ſigniferoque interfecto, ſigno amiſſo; reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occiſis; in his, primopilo P. Sextio Baculo, fortiſſimo viro, multis gravibuſque vulneribus confecto, ut jam ſe ſuſtinere non poſſet; reliquos eſſe tardiores; et nonnullos a noviſſimis deſertos proelio excedere, ac tela vitare; hoſtes neque a fronte ex inferiore loco ſubeuntes intermittere, et ab utroque latere inſtare, et rem eſſe in anguſto vidit; neque ullum eſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet: ſcuto ab noviſſimis uni militi detracto, (quod ipſe eò

Digitized by Google

ſine ſcuto venerat,) in primam aciem
proceſſit; centurionibuſque nominatim
appellatis, reliquos cohortatus, milites
ſigna inferre, et manipulos laxare juſſit,
quo facilius gladiis uti poſſent. hujus adventu
ſpe illata militibus, ac redintegrato
animo; quum pro ſe quiſque in conſpectu
Imperatoris, etiam in extremis
ſuis rebus, operam navare cuperet; paul-
26 lum hoſtium impetus tardatus eſt. Caeſar,
quum ſeptimam legionem, quae
juxta conſtiterat, item urgeri ab hoſte
vidiſſet; Tribunos mil. monuit, ut paullatim
ſeſe legiones conjungerent, et converſa
ſigna in hoſtes inferrent. quo facto:
cum aliis alii ſubſidium ferrent; neque
timerent, ne averſi ab hoſte circumvenirentur;
audacius reſiſtere, ac fortius
pugnare coeperunt. interim milites
legionum duarum, quae in noviſſimo
agmine praeſidio impedimentis fuerant;
proelio nunciato, curſu incitato, in ſummo
colle ab hoſtibus conſpiciebantur: et
T. Labienus, caſtris hoſtium potitus; et
ex loco ſuperiore, quae res in noſtris caſtris
gererentur, conſpicatus; decimam legionem
ſubſidio noſtris miſit: qui, quum

ex equitum et calonum fuga, quo in loco res eſſet, quantoque in periculo et caſtra et legiones et Imperator verſaretur, cognoviſſent; nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt. Horum adventu tanta 27
rerum commutatio eſt facta, ut noſtri, etiam qui vulneribus confecti procubuiſſent, ſcutis innixi, prœlium redintegrarent; tum calones, perterritos hoſtes conſpicati, etiam inermes armatis occurrerent. equites vero, ut turpitudinem fugae virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo ſe legionariis militibus praeferrent. at hoſtes, etiam in extrema ſpe ſalutis, tantam virtutem praeſtiterunt, ut, quum primi eorum cecidiſſent, proximi jacentibus inſiſterent, atque ex eorum corporibus pugnarent: his dejectis, et coacervatis cadaveribus, qui ſupereſſent, ut ex tumulo, tela in noſtros conjicerent, pilaque intercepta remitterent. ut non nequidquam tantae virtutis homines judicari deberet auſos eſſe tranſire latiſſimum flumen, adſcendere altiſſimas ripas, ſubire iniquiſſimum locum: quae facilia ex difficillimis, animi magnitudo redegerat. Hoc proelio 28

Digitized by Google

facto, et prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto: majores natu, quos una cum pueris mulieribuſque in aeſtuaria ac paludes collectos dixeramus; hac pugna nunciata; quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui ſuperarent, conſenſu, legatos ad Caeſarem miſerunt, ſeque ei dediderunt. et in commemoranda civitatis calamitate; ex DC, ad III ſenatores; ex hominum millibus LX, vix ad D, qui arma ferre poſſent, ſeſe redactos eſſe dixerunt. quos Caeſar, ut in miſeros ac ſupplices uſus miſericordiâ videretur, diligentiſſime conſervavit; ſuiſque finibus atque oppidis uti juſſit; et finitimis imperavit, ut ab injuria et maleficio ſe ſuoſque prohi-

29 berent. Atuatici, de quibus ſupra ſcripſimus; quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent; hâc pugnâ nunciatâ, ex itinere domum reverterunt: cunctis oppidis caſtelliſque deſertis, ſua omnia in unum oppidum egregiè natura munitum contulerunt: quod quum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes deſpectuſque haberet; unâ ex parte le-

Digitized by Google

niter acclivis aditus, in latitudinem non amplius c c pedum, relinquebatur: quem locum duplici altiſſimo muro munierant; tum magni ponderis ſaxa, et praeacutas trabes in muro collocarant. ipſi erant ex Cimbris Teutoniſque prognati: qui, quum iter in provinciam noſtram atque Italiam facerent; his impedimentis, quae ſecum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depoſitis; cuſtodiae ex ſuis ac praeſidio, v i millia hominum unà reliquerunt. hi, poſt eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati; quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; conſenſu eorum omnium pace facta, hunc ſibi domicilio locum delegerunt. Ac, primo 30
adventu exercitus noſtri, crebras ex oppido excurſiones faciebant; parvuliſque proeliis cum noſtris contendebant. poſtea, vallo pedum x i i, in circuitu x v millium, crebriſque caſtellis circummuniti; oppido ſeſe continebant. ubi, vineis actis, aggere exſtructo, turrim conſtitui procul viderunt; primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus; quo tanta machinatio ab tanto ſpatio inſtru-

Digitized by Google

eretur! quibuſnam manibus aut quibus viribus, praeſertim homines tantulae ſtaturae (nam pleriſque hominibus Gallis, prae magnitudine corporum ſuorum, brevitas noſtra contemptui eſt,) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare
31 confiderent! Ubi vero moveri, et appropinquare moenibus viderunt; nova atque inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Caeſarem de pace miſerunt. qui ad hunc modum locuti: 'non ſe exiſtimare Romanos ſine ope deorum bellum gerere; qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promovere, et ex propinquitate pugnare poſſent. ſe, ſuaque omnia, eorum poteſtati permittere' dixerunt. 'unum petere, ac deprecari: ſi forte, pro ſuâ clementiâ ac manſuetudine, quam ipſi ab aliis audiſſent, ſtatuiſſet Atuaticos eſſe conſervandos; ne ſe armis deſpoliaret. ſibi omnes fere finitimos eſſe inimicos, ac ſuae virtuti invidere; a quibus ſe defendere, traditis armis, non poſſent. ſibi praeſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamvis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum

Digitized by Google

'interfici, inter quos dominari conſueſ-
'ſent.' Ad haec Caeſar reſpondit: 'ſe 32
'magis conſuetudine ſua, quàm merito
'eorum, civitatem conſervaturum; ſi
'prius, quam aries murum attigiſſet, ſe
'dedidiſſent: ſed deditionis nullam eſſe
'conditionem, niſi armis traditis. ſe id,
'quod in Nervios feciſſet, facturum; fi-
'nitimiſque imperaturum, ne quam de-
'dititiis populi R. injuriam inferrent.'
re nunciata ad ſuos; illi ſe, quae impe-
rarentur, facere dixerunt. armorum
magnâ multitudine de muro in foſſam,
quae erat ante oppidum, jactâ; ſic, ut
prope ſummam muri aggeriſque altitudi-
nem acervi armorum adaequarent: et
tamen circiter parte tertiâ (ut poſtea per-
ſpectum eſt) celatâ, atque in oppido re-
tentâ: portis patefactis, eo die pace ſunt
uſi. Sub veſperum Caeſar portas clau- 33
di, militeſque ex oppido exire juſſit; ne
quam noctu oppidani a militibus injuri-
am acciperent. illi, ante inito (ut intel-
lectum eſt) conſilio; quòd, deditione
facta, noſtros praeſidia non inducturos,
aut denique indiligentius ſervaturos cre-
diderant: partim cum his, quae retinue-

rant et celaverant, armis; partim, ſcutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quae ſubito (ut temporis exiguitas poſtulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad noſtras munitiones adſcenſus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptio-
34 nem fecerunt. Celeriter, ut ante Caeſar imperaverat, ignibus ſignificatione facta; ex proximis caſtellis eò concurſum eſt: pugnatumque ab hoſtibus ita acriter; ut a viris fortibus, in extrema ſpe ſalutis, iniquo loco, contra eos qui ex vallo turribuſque tela jacerent, pugnari debuit, quum in una virtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. occiſis ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum rejecti ſunt. poſtridie ejus diei, refractis portis, quum jam defenderet nemo; atque intromiſſis militibus noſtris; ſectionem ejus oppidi univerſam Caeſar vendidit. ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus eſt millium
35 LIII. Eodem tempore a P. Craſſo, quem cum legione una miſerat ad Venetos, Unellos, Oſiſmios, Curioſolitas, Seſuvios, Aulercos, Rhedones; quae ſunt ma-

ritimae civitates, Oceanumque attin-
gunt; certior factus eſt, omnes eas civi-
tates in ditionem poteſtatemque populi
Rom. eſſe redactas. His rebus geſtis, 36
omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad
Barbaros opinio perlata eſt, ut ab natio-
nibus, quae trans Rhenum incolerent,
mitterentur legati ad Caeſarem, quae ſe
obſides daturas, imperata facturas, pol-
licerentur. quas legationes Caeſar, quòd
in Italiam Illyricumque properabat; i-
nita proxima aeſtate, ad ſe reverti juſſit.
ipſe, in Carnutes, Andes, Turones, quae
civitates propinquae his locis erant ubi
bellum geſſerat, legionibus in hiberna
deductis; in Italiam profectus eſt. ob
eas res, ex litteris Caeſaris, dies xv ſup-
plicatio decreta eſt. quod ante id tem-
pus acciderat nulli.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER III.

QUUM in Italiam proficiſceretur Caeſar; Ser. Galbam cum legione duodecima et parte equitatûs, in Nantuates, Veragros, Seduuoſque miſit; qui a finibus Allobrogum, et lacu Lemano, et flumine Rhodano, ad ſummas Alpes pertinent. cauſſa mittendi fuit; quòd iter per Alpes, quo itinere magno cum periculo magniſque portoriis mercatores ire conſueverant, patefieri volebat. huic permiſit, ſi opus eſſe arbitraretur; utì in iis locis legionem, hiemandi cauſsâ, collocaret. Galba, ſecundis aliquot proeliis factis, caſtelliſque compluribus eorum expugnatis; miſſis ad eum undique legatis, obſidibuſque datis, et pace factâ; conſtituit cohortes duas in Nantuatibus collocare: ipſe cum reliquis ejus legionis co-

Digitized by Google

hortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare: qui vicus poſitus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altiſſimis montibus undique continetur. quum hic in duas partes flumine divideretur; alteram partem ejus vici, Gallis conceſſit; alteram vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit. eum locum vallo fosſâque munivit. Quum dies hibernorum com- 2
plures tranſîſſent, frumentumque eò comportari juſſiſſet: ſubitò per exploratores certior factus eſt, ex eâ parte vici, quam Gallis conceſſerat, omnes noctu diſceſſiſſe; monteſque, qui impenderent, a maximâ multitudine Sedunorum et Veragrorum teneri. id aliquod de cauſſis acciderat, ut ſubitò Galli belli renovandi legioniſque opprimendae conſilium caperent. primùm, quòd legionem, neque eam pleniſſimam; detractis cohortibus duabus; et compluribus ſigillatim, qui commeatûs petendi cauſsâ miſſi erant, abſentibus; propter paucitatem deſpiciebant: tum etiam, quòd, propter iniquitatem loci; quum ipſi ex montibus in vallem decurrerent, et tela

conjicerent; ne primum quidem poſſe impetum ſuſtineri exiſtimabant. accedebat, quòd ſuos ab ſe liberos abſtractos obſidum nomine dolebant; et Romanos, non ſolùm itineris cauſsâ, ſed etiam perpetuae poſſeſſionis, culmina Alpium occupare conari, et ea loca finitimae provinciae adjungere, ſibi perſuaſum
3 habebant. His nunciis acceptis, Galba; quum neque opus hibernorum, munitioneſque plenè eſſent perfectae; neque de frumento, reliquoque commeatu, ſatis eſſet proviſum; quòd, deditione factâ, obſidibuſque acceptis, nil de bello timendum exiſtimaverat: conſilio celeriter convocato, ſententias exquirere coepit. quo in conſilio; quum tantum repentini periculi praeter opinionem accidiſſet; ac jam omnia fere ſuperiora loca, multitudine armatorum completa conſpicerentur; neque ſubſidio veniri, neque commeatus ſupportari, interclufis itineribus, poſſet: propè jam deſperata ſalute, nonnullae hujuſmodi ſententiae dicebantur; ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iiſdem itineribus, quibus eò perveniſſent, ad ſalu-

Digitized by Google

tem contenderent. majori tamen parti
plaçuit, hoc reſervato ad extremum
conſilio, interim rei eventum experiri,
et caſtra defendere. Brevi ſpatio in- 4
terjecto; vix ut his rebus, quas conſti-
tuiſſent, collocandis atque adminiſtran-
dis tempus daretur: hoſtes ex omnibus
partibus, ſigno dato, decurrere; lapides
gaeſaque in vallum conjicere. noſtri,
primò integris viribus fortiter repugna-
re, neque ullum fruſtra telum ex loco ſu-
periore mittere: ut quaeque pars caſ-
trorum nudata defenſoribus premi vide-
batur, eò occurrere et auxilium ferre:
ſed hoc ſuperari, quòd diuturnitate pug-
nae hoſtes defeſſi proelio excedebant, a-
lii integris viribus ſuccedebant. quarum
rerum à noſtris, propter paucitatem, fi-
eri nihil poterat: ac non modo defeſſo,
ex pugna excedendi; ſed ne ſaucio qui-
dem, ejus loci, ubi conſtiterat, relin-
quendi, ac ſui recipiendi, facultas daba-
tur. Quum jam amplius horis VI con- 5
tinenter pugnaretur: ac non ſolum vi-
res, ſed etiam tela noſtris deficerent: at-
que hoſtes acrius inſtarent: languidio-
ribuſque noſtris, vallum ſcindere, et foſ-

ſas complere coepiſſent; reſque eſſet jam ad extremum deducta caſum: P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus; et item C. Voluſenus tribunus militum, vir et conſilii magni et virtutis; ad Galbam accurrunt, atque unam eſſe ſpem ſalutis docent, ſi, eruptione factâ, extremum auxilium experirentur. itaque, convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paulliſper intermitterent proelium, ac tantummodò tela miſſa exciperent, ſeque ex labore reficerent; poſt, ſigno dato, è caſtris erumperent, atque omnem ſpem ſalutis in virtute ponerent. quod juſſi ſunt, faciunt: ac ſubitò omnibus portis eruptione factâ; neque cognoſcendi quid fieret, neque ſui colligendi, hoſtibus facultatem relinquunt. ita commutatâ fortunâ; eos, qui in ſpem potiendorum caſtrorum venerant, undique circumventos interficiunt; et ex hominum millibus amplius xxx, (quem numerum barbarorum ad caſtra veniſſe conſtabat,) plus tertiâ parte interfectâ, reliquos perterritos in

fugam conjiciunt: ac ne in locis quidem ſuperioribus conſiſtere patiuntur. ſic omnibus hoſtium copiis fuſis, armiſque exutis; ſe in caſtra munitioneſque ſuas recipiunt.
Quo proelio facto: quòd 6
ſaepius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio ſeſe in hiberna conſilio veniſſe meminerat, aliis occurriſſe rebus videbat: maximè, frumenti commeatûſque inopiâ permotus: poſtero die, omnibus ejus vici aedificiis incenſis, in provinciam reverti contendit. ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante; incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, perduxit; ibique hiemavit.
His rebus geſtis: quum omnibus de 7
cauſſis Caeſar pacatam Galliam exiſtimaret; ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis: atque ita, initâ hieme, in Illyricum profectus eſſet; quòd eas quoque nationes adire, et regiones cognoſcere vellebat: ſubitum bellum in Galliâ coortum eſt. ejus belli haec fuit cauſſa. P. Craſſus adoleſcens cum legione VII proximus mare Oceanum in Andibus hiemabat. is, quòd in his locis inopia frumenti erat; prae-

Digitized by Google

fectos tribunoſque militum complures
in finitimas civitates, frumenti petendi
cauſsâ, dimiſit. quo in numero erat T.
Terraſidius, miſſus in Euſubios; M.
Trebius Gallus, in Curioſolitas; Q. Ve-
8 lanius, cum T. Silio, in Venetos. Hu-
jus civitatis eſt longè ampliſſima auctori-
tas omnis orae maritimae regionum ea-
rum: quòd et naves habent Veneti plu-
rimas, quibus in Britanniam navigare
conſueverunt: et ſcientiâ atque uſu nau-
ticarum rerum caeteros antecedunt: et
in magno impetu maris, atque aperto;
paucis portubus interjectis, quos tenent
ipſi; omnes ferè, qui eodem mari uti
conſueverunt, habent vectigales. ab iis
fit initium retinendi Silii atque Velanii;
quòd per eos, ſuos ſe obſides, quos Craſ-
ſo dediſſent, recuperaturos exiſtimabant.
horum auctoritate finitimi adducti, (ut
ſunt Gallorum ſubita et repentina conſi-
lia,) eadem de cauſſa Trebium Terraſi-
diumque retinent: et celeriter miſſis le-
gatis, per ſuos principes inter ſe conju-
rant; nihil, niſi communi conſilio, ac-
turos; eundémque omnis fortunae exi-
tum eſſe laturos: reliquaſque civitates

Digitized by Google

ſollicitant, ut in ea libertate, quam à majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum ſervitutem perferre, mallent. omni orâ maritimâ celeriter ad ſuam ſententiam perductâ; communem legationem ad P. Craſſum mittunt; 'ſi velit ſuos 'recipere, obſides ſibi remittat.' Qui- 9
bus de rebus Caeſar à Craſſo certior factus: quòd ipſe aberat longius; naves interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit Oceanum; remiges ex Provinciâ inſtitui, nautas gubernatoreſque comparari, jubet. his rebus celeriter adminiſtratis; ipſe, quum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquaeque item civitates, cognito Caeſaris adventu: ſimul quòd, quantum in ſe facinus admiſiſſent, intelligebant; legatos, quod nomen apud omnes nationes ſanctum inviolatumque ſemper fuiſſet, retentos abs ſe et in vincula conjectos: pro magnitudine periculi bellum parare, et maxime ea, quae ad uſum navium pertinerent, providere inſtituunt; hôc majore ſpe, quòd multùm naturâ loci confidebant. pedeſtria eſſe itinera conciſa aeſtuariis; naviga-

Digitized by Google

tionem impeditam propter inſcientiam locorum paucitatemque portuum, ſciebant: neque noſtros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud ſe morari poſſe, confidebant: ac jam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe plurimum navibus poſſe. Romanos, neque ullam facultatem habere navium; neque eorum locorum, ubi bellum geſturi eſſent, vada, portus, inſulas noviſſe: ac longe aliam eſſe navigationem in concluſo mari, atque in vaſtiſſimo atque apertiſſimo Oceano, perſpiciebant. his initis conſiliis; oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant; naves in Venetiam, ubi Caeſarem primùm bellum geſturum conſtabat, quam plurimas poſſunt, cogunt. ſocios ſibi ad id bellum Oſiſmios, Lexobios, Nannetes, Ambianos, Morinos, Diablintes, Menapios adſciſcunt; auxilia ex Britanniâ, quae contra eas regiones poſita eſt, accerſunt.
10 Erant hae difficultates belli gerendi, quas ſupra oſtendimus. ſed tamen multa Caeſarem ad id bellum incitabant: injuriae retentorum equitum Romanorum: rebellio facta poſt deditic

Digitized by Google

nem: defectio, datis obſidibus: tot civitatum conjuratio: in primis, ne, hâc parte neglectâ, reliquae nationes idem ſibi licere arbitrarentur. itaque quum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus ſtudere, et ad bellum mobiliter celeriterque excitari; omnes autem homines naturâ libertati ſtudere, et conditionem ſervitutis odiſſe: prius quam plures civitates conſpirarent, partiendum ſibi ac latius diſtribuendum exercitum putavit. Itaque T. Labienum lega- 11
tum in Treviros, qui proximi Rheno flumini ſunt, cum equitatu mittit. huic mandat: ‘ Rhemos reliquoſque Belgas ‘ adeat, atque in officio contineat: Ger‘ manoſque, qui auxilio a Belgis acceſ‘ ſiti dicebantur; ſi per vim navibus flu‘ men tranſire conentur, prohibeat.’ P. Craſſum cum cohortibus legionariis XII, et magno numero equitatus, in Aquitaniam proficiſci jubet; ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantae nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III, in Unellos, Curioſolitas, Lexovioſque mittit; qui eam manum diſti-

Digitized by Google

nendam curet. D. Brutum adoleſcen-
tem claſſi Galliciſque navibus, quas ex
Pictonibus Santoniſque et reliquis pa-
catis regionibus convenire juſſerat, prae-
ficit; et, quum primùm poſſet, in Ve-
netos proficiſci jubet. ipſe eò pedeſtri-
12 bus copiis contendit. Erant ejuſmodi
fere ſitus oppidorum, ut poſita in extre-
mis linguis promontoriiſque, neque pe-
dibus aditum haberent, quum ex alto ſe
aeſtus incitaviſſet, quod bis ſemper acci-
dit horarum XII ſpatio; neque navi-
bus, quòd rurſus minuente aeſtu naves
in vadis afflictarentur. ita utraque re op-
pidorum oppugnatio impediebatur. ac,
ſi quando magnitudine operis fortè ſu-
perati; extruſo mari aggere ac molibus,
atque his fermè moenibus adaequatis;
ſuis fortunis deſperare coeperant: mag-
no numero navium appulſo, cujus rei
ſummam facultatem habebant, ſua de-
portabant omnia; ſeque in proxima op-
pida recipiebant: ibi ſe rurſus iiſdem
opportunitatibus loci defendebant. hoc
eò facilius magnam partem aeſtatis fa-
ciebant; quòd noſtrae naves tempeſta-
tibus detinebantur; ſummaque erat vaſ-

Digitized by Google

to atque aperto mari, magnis aeſtibus, raris ac prope nullis portubus, difficultas navigandi. Namque ipſorum naves 13
ad hunc modum factae armataeque erant. carinae aliquanto planiores, quam noſtrarum navium; quo facilius vada ac deceſſum aeſtûs excipere poſſent: prorae admodum erectae; atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempeſtatumque accommodatae: naves totae factae ex robore, ad quamvis vim et contumeliam perferendam: tranſtra ex pedalibus in latitudinem trabibus, confixa clavis ferreis, digiti pollicis craſſitudine: anchorae, pro funibus, catenis ferreis revinctae: pelles pro velis, alutaeque tenuiter confectae; ſive propter lini inopiam, atque ejus uſus inſcientiam; ſive, quod eſt magis veriſimile, quòd tantas tempeſtates Oceani, tantoſque impetus ventorum ſuſtineri, ac tanta onera navium regi velis, non ſatis commode poſſe arbitrabantur. cum his navibus, noſtrae claſſi ejuſmodi congreſſus erat; ut una celeritate, et pulſu remorum praeſtaret; reliqua, pro loci naturâ, pro vi tempeſtatum, illis eſſent apti-

Digitized by Google

ora et accommodatiora: neque enim his noſtrae roſtro nocere poterant, (tanta in his erat firmitudo;) neque, propter altitudinem, facile telum adjiciebatur; et eadem de cauſsâ minus commode ſcopulis continebantur. accedebat ut, quum ſaevire ventus coepiſſet, et ſe vento dediſſent; et tempeſtatem ferrent facilius, et in vadis conſiſterent tutius, et, ab aeſtu derelictae, nihil ſaxa et cautes timerent: quarum rerum omnium noſtris navibus caſus erant extimeſcendi.

14 Compluribus expugnatis oppidis, Caeſar; ubi intellexit fruſtra tantum laborem ſumi, neque hoſtium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri poſſe; ſtatuit exſpectandam claſſem. quae ubi convenit, ac primum ab hoſtibus viſa eſt; circiter CCXX naves eorum paratiſſimae, atque omni genere armorum ornatiſſimae, è portu profectae, noſtris adverſae conſtiterunt. neque ſatis Bruto, qui claſſi praeerat; neque tribunis militum centurionibuſque, quibus ſingulae naves erant attributae; conſtabat, quid agerent, aut quam rationem pugnae inſiſterent. roſtro enim noceri non

Digitized by Google

poſſe cognoverant: turribus autem excitatis; tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus ſuperabat, ut neque ex inferiore loco ſatis commode tela adjici poſſent, et miſſa à Gallis gravius acciderent. una erat magno uſui res praeparata à noſtris; falces praeacutae, inſertae affixaeque longuriis, non abſimili formâ muralium falcium. his quum funes, qui antennas ad malos deſtinabant, comprehenſi adductique erant; navigio remis incitato, praerumpebantur: quibus abſciſſis, antennae neceſſariò concidebant: ut, quum omnis Gallicis navibus ſpes in velis armamentiſque conſiſteret; his ereptis, omnis uſus navium uno tempore eriperetur. reliquum erat certamen poſitum in virtute; quâ noſtri milites facile ſuperabant; atque eò magis, quòd in conſpectu Caeſaris atque omnis exercitûs res gerebatur; ut nullum paullo fortius factum latere poſſet: omnes enim colles, et loca ſuperiora, unde erat propinquus deſpectus in mare, ab exercitu tenebantur.

15 Disjectis, ut diximus, antennis: quum ſingulas binae aut ternae naves circumſiſte-

Digitized by Google

rent; milites ſummâ vi tranſcendere in hoſtium naves contendebant. quod poſtquam barbari fieri animadverterunt; expugnatis compluribus navibus; quum ei rei nullum reperiretur auxilium; fugâ ſalutem petere contenderunt. ac, jam converſis in eam partem navibus, quò ventus ferebat; tanta ſubito malacia ac tranquillitas exſtitit, ut ſe loco movere non poſſent. quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna: nam ſingulas noſtri conſectati, expugnaverunt; ut perpaucae ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint; quum ab hora IV
36 uſque ad ſolis occaſum pugnaretur. Quo proelio, bellum Venetorum totiuſque orae maritimae confectum eſt. nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid conſilii aut dignitatis fuit, eò convenerant; tum, navium quod ubique fuerat, unum in locum coëgerant. quibus amiſſis; reliqui, neque quò ſe reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. itaque ſe, ſuaque omnia, Caeſari dediderunt. in quos eo gravius

Digitized by Google

Caeſar vindicandum ſtatuit, quo dili-
gentius in reliquum tempus à barbaris
jus legatorum conſervaretur. itaque,
omni ſenatu necato, reliquos ſub coro-
nâ vendidit. Dum haec in Venetis 17
geruntur; Q. Titurius Sabinus cum his
copiis, quas à Caeſare acceperat, in fi-
nes Unellorum pervenit. his praeerat
Viridovix; ac ſummam imperii tenebat
earum omnium civitatum, quae defece-
rant; ex quibus exercitum magnaſque
copias coëgerat. atque his paucis die-
bus, Aulerci, Eburovices, Lexoviique,
ſenatu ſuo interfecto, quòd auctores bel-
li eſſe nolebant; portas clauſerunt, ſe-
que cum Viridovice conjunxerunt:
magnaque praeterea multitudo undique
ex Galliâ perditorum hominum latro-
numque convenerat; quos ſpes prae-
dandi, ſtudiumque bellandi, ab agricul-
turâ et quotidiano labore revocabat.
Sabinus, idoneo omnibus rebus loco, 18
caſtris ſeſe tenebat; quum Viridovix
contra eum duûm millium ſpatio con-
ſediſſet, quotidieque productis copiis
pugnandi poteſtatem faceret: ut jam
non ſolum hoſtibus in contemptionem

Digitized by Google

Sabinus veniret, ſed etiam noſtrorum
militum vocibus nonnihil carperetur;
tantamque opinionem timoris praebuit,
ut jam ad vallum caſtrorum hoſtes acce-
dere auderent. id eâ cauſsâ faciebat,
quòd cum tantâ multitudine hoſtium;
praeſertim eo abſente, qui ſummam im-
perii teneret; niſi aequo loco, aut op-
portunitate aliquâ datâ, legato dimi-
19 candum non exiſtimabat. Hac con-
firmata opinione timoris; idoneum
quendam hominem et callidum delegit
Gallum, ex iis quos auxilii cauſsâ ſecum
habebat. huic magnis praemiis pollici-
tationibuſque perſuadet, uti ad hoſtes
tranſeat: quid fieri velit, edocet. qui
ubi pro perfuga ad eos venit, timorem
Romanorum proponit; quibus anguſti-
is ipſe Caeſar à Venetis prematur, do-
cet: neque longius abeſſe, quin proxi-
ma nocte Sabinus clam ex caſtris exer-
citum educat, et ad Caeſarem, auxilii
ferendi cauſsâ, proficiſcatur. quod ubi
auditum eſt; conclamant omnes, occa-
ſionem negotii bene gerendi amitten-
dam non eſſe: ad caſtra iri oportere.
multae res ad hoc conſilium Gallos hor-

Digitized by Google

Caeſar vindicandum ſtatuit, quo diligentius in reliquum tempus à barbaris jus legatorum conſervaretur. itaque, omni ſenatu necato, reliquos ſub coronâ vendidit. Dum haec in Venetis 17
geruntur; Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas à Caeſare acceperat, in fines Unellorum pervenit. his praeerat Viridovix; ac ſummam imperii tenebat earum omnium civitatum, quae defecerant; ex quibus exercitum magnaſque copias coëgerat. atque his paucis diebus, Aulerci, Eburovices, Lexoviique, ſenatu ſuo interfecto, quòd auctores belli eſſe nolebant; portas clauſerunt, ſeque cum Viridovice conjunxerunt: magnaque praeterea multitudo undique ex Galliâ perditorum hominum latronumque convenerat; quos ſpes praedandi, ſtudiumque bellandi, ab agriculturâ et quotidiano labore revocabat.
Sabinus, idoneo omnibus rebus loco, 18
caſtris ſeſe tenebat; quum Viridovix contra eum duûm millium ſpatio conſediſſet, quotidieque productis copiis pugnandi poteſtatem faceret: ut jam non ſolum hoſtibus in contemptionem

Digitized by Google

Sabinus veniret, ſed etiam noſtrorum militum vocibus nonnihil carperetur; tantamque opinionem timoris praebuit, ut jam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. id eâ cauſsâ faciebat, quòd cum tantâ multitudine hoſtium; praeſertim eo abſente, qui ſummam imperii teneret; niſi aequo loco, aut opportunitate aliquâ datâ, legato dimi-
19 candum non exiſtimabat. Hac confirmata opinione timoris; idoneum quendam hominem et callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii cauſsâ ſecum habebat. huic magnis praemiis pollicitationibuſque perſuadet, uti ad hoſtes tranſeat: quid fieri velit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit; quibus anguſtiis ipſe Caeſar à Venetis prematur, docet: neque longius abeſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex caſtris exercitum educat, et ad Caeſarem, auxilii ferendi cauſsâ, proficiſcatur. quod ubi auditum eſt; conclamant omnes, occaſionem negotii bene gerendi amittendam non eſſe: ad caſtra iri oportere. multae res ad hoc conſilium Gallos hor-

Digitized by Google

tabantur: ſuperiorum dierum Sabini cunctatio; perſugae confirmatio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat proviſum; ſpes Venetici belli; et quòd fere libenter id, quod volunt homines, credunt. iis rebus adducti, non prius Viridovicem reliquoſque duces ex concilio dimittunt, quam ab his ſit conceſſum, arma uti capiant, et ad caſtra contendant. qua re conceſſa: laeti, velut exploratâ victoriâ; ſarmentis virgultiſque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant; ad caſtra pergunt. Locus erat caſtrorum editus, et paullatim ab imo acclivis, circiter paſſus M. huc magno curſu contenderunt, ut quam minimum ſpatii ad ſe colligendos armandoſque Romanis daretur; exanimatique pervenerunt. Sabinus, ſuos hortatus, cupientibus ſignum dat. impeditis hoſtibus, propter ea, quae ferebant, onera; ſubitò duabus portis eruptionem fieri jubet. factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcientiâ ac defatigatione, virtute militum, ac ſuperiorum pugnarum exercitatione; ut ne unum quidem noſtrorum impetum fer-

Digitized by Google

rent; ac ſtatim terga verterent. quos impeditos, integris viribus milites noſtri conſecuti, magnum numerum eorum occiderunt: reliquos, equites conſectati; paucos, qui ex fuga evaſerant, reliquerunt. ſic, uno tempore, et de navali pugnâ Sabinus, et de Sabini victoria Caeſar certior factus eſt. civitateſque omnes ſe ſtatim Titurio dediderunt. nam ut ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer ac promptus eſt animus, ſic mollis ac minime reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt.
21 Eodem fere tempore P. Craſſus, quum in Aquitaniam perveniſſet; quae pars, ut ante dictum eſt, et regionum latitudine, et multitudine hominum, ex tertia parte Galliae eſt aeſtimanda: quum intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praeconinus legatus, exercitu pulſo, interfectus eſſet; atque unde L. Manilius Proconſul, impedimentis amiſſis, profugiſſet: non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria proviſa; auxiliis, equitatuque comparato; multis praeterea viris fortibus Toloſa,

Digitized by Google

Carcaſone, et Narbone, (quae ſunt civitates Galliae provinciae, finitimae his regionibus,) nominatim evocatis; in Sotiatium fines exercitum introduxit. cujus adventu cognito: Sotiates, magnis copiis coactis; equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen noſtrum adorti; primùm equeſtre proelium commiſerunt. deinde, equitatu ſuo pulſo, atque inſequentibus noſtris; ſubito pedeſtres copias, quas in convalle in inſidiis collocaverant, oſtenderunt. hi, noſtros disjectos adorti, proelium renovarunt. Pugnatum eſt diu, atque acriter; quum Sotiates, ſuperioribus victoriis freti, in ſua virtute totius Aquitaniae ſalutem poſitam putarent; noſtri autem, quid ſine Imperatore, et ſine reliquis legionibus, adoleſcentulo duce, efficere poſſent, perſpici cuperent. tandem tamen, confecti vulneribus hoſtes, terga vertere. quorum magno numero interfecto, Craſſus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare coepit; quibus fortiter reſiſtentibus, vineas turreſque egit. illi, aliàs eruptione tentata, aliàs cuniculis ad aggerem vineaſque actis; cujus

22

Digitized by Google

rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos aerariae ſecturae ſunt: ubi diligentiâ noſtrorum, nihil his rebus profici poſſe intellexerunt; legatos ad Craſſum mittunt: ſeque in deditionem ut recipiat, petunt. qua re impetrata; arma trade-
23 re juſſi, faciunt. Atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis: alia ex parte oppidi Adiatomus, qui ſummam imperii tenebat; cum DC devotis (quos illi Soldurios appellant: quorum haec eſt conditio, ut omnibus in vita commodis unà cum his fruantur, quorum ſe amicitiae dediderint: ſi quid iis per vim accidat; aut eundem caſum unà ferant, aut ſibi mortem conſciſcant: neque adhuc hominum memoriâ repertus eſt quiſquam, qui, eo interfecto cujus ſe amicitiae devoviſſet, mori recuſaret:) cum iis Adiatomus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis ſublato, quum ad arma milites concurriſſent, vehementerque ibi pugnatum eſſet, repulſus in oppidum eſt. uti tamen eâdem deditionis conditione uteretur, à Craſſo
24 impetravit. Armis obſidibuſque accep-

Digitized by Google

tis; Craſſus in fines Vocatium et Tarusatium profectus eſt. tum vero barbari commoti; quòd oppidum et natura loci et manu munitum, paucis diebus, quibus eò ventum fuerat, expugnatum cognoverant: legatos quoquoverſus dimittere, conjurare, obſides inter ſe dare, copias parare coeperunt. mittuntur etiam ad eas civitates legati, quae ſunt citerioris Hiſpaniae, finitimae Aquitaniae: inde auxilia duceſque accerſuntur: quorum adventu, magna cum auctoritate et magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. duces vero ii deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, ſummamque ſcientiam rei militaris habere exiſtimabantur. ii, conſuetudine populi Romani, loca capere, caſtra munire, commeatibus noſtros intercludere inſtituunt. quod ubi Craſſus animadvertit; ſuas copias propter exiguitatem non facile diduci; hoſtem et vagari, et vias obſidere, et caſtris ſatis praeſidii relinquere; ob eam cauſſam minus commode frumentum commeatumque ſibi ſupportari; in dies hoſtium numerum augeri:

Digitized by Google

non cunctandum exiſtimavit, quin pugnâ
decertaret. hac re ad conſilium delata;
ubi omnes idem ſentire intellexit, poſte-
25 rum diem pugnae conſtituit. Prima lu-
ce, productis omnibus copiis, duplici acie
inſtructa, auxiliiſque in mediam aciem
conjectis; quid hoſtes conſilii caperent,
expectabat. illi, etſi propter multitudi-
nem, et veterem belli gloriam, paucita-
temque noſtrorum, ſe tutò dimicaturos
exiſtimabant; tamen tutius eſſe arbitra-
bantur, obſeſſis viis, commeatu inter-
cluſo, ſine ullo vulnere victoria potiri:
et ſi, propter inopiam rei frumentariae,
Romani ſeſe recipere coepiſſent; impe-
ditos agmine, et ſub ſarcinis inferiores
animo, adoriri cogitabant. hoc conſi-
lio probato ab ducibus; productis Ro-
manorum copiis, ſeſe caſtris tenebant.
26 Hac re perſpecta, Craſſus; quum ſua
cunctatio atque opinio timidiores hoſ-
tes, noſtros milites alacriores ad pug-
nandum effeciſſet; atque omnium voces
audirentur, exſpectari diutius non opor-
tere, quin ad caſtra iretur; cohortatus
ſuos, omnibus cupientibus, ad hoſtium
caſtra contendit. ibi, quum alii foſſas

Digitized by Google

complerent; alii, multis telis conjectis, defenſores vallo munitionibuſque depellerent; auxiliareſque, quibus ad pugnam non multum Craſſus confidebat, lapidibus teliſque ſubminiſtrandis, et ad aggerem ceſpitibus comportandis, ſpeciem atque opinionem pugnantium praeberent: quum item ab hoſtibus conſtanter, ac non timide, pugnaretur; telaque, ex loco ſuperiore miſſa, non fruſtra acciderent: equites, circumitis hoſtium caſtris, Craſſo renunciaverunt, ‘ non eadem eſſe diligentia ab Decumana porta caſtra munita, facilemque aditum habere.’ Craſſus, equitum prae- 27
fectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibuſque ſuos excitarent; quid fieri velit, oſtendit. illi, ut erat imperatum; eductis quatuor cohortibus, quae, praeſidio caſtris relictae, integrae ab labore erant; et longiore itinere circumductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent; omnium oculis mentibuſque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt: atque his proruptis, prius in hoſtium caſtris conſtiterunt, quam plane ab his

Digitized by Google

videri, aut, quid rei gereretur, cognoſci poſſet. tum vero, clamore ab ea parte audito; noſtri, redintegratis viribus, quod plerumque in ſpe victoriae accidere conſuevit, acrius impugnare coeperunt. hoſtes undique circumventi, deſperatis omnibus rebus, ſe per munitiones dejicere, et fuga ſalutem petere contenderunt. quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus: ex millium L numero, quae ex Aquitania Cantabriſque veniſſe conſtabat, vix quarta parte relicta; multâ nocte ſe in caſtra recepit.
28 Hac auditâ pugnâ; maxima pars Aquitaniae ſeſe Craſſo dedidit, obſideſque ultro miſit. quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Taruſates, Eluſates, Garites, Auſci, Garumni, Siburzates, Cocoſateſque. paucae ultimae nationes; anni tempore confiſae, quòd hiems ſuberat; id facere neglexerunt.
29 Eodem fere tempore Caeſar, etſi prope exacta jam aeſtas erat; tamen quòd, omni Gallia pacata, Morini Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent, neque ad eum umquam legatos de pace miſiſſent; arbitratus id

bellum celeriter confici poſſe, eò exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum agere inſtituerunt. nam, quòd intelligebant maximas nationes, quae proelio contendiſſent, pulſas ſuperataſque eſſe; continenteſque ſilvas ac paludes habebant: eò ſe, ſuaque omnia contulerunt. ad quarum initium ſilvarum quum perveniſſet Caeſar, caſtraque munire inſtituiſſet; neque hoſtis interim viſus eſſet: diſperſis in opere noſtris, ſubitò ex omnibus partibus ſilvae evolaverunt, et in noſtros impetum fecerunt. noſtri celeriter arma ceperunt, eoſque in ſilvas repulerunt; et, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deperdiderunt.

Reliquis deinceps di- 30
ebus, Caeſar ſilvas caedere inſtituit: et, ne quis inermibus imprudentibuſque militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quae erat caeſa, converſam ad hoſtem collocabat, et pro vallo ad utrumque latus exſtruebat. incredibili celeritate, magno ſpatio paucis diebus confecto: quum jam pecus atque extrema impedimenta ab noſtris te-

nerentur; ipſi denſiores ſilvas peterent; ejuſmodi tempeſtates ſunt conſecutae, uti opus neceſſario intermitteretur; et continuatione imbrium, diutius ſub pellibus milites contineri non poſſent. itaque, vaſtatis omnibus eorum agris, vicis aedificiiſque incenſis, Caeſar exercitum reduxit; et in Aulercis Lexoviiſque, reliquis item civitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER IV.

EA, quae ſecuta eſt, hieme; qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Craſſo Coſſ. Uſipetes Germani, et item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum tranſierunt; non longe à mari, quo Rhenus influit. cauſſa tranſeundi fuit; quòd ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, et agricultura prohibebantur. Suevorum 2
gens, eſt longe maxima et bellicoſiſſima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſſa, ſuis ex finibus educunt; reliqui, qui domi manent, pro ſe atque illis colunt: hi rurſus invicem anno poſt, in

Digitized by Google

armis ſunt; illi domi remanent. ſic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur. ſed privati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt: neque longius anno remanere uno in loco, colendi cauſſa, licet: neque multum frumento, ſed maximam partem lacte atque pecore vivunt; multumque ſunt in venationibus; quae res et cibi genere, et quotidiana exercitatione, et libertate vitae, (quòd à pueris nullo officio aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant;) et vires alit, et immani corporum magnitudine efficit: atque in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, ut locis frigidiſſimis neque veſtitus, praeter pelles, habeant quidquam; quarum propter exiguitatem, magna eſt corporis pars aperta: et laventur in fluminibus. mercatoribus eſt ad eos aditus; magis eò, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant; quàm quò ullam rem ad ſe importari deſiderent. quin etiam jumentis, quibus maxime Galli delectantur, quaeque impenſo parant pretio, Germani importatis non utuntur; ſed, quae ſunt apud eos nata

prava atque deformia, haec quotidiana exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt. equeſtribus proeliis ſaepe ex equis deſiliunt, ac pedibus proeliantur; eoſque eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt; ad quos ſe celeriter, quum uſus eſt, recipiunt: neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius habetur, quam ephippiis uti: itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, adire audent. vinum ad ſe omnino importari non ſinunt; quòd ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effoeminari arbitrantur. publice maximam putant eſſe laudem, quàm latiſſime à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari; magnum numerum civitatum, ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque una ex parte a Suevis, circiter millia paſſuum DC, agri vacare dicuntur. Ad alteram partem ſuccedunt 3
Ubii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut eſt captus Germanorum; et qui paullo ſunt ejuſdem generis etiam caeteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multumque ad eos mercatores ventitant, et ipſi propter

Digitized by Google

propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. hos quum Suevi, multis ſaepe bellis experti; propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent: tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores
4 infirmioreſque redegerunt. In eadem cauſſa fuerunt Uſipetes et Tenchtheri, quos ſupra diximus. qui complures annos Suevorum vim ſuſtinuerunt; ad extremum tamen agris expulſi, et multis locis Germaniae triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant; et, ad utramque ripam fluminis, agros, aedificia, vicoſque habebant; ſed tantae multitudinis adventu perterriti, ex his aedificiis, quae trans flumen habuerant, demigraverunt; et cis Rhenum diſpoſitis praeſidiis, Germanos tranſire prohibebant. illi, omnia experti: quum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam tranſire, propter cuſtodias Menapiorum, poſſent; reverti ſe in ſuas ſedes regioneſque ſimulaverunt; et, tridui viam progreſſi, rurſus reverterunt; atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto,

Digitized by Google

inſcios inopinanteſque Menapios op-
preſſerunt; qui de Germanorum diſceſ-
ſu per explorates certiores facti, ſine metu
trans Rhenum in ſuos vicos remigrave-
rant. his interfectis, navibuſque eorum
occupatis: priuſquam ea pars Menapi-
orum, quae citra Rhenum erat, certior
fieret, flumen tranſierunt: atque, om-
nibus eorum aedificiis occupatis, reli-
quam partem hiemis ſe eorum copiis a-
luerunt. His de rebus Caeſar certior 5
factus, et infirmitatem Gallorum veri-
tus; quòd ſunt in conſiliis capiendis
mobiles, et novis plerumque rebus ſtu-
dent; nihil his committendum exiſti-
mavit. eſt autem hoc Gallicae conſue-
tudinis; ut et viatores, etiam invitos,
conſiſtere cogant; et quod quiſque eo-
rum de quaque re audierit, aut cogno-
verit, quaerant: et mercatores in oppi-
dis vulgus circumſiſtat; quibus ex re-
gionibus veniant, quaſque ibi res cog-
noverint, pronunciare cogant. his ru-
moribus atque auditionibus permoti, de
ſummis ſaepe rebus conſilia ineunt:
quorum eos è veſtigio poenitere neceſſe
eſt; quum incertis rumoribus ſerviant;

Digitized by Google

et plerique ad voluntatem eorum ficta reſpondeant. qua conſuetudine cognita, Caeſar, ne graviori bello occurreret; maturius, quàm conſueverat, ad exercitum proficiſcitur. eò quum veniſſet; ea, quae fore ſuſpicatus erat, facta cognovit: miſſas legationes a nonnullis civitatibus ad Germanos; invitatoſque eos, uti ab Rheno diſcederent; omniaque, quae poſtulaſſent, ab ſe fore parata. qua ſpe adducti Germani, latius jam vagabantur; et in fines Eburonum et Condruſonum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerant. principibus Galliae evocatis; Caeſar ea, quae cognoverat, diſſimulanda ſibi exiſtimavit: eorumque animis permulſis et confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis

6 gerere conſtituit. Re frumentaria comparata, equitibuſque delectis; iter in ea loca facere coepit, quibus in locis Germanos eſſe audiebat. a quibus quum paucorum dierum iter abeſſet; legati ad eum venerunt, quorum haec fuit oratio: ‘Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis con-

Digitized by Google

'tendant: quòd Germanorum conſue-
'tudo haec ſit à majoribus tradita; qui-
'cumque bellum inferant, reſiſtere, ne-
'que deprecari: hoc tamen dicere; ve-
'niſſe invitos, ejectos domo. ſi ſuam
'gratiam Romani velint, poſſe eis uti-
'les eſſe amicos. vel ſibi agros attribu-
'ant; vel patiantur tenere eos, quos
'armis poſſederint. ſeſe unis Suevis
'concedere, quibus ne dii quidem im-
'mortales pares eſſe poſſint: reliquum
'quidem in terris eſſe neminem, quem
'non ſuperare poſſint.' ad haec Caeſar,
quae viſum eſt, reſpondit. ſed exitus fu-
it orationis: 'ſibi nullam cum his ami-
'citiam eſſe poſſe, ſi in Gallia remane-
'rent: neque verum eſſe, qui ſuos fines
'tueri non potuerint, alienos occupare:
'neque ullos in Gallia vacare agros, qui
'dari tantae praeſertim multitudini ſine
'injuria poſſint: ſed licere, ſi velint, in
'Ubiorum finibus conſidere; quorum
'ſint legati apud ſe, et de Suevorum in-
'juriis querantur, et à ſe auxilium pe-
'tant: hoc ſe ab Ubiis impetraturum.'
legati haec ſe ad ſuos relaturos dixerunt;
et, re deliberata, poſt diem tertium ad

Digitized by Google

Caeſarem reverſuros: interea ne propi-
us ſe caſtra moveret, petierunt. ne id
quidem Caeſar ab ſe impetrari poſſe dix-
it: cognoverat enim magnam partem
equitatûs ab iis aliquot diebus ante,
praedandi frumentandique cauſſa, ad
Ambivaritos trans Moſam miſſam: hos
exſpectari equites, atque ejus rei cauſſa
7 moram interponi, arbitrabatur. Moſa
profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in fi-
nibus Lingonum; et parte quadam Rhe-
ni recepta, quae appellatur Vhalis, in-
ſulam efficit Batavorum; neque longi-
us ab eo millibus paſſuum LXXX in O-
ceanum tranſit. Rhenus autem oritur
ex Lepontiis, qui Alpes incolunt; et
longo ſpatio per fines Nantuatium, Hel-
vetiorum, Sequanorum, Mediomatrico-
rum, Triboccorum, Trevirorumque ci-
tatus fertur: et, ubi Oceano appropin-
quat, in plures diffluit partes; multis in-
gentibuſque inſulis effectis, quarum pars
magna a feris barbariſque nationibus in-
colitur, (ex quibus ſunt, qui piſcibus,
atque ovis avium, vivere exiſtimantur;)
multiſque capitibus in Oceanum influit.
8 Caeſar, quum ab hoſte non amplius paſ-

Digitized by Google

ſuum XII millibus abeſſet; ut erat conſtitutum, ad eum legati revertuntur: qui in itinere congreſſi, magnopere, 'ne 'longius progrederetur,' orabant. quum id non impetraſſent; petebant, 'uti ad 'eos equites, qui agmen anteceſſiſſent, 'praemitteret; eoſque pugna prohibe'ret: ſibique uti poteſtatem faceret, in 'Ubios legatos mittendi: quorum ſi 'principes ac ſenatus ſibi jurejuran'do fidem feciſſent; ea conditione, 'quae a Caeſare ferretur, ſe uſuros oſ'tendebant: ad has res conficiendas, 'ſibi tridui ſpatium daret.' haec omnia Caeſar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interpoſita, equites eorum, qui abeſſent, reverterentur. tamen 'ſeſe non longius millibus paſſu'um IV, aquationis cauſſa, proceſſurum 'eo die' dixit: 'huc poſtero die quam 'frequentiſſimi convenirent, ut de eo'rum poſtulatis cognoſceret.' interim ad praefectos, qui cum omni equitatu anteceſſerant, mittit qui nunciarent, ne hoſtes proelio laceſſerent; et, ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtinerent, quoad ipſe cum exercitu propius acceſſiſſet. At hoſtes, 9

ubi primum noſtros equites conſpexerunt, quorum V millium erat numerus; quum ipſi non amplius DCCC equites haberent; quòd ii, qui frumentandi cauſſa ierant trans Moſam, nondum redierant: nihil noſtris timentibus, quòd legati eorum paullo ante à Caeſare diſceſſerant, atque is dies induciis erat ab iis petitus; impetu facto, celeriter noſtros perturbaverunt. rurſus reſiſtentibus noſtris; conſuetudine ſuâ, ad pedes deſilierunt: ſuffoſſiſque equis, compluribuſque noſtris dejectis, reliquos in fugam conjecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga deſiſterent, quam in conſpectum agminis noſtri veniſſent. in eo proelio, ex equitibus noſtris interficiuntur IV et LXX: in his vir fortiſſimus Piſo Aquitanus, ampliſſimo genere natus, cujus avus in civitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab ſenatu noſtro appellatus. hic, quum fratri intercluſo ab hoſtibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipſe, equo vulnerato, dejectus, quoad potuit, fortiſſime reſtitit. quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidiſſet; atque id

Digitized by Google

frater, qui jam proelio exceſſerat, procul animadvertiſſet; incitato equo, ſeſe hoſtibus obtulit, atque interfectus eſt. Hoc proelio facto ; Caeſar neque jam 10 ſibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui, per dolum atque inſidias petita pace, ultro bellum intuliſſent. exſpectare verò dum hoſtium copiae augerentur, equitatuſque reverteretur; ſummae dementiae eſſe judicabat. et, cognita Gallorum infirmitate; quantum jam, apud eos, hoſtes uno proelio auctoritatis eſſent conſecuti, ſentiebat: quibus, ad conſilia capienda, nihil ſpatii dandum exiſtimabat. his conſtitutis rebus; et conſilio cum legatis et quaeſtore communicato, ne quem diem pugnae intermitteret; opportuniſſima res accidit; quòd poſtridie ejus diei manè, eadem et perfidia et ſimulatione uſi Germani, frequentes, omnibus principibus majoribuſque natu adhibitis, ad eum in caſtra venerunt; ſimul, ut dicebatur, ſui purgandi cauſſa, quòd, contra atque eſſet dictum, et ipſi petiſſent, proelium pridie commiſiſſent; ſimul, ut, ſi quid poſſent, de induciis

Digitized by Google

fallendo impetrarent. quos ſibi Caeſar
oblatos gaviſus, retineri juſſit : ipſe om-
nes copias caſtris eduxit ; equitatum,
quòd recenti proelio perterritum eſſe
11 exiſtimabat, agmen ſubſequi juſſit. A-
cie triplici inſtructa, et celeriter VIII
millium itinere confecto ; prius ad hoſ-
tium caſtra pervenit, quàm, quid agere-
tur, Germani ſentire poſſent. qui, om-
nibus rebus ſubito perterriti, et celeri-
tate adventûs noſtri, et diſceſſu ſuo-
rum ; neque conſilii habendi, neque ar-
ma capiendi ſpatio dato ; perturbantur,
copiaſne adverſus hoſtem educere, an
caſtra defendere, an fuga ſalutem pete-
re, praeſtaret. quorum timor quum fre-
mitu et concurſu ſignificaretur ; milites
noſtri, priſtini diei perfidia incitati, in
caſtra irruperunt. quo in loco qui cele-
riter arma capere potuerunt, paulliſper
noſtris reſtiterunt, atque inter carros
impedimentaque proelium commiſerunt:
at reliqua multitudo puerorum mulie-
rumque, (nam cum omnibus ſuis domo
exceſſerant, Rhenumque tranſierant,)
paſſim fugere coepit. ad quos conſec-
12 tandos, Caeſar equitatum miſit. Ger-

Digitized by Google

mani, poſt tergum clamore audito; quum ſuos interfici viderent; armis abjectis, ſignisque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt. et quum ad confluentem Moſae et Rheni perveniſſent; reliquâ fugâ deſperatâ, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen praecipitaverunt: atque ibi timore, laſſitudine, et vi fluminis oppreſſi, perierunt. noſtri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hoſtium numerus capitum CCCCXXX millium fuiſſet, ſe in caſtra receperunt. Caeſar iis, quos in caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. illi ſupplicia cruciatuſque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant; remanere ſe apud eum velle dixerunt. iis Caeſar libertatem conceſſit. Germanico bello confecto, multis de cauſſis Caeſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum. quarum illa fuit juſtiſſima; quod, quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent; ſuis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent et poſſe et audere populi R. exercitum Rhenum tranſire. acceſſit etiam quod illa pars e-

quitatus Uſipetum et Tenchtherorum, quam ſupra commemoravi praedandi frumentandique cauſſa Moſam tranſiſſe, neque proelio interfuiſſe; poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, ſeque cum iis conjunxerat. ad quos quum Caeſar nuncios miſiſſet, qui poſtularent, 'eos, qui ſibi Galliaeque bellum intuliſſent, uti ſibi dederent;' reſponderunt: 'populi Romani imperium, Rhenum finire. ſi, ſe invito, Germanos in Galliam tranſire non aequum exiſtimaret; cur ſui quidquam eſſe imperii aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet?'
14 Ubii autem; qui uni ex tranſrhenanis ad Caeſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant; magnopere orabant: 'ut ſibi auxilium ferret, quòd graviter ab Suevis premerentur; vel, ſi id facere occupationibus Reipubl. prohiberetur, exercitum modò Rhenum tranſportaret: id ſibi ad auxilium, ſpemque reliqui temporis, ſatis futurum: tantum eſſe nomen atque opinionem exercitus Romani, Arioviſto pulſo, et hoc noviſſimo proelio facto,

‘ etiam ad ultimas Germanorum natio- ‘ nes; utì opinione et amicitia populi ‘ Romani, tuti eſſe poſſint. navium ‘ magnam copiam ad tranſportandum ‘ exercitum pollicebantur.’ Caeſar his de cauſſis, quas commemoravi, Rhenum tranſire decreverat. ſed navibus tranſire neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuae neque populi Romani dignitatis eſſe ſtatuebat. itaque, etſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id ſibi contendendum, aut aliter non tranſducendum exercitum, exiſtimabat. rationem pontis igitur hanc inſtituit. tigna bina ſeſquipedalia, paullum ab imo praeacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter ſe jungebat. haec cum machinationibus demiſſa in flumen defixerat, fiſtuciſque adegerat; non, ſublicae modo, directa ad perpendiculum; ſed prona, ac faſtigiata, ut ſecundum naturam fluminis procumberent: his item contraria duo ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenûm, ab inferiore parte

contra vim atque impetum fluminis con-
verſa ſtatuebat. haec utraque bipedalibus
trabibus immiſſis, quantum eorum tigno-
rum junctura diſtabat, binis utrimque fi-
bulis ab extrema parte diſtinebantur. qui-
bus diſcluſis, atque in contrariam par-
tem revinctis; tanta erat operis firmi-
tudo, atque ea rerum natura, ut, quo
major vis aquae ſe incitaviſſet, hôc arc-
tiùs illigata tenerentur. haec directa
materia injecta contexebantur, ac lon-
guriis cratibuſque conſternebantur. ac
nihilo ſecius ſublicae ad inferiorem par-
tem fluminis oblique adigebantur; quae,
pro pariete ſubjectae, et cum omni ope-
re conjunctae, vim fluminis exciperent:
et aliae item ſupra pontem, mediocri
ſpatio: ut, ſi arborum trunci, ſive naves,
dejiciendi operis cauſsâ, eſſent a barba-
ris miſſae; his defenſoribus earum vis
16 minueretur, neu ponti nocerent. Di-
ebus x, quibus materia coepta erat com-
portari, omni opere effecto, exercitus
tranſducitur. Caeſar, ad utramque par-
tem pontis firmo praeſidio relicto, in fi-
nes Sigambrorum contendit. interim
à compluribus civitatibus ad eum legati

 Digitized by Google

veniunt; quibus pacem atque amicitiam
petentibus, liberaliter reſpondet, obſi-
deſque ad ſe adduci jubet. Sigambri ex
eo tempore, quo pons inſtitui coeptus
eſt, fuga comparata; hortantibus iis,
quos ex Tenchtheris atque Uſipetibus
apud ſe habebant; finibus ſuis exceſſe-
rant, ſuaque omnia exportaverant, ſe-
que in ſolitudinem ac ſilvas abdiderant.
Caeſar paucos dies in eorum finibus mo- 17
ratus; omnibus vicis aedificiiſque in-
cenſis, frumentiſque ſucciſis, ſe in fines
Ubiorum recepit. atque his auxilium
ſuum pollicitus, ſi a Suevis premerentur;
haec ab iis cognovit: Suevos, poſtquam
per exploratores pontem fieri comperiſ-
ſent, more ſuo, conſilio habito, nunci-
os in omnes partes miſiſſe; uti de oppi-
dis demigrarent; liberos, uxores, ſua-
que omnia in ſilvis deponerent; atque
omnes, qui arma ferre poſſent, unum in
locum convenirent: hunc eſſe delectum
medium fere regionum earum, quas Sue-
vi obtinerent: ibi Romanorum adven-
tum exſpectare, atque ibi decertare con-
ſtituiſſe. quod ubi Caeſar comperit:
omnibus his rebus confectis, quarum re-

rum cauſsâ exercitum tranſducere conſtituerat; ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulciſceretur, ut Ubios obſidione liberaret: diebus omnino XVIII trans-Rhenum conſumptis, ſatis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, ſe in Galliam recepit, pontemque reſcidit.
18 Exigua parte aeſtatis reliqua, Caeſar; etſi in iis locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem vergit, maturae ſunt hiemes; tamen in Britanniam proficiſci contendit; quod omnibus fere Gallicis bellis, hoſtibus noſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat. et, ſi tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno ſibi uſui fore arbitrabatur, ſi modo inſulam adiſſet; genus hominum perſpexiſſet; loca, portus, aditus cognoviſſet; quae omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere, praeter mercatores, illò adit quiſquam; neque iis ipſis quidquam, praeter oram maritimam, atque eas regiones quae ſunt contra Galliam, notum eſt. itaque, convocatis ad ſe undique mercatoribus; neque quanta eſſet inſulae magnitudo; neque quae, aut

quantae nationes incolerent; neque
quem uſum belli haberent, aut quibus
inſtitutis uterentur; neque qui eſſent ad
majorum navium multitudinem idonei
portus; reperire poterat. ad haec cog-
noſcenda, prius quam periculum face-
ret, idoneum eſſe arbitratus C. Volu-
ſenum, cum navi longa praemittit. huic
mandat, ut, exploratis omnibus rebus,
ad ſe quam primum revertatur. ipſe,
cum omnibus copiis, in Morinos pro-
ficiſcitur; quod inde erat breviſſimus in
Britanniam transjectus. huc naves un-
dique ex finitimis regionibus, et quam
ſuperiore aeſtate ad Veneticum bellum
fecerat claſſem, jubet convenire. In- 19
terim, conſilio ejus cognito, et per mer-
catores perlato ad Britannos; a com-
pluribus ejus inſulae civitatibus ad
eum legati veniunt, qui polliceantur,
obſides dare, atque imperio populi R.
obtemperare. quibus auditis; liberali-
ter pollicitus, hortatuſque ut in ea ſen-
tentia permanerent, eos domum remi-
ſit. et cum his unà Comium, quem ip-
ſe, Atrebatibus ſuperatis, regem ibi
conſtituerat; cujus et virtutem et con-

Digitized by Google

ſilium probabat, et quem ſibi fidelem ar-
bitrabatur, cujuſque auctoritas in his
regionibus magna habebatur; mittit.
huic imperat; quas poſſit, adeat civita-
tes; horteturque, ut populi R. ſidem
ſequantur: ſeque celeriter eò venturum
nunciet. Voluſenus, perſpectis regio-
nibus; quantum ei facultatis dari po-
tuit, qui navi egredi ac ſe barbaris com-
mittere non auderet; v die ad Caeſarem
revertitur; quaeque ibi perſpexiſſet, re-
20 nunciat. Dum in his locis Caeſar,
navium parandarum cauſſa, moratur; ex
magna parte Morinorum legati ad eum
venerunt, qui ſe de ſuperioris tempo-
ris conſilio excuſarent; quòd homines
barbari, et noſtrae conſuetudinis impe-
riti, bellum populo Rom. feciſſent: ſe-
que ea, quae imperaſſet, facturos polli-
cerentur. hoc ſibi ſatis opportune Cae-
ſar accidiſſe arbitratus; quòd neque poſt
tergum hoſtem relinquere volebat; ne-
que belli gerendi, propter anni tempus,
facultatem habebat; neque has tantu-
larum rerum occupationes ſibi Britan-
niae anteponendas judicabat; magnum
his numerum obſidum imperat: quibus

adductis, eos in fidem recepit. navibus circiter LXXX onerariis coactis contractiſque, quod ſatis eſſe ad duas legiones transportandas exiſtimabat; quidquid praeterea navium longarum habebat, quaeſtori, legatis, praefectiſque diſtribuit. huc accedebant XVIII onerariae naves; quae ex eo loco millibus paſſuum VIII vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire poſſent. has equitibus diſtribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio Cottae legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum cum eo praeſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere juſſit. His 21 conſtitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempeſtatem, tertia fere vigilia ſolvit; equiteſque in ulteriorem portum progredi, et naves conſcendere, ac ſe ſequi, juſſit: ab quibus quum id paullo tardius eſſet adminiſtratum, ipſe horâ circiter diei IV cum primis navibus Britanniam attigit; atque ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium co-

Digitized by Google

pias armatas conſpexit. cujus loci haec erat natura: adeo montibus anguſtis mare continebatur, uti ex locis ſuperioribus in littus telum adjici poſſet. hunc ad egrediendum locum nequaquam idoneum arbitratus; dum reliquae naves eò convenirent, ad horam IX in anchoris exſpectavit. interim legatis tribuniſque militum convocatis; et quae ex Voluſeno cognoviſſet, et quae fieri vellet, oſtendit: monuitque, (ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimae poſtularent, ut quae celerem atque inſtabilem motum haberent;) ad nutum et ad tempus omnes res ab iis adminiſtrarentur. his dimiſſis; et ventum et aeſtum uno tempore nactus ſecundum; dato ſigno, et ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum VIII ab eo loco progreſſus, aperto ac plano littore naves conſtituit.

22 At barbari, conſilio Romanorum cognito; praemiſſo equitatu et eſſedariis, quo plerumque genere in proeliis uti conſuerunt; reliquis copiis ſubſecuti, noſtros navibus egredi prohibebant. erat ob has cauſſas ſumma difficultas; quòd naves, propter mag-

rum navium, item ſpeculatoria navigia, militibus compleri juſſit: et, quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. noſtri, ſimul in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt; atque eos in fugam dederunt. neque longius proſequi potuerunt, quod equites curſum tenere atque inſulam capere non potuerant. hoc unum ad priſtinam fortunam Caeſari defuit.

Hoſtes proelio ſuperati; 25
ſimul atque ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Caeſarem legatos de pace miſerunt: 'obſides daturos; quaeque imperaſſet, ſeſe facturos,' polliciti ſunt. una cum his legatis Comius Atrebas venit, quem ſupra demonſtraveram a Caeſare in Britanniam praemiſſum. hunc illi e navi egreſſum, quum ad eos Imperatoris mandata deferret, comprehenderant, atque in vincula conjecerant: tunc, facto proelio, remiſerunt; et, in petenda pace, ejus rei culpam in multitudinem contulerunt; et, propter imprudentiam ut ignoſceretur, petiverunt. Caeſar queſtus, quòd, quum ultro in continentem legatis miſſis pacem a ſe

petiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent;
ignoſcere imprudentiae dixit, obſideſ-
que imperavit: quorum illi partem ſta-
tim dederunt, partem ex longinquiori-
bus locis accerſitam paucis diebus ſeſe
daturos dixerunt. interea ſuos remigra-
re in agros juſſerunt; principeſque un-
dique convenêre, et ſe civitateſque ſu-
26 as Caeſari commendarunt. His rebus
pace firmata; poſt diem IV, quam eſt
in Britanniam ventum, naves XVIII,
de quibus ſupra demonſtratum eſt, quae
equites ſuſtulerant, ex ſuperiore portu
leni vento ſolverunt. quae quum ap-
propinquarent Britanniae, et ex caſtris
viderentur; tanta tempeſtas ſubito co-
orta eſt, ut nulla earum curſum tenere
poſſet; ſed aliae eòdem, unde erant
profectae, referrentur; aliae ad inferio-
rem partem inſulae, quae eſt propius
Solis occaſum, magno ſui cum periculo
dejicerentur. quae tamen, anchoris jac-
tis, cum fluctibus complerentur; ne-
ceſſario, adverſa nocte in altum provec-
tae, continentem petiverunt. eâdem
nocte accidit, ut eſſet luna plena; quae
dies maritimos aeſtus maximos in Oce-

ano efficere conſuevit: noſtriſque id erat incognitum. ita uno tempore et longas naves, quibus Caeſar exercitum tranſportandum curaverat, quaſque in aridum ſubduxerat, aeſtus complebat; et onerarias, quae ad anchoras erant deligatae, tempeſtas afflictabat: neque ulla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi dabatur. compluribus navibus fractis; reliquae quum eſſent, funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad navigandum inutiles; magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitûs perturbatio facta eſt. neque enim naves erant aliae, quibus reportari poſſent; et omnia deerant, quae ad reficiendas naves eſſent uſui; et, quòd omnibus conſtabat hiemare in Galliâ oportere, frumentum his in locis in hiemem proviſum non erat. Quibus 27
rebus cognitis; principes Britanniae, qui poſt proelium ad ea quae juſſerat Caeſar facienda convenerant, inter ſe collocuti: quum equites, et naves, et frumentum Romanis deeſſe intelligerent; et paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent; quae hôc erant e-

Digitized by Google

tiam anguſtiora, quod ſine impedimentis Caeſar legiones tranſportaverat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento commeatuque noſtros prohibere, et rem in hiemem producere; quod his ſuperatis, aut reditu intercluſis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britanniam tranſiturum confidebant. itaque, rurſus conjuratione facta, paullatim ex caſtris diſcedere, ac ſuos clam ex agris deducere coeperunt. at Caeſar, etſi nondum eorum conſilia cognoverat; tamen et ex eventu navium ſuarum, et ex eo quod obſides dare intermiſerant, fore id quod accidit ſuſpicabatur. itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat: nam et frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat; et, quae graviſſime afflictae erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur; et, quae ad eas res erant uſui, ex continenti comportari jubebat. itaque, quum id ſummo ſtudio a militibus adminiſtraretur; XII navibus amiſſis, reliquis ut navigari commode poſſet, effecit.
28 Dum ea geruntur: legione, ex conſuetudine, unà

Digitized by Google

frumentatum miſſa, quae appellabatur VII; neque ulla ad id tempus belli ſuſpicione interpoſita; quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in caſtra ventitaret: ii, qui pro portis caſtrorum in ſtatione erant, Caeſari renunciaverunt; pulverem majorem, quàm conſuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter feciſſet. Caeſar, id quod erat, ſuſpicatus, aliquid novi a barbaris initum conſilii: cohortes, quae in ſtationibus erant, ſecum in eam partem proficiſci; duas, in ſtationem ſuccedere; reliquas armari, et confeſtim ſe ſubſequi, juſſit. quum paullo longius a caſtris proceſſiſſet; ſuos ab hoſtibus premi, atque aegre ſuſtinere, et conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. nam quòd, omni ex reliquis partibus demeſſo frumento, una pars erat reliqua; ſuſpicati hoſtes huc noſtros eſſe venturos, noctu in ſilvis delituerant. tum diſperſos, depoſitis armis, in metendo occupatos ſubito adorti; paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: ſimul, equitatu atque eſſedis circumdederant.

Digitized by Google

29 Genus hoc eſt ex eſſedis pugnae: primo
per omnes partes perequitant, et tela
conjiciunt; atque ipſo terrore equorum,
et ſtrepitu rotarum, ordines plerumque
perturbant. et quum ſe inter equitum
turmas inſinuavêre; ex eſſedis deſili-
unt, et poedibus proeliantur. aurigae
interim paullum è proelio excedunt, at-
que ita ſe collocant, ut, ſi illi à multi-
tudine hoſtium premantur, expeditum
ad ſuos receptum habeant. ita, mobili-
tatem equitum, ſtabilitatem peditum,
in proeliis praeſtant; ac tantum uſu
quotidiano et exercitatione efficiunt, ut
in declivi ac praecipiti loco incitatos e-
quos ſuſtinere, et brevi moderari ac
flectere, et per temonem percurrere, et
in jugo inſiſtere, et inde ſe in currus ci-
30 tiſſime recipere, conſueverint. Qui-
bus rebus, perturbatis noſtris novitate
pugnae, tempore opportuniſſimo Cae-
ſar auxilium tulit: namque ejus adven-
tu hoſtes conſtiterunt, noſtri ex timore
ſe receperunt. quo facto; ad laceſſendum
hoſtem, et committendum proelium, alie-
num eſſe tempus arbitratus; ſuo ſe loco
continuit; et, brevi tempore intermiſ-

Digitized by Google

ſo, in caſtra legiones reduxit. dum haec geruntur: noſtris omnibus occupatis: qui erant in agris reliqui, diſceſſerunt. ſecutae ſunt, continuos dies complures, tempeſtates; quae et noſtros in caſtris continerent, et hoſtem à pugna prohiberent. interim barbari nuncios in omnes partes dimiſerunt; paucitatemque noſtrorum militum ſuis praedicaverunt; et, quanta praedae faciendae atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expuliſſent, demonſtraverunt. his rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatuſque coacta, ad caſtra venerunt. Caeſar, et- 31
ſi idem, quod ſuperioribus diebus acciderat, fore videbat; ut, ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate periculum effugerent: tamen nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum eſt, ſecum tranſportaverat; legiones in acie pro caſtris conſtituit. commiſſo proelio, diutius noſtrorum militum impetum hoſtes ferre non potuerunt, ac terga verterunt. quos tanto ſpatio ſecuti, quantum curſu et viribus efficere potuerunt; complures ex iis oc-

Digitized by Google

ciderunt: deinde, omnibus longe lateque aedificiis adflictis incenſiſque, ſe in
32 caſtra receperunt. Eodem die legati ab hoſtibus miſſi ad Caeſarem de pace venerunt. his Caeſar numerum obſidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eoſque in continentem adduci juſſit; quòd, propinqua die aequinoctii, infirmis navibus, hiemi navigationem ſubjiciendam non exiſtimabat. ipſe idoneam tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naves ſolvit; quae omnes incolumes ad continentem pervenerunt. ex his onerariae eoſdem II portus, quos reliquae, capere non potuerunt; ſed paullo infra delatae ſunt.
33 Quibus ex navibus quum eſſent expoſiti milites circiter CCC, atque in caſtra contenderent; Morini, quos Caeſar in Britanniam proficiſcens pacatos reliquerat, ſpe praedae adducti, primo non ita magno ſuorum numero circumſteterunt; ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere juſſerunt. quum illi, orbe facto, ſeſe defenderent; celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI convenerunt.

Digitized by Google

qua re nunciata, Caeſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. interim noſtri milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt; atque horis amplius IV fortiſſime pugnaverunt: et, paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. poſtea vero quam equitatus noſter in conſpectum venit; hoſtes, abjectis armis, terga verterunt; magnuſque eorum numerus eſt occiſus. Caeſar poſ- 34
tero die T. Labienum legatum, cum iis legionibus quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit. qui quum propter ſiccitates paludum, quò ſe reciperent, non haberent; quo perfugio ſuperiore anno fuerant uſi; omnes fere in poteſtatem Labieni venerunt. at Q. Titurius et L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant; omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſuccisis, aedificiiſque incenſis, quod Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant; ad Caeſarem ſe receperunt. Caeſar in Belgis omnium legionum hiberna conſtituit. eo duae omnino civitates ex Britannia

obſides miſerunt; reliquae neglexerunt. his rebus geſtis; ex litteris Caeſaris, dierum xx ſupplicatio a ſenatu decreta eſt.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER V.

Lucio Domitio, Ap. Claudio Coſſ. diſcedens ab hibernis Caeſar in Italiam, ut quotannis facere inſtituerat; legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti quam plurimas poſſent hieme naves aedificandas, vetereſque reficiendas curarent. earum modum formamque demonſtrat. ad celeritatem onerandi ſubductioneſque, paullo facit humiliores, quam quibus in noſtro mari uti conſuevimus; atque id eo magis, quod propter crebras commutationes aeſtuum, minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat: ad onera, et ad multitudinem jumentorum tranſportandam, paullo latiores, quam quibus in reliquis uti-

Digitized by Google

mur maribus. has omnes, actuarias imperat fieri: quam ad rem multum humilitas adjuvat. ea, quae ſunt uſui ad armandas naves, ex Hiſpania apportari jubet. ipſe, conventibus citerioris Galliae peractis, in Illyricum proficiſcitur; quòd a Piruſtis finitimam partem Provinciae incurſionibus vaſtari audiebat. eò quum veniſſet, civitatibus milites imperat; certumque in locum convenire jubet. qua re nunciata; Piruſtae legatos ad eum mittunt, qui doceant, 'nihil earum rerum publico factum conſilio; ſeſeque paratos eſſe' demonſtrant, 'omnibus rationibus de injuriis ſatisfacere.' accepta oratione eorum, Caeſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci jubet: niſi ita fecerint, ſeſe bello civitatem perſecuturum demonſtrat. iis ad diem adductis, ut imperaverat; arbitros inter civitates dat, qui litem aeſtiment, poenamque conſti-

2 tuant. His confectis rebus, conventibuſque peractis; in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. eò quum veniſſet: circuitis omnibus hibernis; ſingulari militum

Digitized by Google

ſtudio, in ſumma rerum omnium inopia, circiter DC ejus generis, cujus ſupra demonſtravimus, naves, et longas XXVIII invenit conſtructas; neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent. collaudatis militibus, atque iis, qui negotio praefuerant; quid fieri velit, oſtendit: atque omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodiſſimum in Britanniam transjectum eſſe cognoverat, circiter millium paſſuum XXX à continenti. huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt militum, relinquit: ipſe cum legionibus expeditis IV, et equitibus DCCC, in fines Trevirorum proficiſcitur: quòd hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant; Germanoſque tranſrhenanos ſollicitare dicebantur. Haec civitas longe plurimum totius Galliae equitatu valet; 3
magnaſque habet copias peditum; Rhenumque, ut ſupra demonſtravimus, tangit. in ea civitate duo de principatu inter ſe contendebant, Indutiomarus et Cingetorix. ex quibus alter, ſimul atque de Caeſaris legionumque adventu cognitum eſt, ad eum venit; ſe ſuoſque

Digitized by Google

omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit; quaeque in Treviris gererentur, oſtendit. at Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iiſque, qui per aetatem in armis eſſe non poterant, in ſilvam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet; bellum parare inſtituit. ſed poſtea quam nonnulli principes ex ea civitate, et familiaritate Cingetorigis adducti, et adventu noſtri exercitus perterriti, ad Caeſarem venerunt; et de ſuis privatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam civitati conſulere non poſſent: veritus, ne ab omnibus deſereretur, Indutiomarus, legatos ad Caeſarem mittit: 'ſeſe idcirco a ſuis diſcedere atque ad eum venire noluiſſe, quo facilius civitatem in officio contineret; ne, omnis nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque civitatem in ſua poteſtate eſſe: ſeque, ſi Caeſar permitteret, ad eum in caſtra venturum, et ſuas civitatiſque fortunas ejus fidei permiſſurum.' Cae-

Digitized by Google

ſar, etſi intelligebat quâ de cauſsâ ea di-
cerentur, quaeque eum res ab inſtituto
conſilio deterreret; tamen, ne aeſta-
tem in Treviris conſumere cogeretur,
omnibus rebus ad Britannicum bellum
comparatis, Indutiomarum ad ſe cum
CC obſidibus venire juſſit. his adductis,
et in iis filio propinquiſque ejus omni-
bus, quos nominatim evocaverat; con-
ſolatus Indutiomarum, hortatuſque eſt,
uti in officio permaneret. nihilo tamen
ſecius principibus Trevirorum ad ſe
convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi
conciliavit: quod quum merito ejus à
ſe fieri intelligebat; tum magni inter-
eſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem in-
ter ſuos quam pluriſſum valere, cujus
tam egregiam in ſe voluntatem perſpex-
iſſet. id tulit factum graviter Indutio-
marus, ſuam gratiam inter ſuos minui:
et, qui jam ante inimico in nos animo
fuiſſet, multo gravius hoc dolore exar-
ſit. Iis rebus conſtitutis, Caeſar ad 4
portum Itium cum legionibus pervenit.
ibi cognoſcit XL naves, quae in Belgis
factae erant, tempeſtate rejectas, cur-
ſum tenere non potuiſſe; atque eôdem,

unde erant profectae, relatas: reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus rebus inſtructas invenit. eôdem equitatus totius Galliae convenit, numero millium IV; principeſque ex omnibus civitatibus. ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia; reliquos, obſidum loco, ſecum ducere decreverat; quòd, quum ipſe abeſſet, motum Galliae verebatur.

5 Erat una cum caèteris Dumnorix Aeduus, de quo à nobis antea dictum eſt. hunc ſecum ducere in primis conſtituerat; quòd eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis, cognoverat. accedebat huc, quòd jam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, ‘ ſibi à Caeſare regnum civita‘ tis deferri:’ quod dictum Aedui graviter ferebant; neque recuſandi, neque deprecandi cauſsâ, legatos ad Caeſarem mittere audebant: id factum ex ſuis hoſpitibus Caeſar cognoverat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur; partim, quod inſuetus navigandi, mare timeret;

Digitized by Google

partim, quod religionibus ſeſe diceret
impediri. poſteaquam id obſtinatè ſibi
negari vidit; omni ſpe impetrandi ad-
empta; principes Galliae ſollicitare, ſe-
vocare ſingulos, hortarique coepit, ut
in continenti remanerent; metu terri-
tare, ‘non ſine cauſſa fieri, ut Gallia
‘omni nobilitate ſpoliaretur; id eſſe
‘conſilium Caeſaris, ut quos in con-
‘ſpectu Galliae interficere vereretur, hos
‘omnes in Britanniam traductos ne-
‘caret.’ fidem reliquis interponere; juſ-
jurandum poſcere; ut, quod eſſe ex uſu
Galliae intellexiſſent, communi conſilio
adminiſtrarent. Haec a compluribus 6
ad Caeſarem deferebantur. qua re cog-
nita, Caeſar; quòd tantum civitati Ae-
duae dignitatis tribuebat, coërcendum
atque deterrendum, quibuſcumque re-
bus poſſet, Dumnorigem ſtatuebat; quòd
longius ejus amentiam progredi vide-
bat, proſpiciendum ne quid ſibi ac Rei-
publ. nocere poſſet. itaque dies circiter
XXV in eo loco commoratus, quòd Co-
rus ventus navigationem impediebat,
qui magnam partem omnis temporis in
his locis flare conſuevit; dabat operam,

Digitized by Google

ut Dumnorigem in officio contineret; nihilo tamen ſecius, omnia ejus conſilia cognoſceret. tandem idoneam tempeſtatem nactus, milites equiteſque conſcendere in naves jubet. atque impeditis omnium animis, Dumnorix, cum equitibus Aeduorum, a caſtris, inſciente Caeſare, domum diſcedere coepit. qua re nunciata; Caeſar, intermiſſa profectione, atque omnibus rebus poſtpoſitis, magnam partem equitatus ad eum inſequendum mittit, retrahique imperat. ſi vim faciat, neque pareat; interfici jubet: nihil hunc, ſe abſente, pro ſano facturum arbitratus, qui praeſentis imperium neglexiſſet. ille autem revocatus, reſiſtere, ac ſe manu defendere, ſuorumque fidem implorare coepit; ſaepe clamitans, 'liberum ſe, liberaeque civi' tatis eſſe.' illi, ut erat imperatum, circumſiſtunt, hominemque interficiunt: at Aedui equites ad Caeſarem omnes revertuntur.
7 His rebus geſtis; Labieno in continente cum III legionibus et equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, et rem frumentariam provideret, quaeque in Gallia gererentur cog-

Digitized by Google

noſceret, et conſilium pro tempore et pro re caperet; ipſe cum legionibus v, et pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occaſum naves ſolvit; et leni Africo provectus, media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit; et longius delatus aeſtu, orta luce, ſub ſiniſtra Britanniam relictam conſpexit. tum rurſus aeſtûs commutationem ſecutus, remis contendit, ut eam partem inſulae caperet, qua optimum eſſe egreſſum ſuperiore aeſtate cognoverat. qua in re, admodum fuit militum virtus laudanda; qui vectoriis gravibuſque navigiis, non intermiſſo remigandi labore, longarum navium curſum adaequaverunt. acceſſum eſt ad Britanniam omnibus navibus, meridiano fere tempore. neque in eo loco hoſtis eſt viſus. ſed, ut poſtea Caeſar ex captivis comperit; quum magnae manus eò conveniſſent; multitudine navium perterritae, quae cum annotinis privatiſque, quas ſui quiſque commodi cauſſa fecerat, amplius DCCC unà erant viſae; timore a littore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cae-

Digitized by Google

ſar, expoſito exercitu, ac loco caſtris idoneo capto: ubi ex captivis cognovit, quo in loco hoſtium copiae conſediſſent; cohortibus x ad mare relictis, et equitibus ccc, qui praeſidio navibus eſſent; de III vigilia ad hoſtes contendit; eo minus veritus navibus, quòd in littore molli atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat: et praeſidio navibus Q. Atrium praefecit. ipſe noctu progreſſus millia paſſuum circiter XII, hoſtium copias conſpicatus eſt. illi equitatu atque eſſedis ad flumen progreſſi, ex loco ſuperiore noſtros prohibere, et proelium committere coeperunt. repulſi ab equitatu, ſe in ſilvas abdiderunt; locum nacti, egregie et naturâ et opere munitum; quem, domeſtici belli, ut videbatur, cauſsâ, jam ante praeparaverant: nam crebris arboribus ſuccifis, omnes introitus erant praecluſi. ipſi ex ſilvis rari propugnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohibebant. at milites legionis VII, teſtudine facta, et aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt; eoſque ex ſilvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. ſed eos fu-

Digitized by Google

gientes longius Caeſar perſequi vetuit; et quòd loci naturam ignorabat; et quòd, magna parte diei conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui volebat. Poſtridie ejus diei, manè, tripartito mili- 9
tes equiteſque in expeditionem miſit; ut eos, qui fugerant, perſequerentur. iis aliquantum itineris progreſſis, quum jam extremi eſſent in proſpectu, equites a Q. Atrio ad Caeſarem venerunt, qui nunciarent, 'ſuperiori nocte, maximâ coortâ 'tempeſtate, prope omnes naves afflictas, 'atque in littore ejectas eſſe; quòd neque 'anchorae funeſque ſubſiſterent; neque 'nautae, gubernatoreſque, vim tempeſ'tatis pati poſſent. itaque ex eo con'curſu navium, magnum eſſe incommo'dum acceptum.' his rebus cognitis; Caeſar legiones equitatumque revocari, atque itinere deſiſtere jubet: ipſe ad naves revertitur: eadem fere, quae ex literis nunciiſque cognoverat, coram perſpicit; ſic, ut, amiſſis circiter XL navibus, reliquae tamen refici poſſe magno negotio viderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, et ex continenti alios accerſiri jubet: Labieno ſcribit, ut, quam

plurimas poſſet, iis legionibus, quae ſunt apud eum, naves inſtituat. ipſe, etſi res erat multae operae ac laboris, tamen commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnes naves ſubduci, et cum caſtris una munitione conjungi. in his rebus circiter dies x conſumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermiſſis. ſubductis navibus, caſtriſque egregie munitis; eaſdem copias, quas ante, praeſidio navibus relinquit: ipſe eodem, unde redierat, proficiſcitur. eo quum veniſſet; majores jam undique in eum locum copiae Britannorum convenerant. ſumma imperii bellique adminiſtrandi, communi conſilio, permiſſa eſt Caſſivellauno; cujus fines a maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tameſis, a mari circiter millia paſſuum LXXX. huic, ſuperiori tempore, cum reliquis civitatibus continentia bella interceſſerant. ſed noſtro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque praefecerant.

10 Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in inſula ipſa, memoria proditum dicunt: maritima pars ab iis, qui, praedae ac

pellibuſque ſunt veſtiti. omnes vero ſe Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore ſunt in pugna adſpectu. capilloque ſunt promiſſo; atque omni parte corporis raſa, praeter caput et labrum ſuperius. uxores habent deni duodenique inter ſe communes; et maxime fratres cum fratribus, et parentes cum liberis. ſed ſi qui ſunt ex his nati; eorum habentur liberi, a quibus primum virgines quaeque ductae ſunt. Equites

11 hoſtium eſſedariique acriter proelio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt; tamen, ut noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atque eos in ſilvas colleſque compulerint: ſed, compluribus interfectis, cupidius inſecuti, nonnullos ex ſuis amiſerunt. at illi, intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris atque occupatis in munitione caſtrorum, ſubito ſe ex ſilvis ejecerunt: impetuque in eos facto, qui erant in ſtatione pro caſtris collocati; acriter pugnaverunt. duabuſque miſſis ſubſidio cohortibus a Caeſare, atque his primis legionum duarum; quum hae, intermiſſo perexiguo

loci ſpatio inter ſe, conſtitiſſent; novo genere pugnae perterritis noſtris; per medios audaciſſime proruperunt, ſeque inde incolumes receperunt. eo die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus ſubmiſſis cohortibus, repelluntur.

12 Toto hoc in genere pugnae, quum ſub oculis omnium ac pro caſtris dimicaretur, intellectum eſt noſtros, propter gravitatem armorum; quòd neque inſequi cedentes poſſent, neque ab ſignis diſcedere auderent; minus aptos eſſe ad hujus generis hoſtem: equites autem magno cum periculo dimicare; propterea quod illi etiam conſultò plerumque cederent; et, quum paullulum ab legionibus noſtros removiſſent, ex eſſedis deſilirent, et pedibus diſpari proelio contenderent. equeſtris autem proelii ratio, et cedentibus et inſequentibus, par atque idem periculum inferebat. accedebat huc, ut nunquam conferti, ſed rari, magniſque intervallis, proeliarentur; ſtationeſque diſpoſitas haberent; atque alios alii deinceps exciperent, integrique et recentes defatigatis ſuccederent.

13 Poſtero die, pro-

cul a caſtris hoſtes in collibus conſtiterunt: rarique ſe oſtendere; et lentius, quam pridie, noſtros equites proelio laceſſere coeperunt. ſed meridie, quum Caeſar pabulandi cauſſa III legiones, atque omnem equitatum, cum C. Trebonio legato miſiſſet; repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, ſic, uti ab ſignis legionibuſque non abſiſterent. noſtri, acriter in eos impetu facto, repulerunt; neque finem inſequendi fecerunt, quoad ſubſidio confiſi equites, quum poſt ſe legiones viderent, praecipites hoſtes egerunt; magnoque eorum numero interfecto, neque ſui colligendi, neque conſiſtendi, aut ex eſſedis deſiliendi, facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quae undique convenerant, auxilia diſceſſerunt; neque poſt id tempus unquam ſummis nobiſcum copiis hoſtes contenderunt. Caeſar, cognito eorum conſilio; ad flumen 14
Tameſin, in fines Caſſivellauni, exercitum duxit; quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre, tranſiri poteſt. eo quum veniſſet; animum advertit, ad alteram fluminis ripam mag-

nas eſſe copias hoſtium inſtructas : ripa autem erat acutis ſudibus praefixis munita ; ejuſdemque generis ſub aqua defixae ſudes, flumine tegebantur. iis rebus cognitis à captivis perfugiſque ; Caeſar, praemiſſo equitatu, confeſtim legiones ſubſequi juſſit. ſed ea celeritate atque impetu milites ierunt, quum capite ſolo ex aqua exſtarent ; ut hoſtes impetum legionum atque equitum ſuſtinere non poſſent, ripaſque dimitterent, ac ſe fugae mandarent. Caſſivellaunus, ut ſupra demonſtravimus, omni depoſita ſpe contentionis ; dimiſſis amplioribus copiis ; millibus circiter IV eſſedariorum relictis, itinera noſtra ſervabat : paullulumque ex via excedebat, lociſque impeditis atque ſilveſtribus ſeſe occultabat ; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in ſilvas compellebat : et, quum equitatus noſter liberiùs, vaſtandi praedandique cauſsâ, ſe in agros effunderet ; omnibus viis notis ſemitiſque, eſſedarios ex ſilvis emittebat ; et, magno cum periculo noſtrorum equitum, cum iis confligebat ; atque hoc metu,

Digitized by Google

latius vagari prohibebat. relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum diſcedi Caeſar pateretur: et tantum in agris vaſtandis, incendiiſque faciendis, hoſtibus noceretur; quantum labore, atque itinere, legionarii milites efficere poterant. Interim Trinoban- 16
tes, prope firmiſſima earum regionum civitas; ex qua Mandubratius adoleſcens, Caeſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat; (cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat, interfectuſque erat à Caſſivellauno; ipſe fugâ mortem vitaverat;) legatos ad Caeſarem mittunt. pollicenturqueſeſe ei dedituros, et imperata facturos. petunt, ut Mandubratium ab injuria Caſſivellauni defendat; atque in civitatem mittat, qui praeſit, imperiumque obtineat. his Caeſar imperat obſides XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt; obſides ad numerum, frumentumque miſerunt.
Trinobantibus defenſis, atque ab omni 17
militum injuria prohibitis; Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Caſſi, le-

Digitized by Google

gationibus miſſis, ſeſe Caeſari dediderunt. ab his cognoſcit, non longe ex eo loco oppidum Caſſivellauni abeſſe, ſilvis paludibuſque munitum; quò ſatis magnus hominum pecoriſque numerus convenerit. oppidum autem Britanni vocant, quum ſilvas impeditas vallo atque foſsâ munierunt, quò, incurſionis hoſtium vitandae cauſſa, convenire conſueverunt. eò proficiſcitur cum legionibus: locum reperit egregie naturâ atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. hoſtes paulliſper morati, militum noſtrorum impetum non tulerunt; ſeſeque ex alia parte oppidi ejecerunt. magnus ibi numerus pecoris repertus; multique in fuga ſunt comprehenſi, atque interfecti.
18 Dum haec in his locis geruntur: Caſſivellaunus ad Cantium, quod eſſe ad mare ſuprà demonſtravimus; quibus regionibus IV reges praeerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax; nuncios mittit. atque his imperat, ut, coactis omnibus copiis, caſtra navalia de improviſo adoriantur atque oppugnent. hi quum ad caſtra veniſſent; noſtri, eruptio-

Digitized by Google

ne facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, ſuos incolumes reduxerunt. Caſſivellaunus, hoc proelio nunciato; tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum; legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Caeſarem mittit. Caeſar, quum ſtatu- 19
iſſet hiemem in continenti propter repentinos Galliae motus agere; neque multum aeſtatis ſupereſſet; atque id facile extrahi poſſe intelligeret; obſides imperat. et, quid in annos ſingulos vectigalis populo R. Britannia penderet, conſtituit. interdicit atque imperat Caſſivellauno, ne Mandubratio neu Trinobantibus noceat. obſidibus acceptis, exercitum reducit ad mare; naves invenit refectas. his deductis: quod et captivorum magnum numerum habebat, et nonnullae tempeſtate deperierant naves; duobus commeatibus exercitum reportare conſtituit. ac ſic accidit, ut, ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc neque ſuperiore anno ulla omnino navis, quae milites portaret, deſideraretur: at ex iis quae inanes

Digitized by Google

ex continente ad eum remitterentur, et prioris commeatûs expoſitis militibus, et quas poſtea Labienus faciendas curaverat numero LX; perpaucae locum caperent, reliquae fere omnes rejicerentur. quas quum aliquandiu Caeſar fruſtra exſpectaſſet: ne anni tempore navigatione excluderetur, quòd aequinoctium ſuberat; neceſſario anguſtiùs milites collocavit. ac ſumma tranquillitate conſecutâ, ſecundâ initâ quum ſolviſſet vigiliâ, primâ luce terram attigit, omneſque incolumes naves perduxit. Subductis navibus, concilioque Gallorum Samarobrivae peracto: quòd eo anno frumentum in Gallia, propter ſiccitates, anguſtiùs provenerat; coactus eſt aliter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legioneſque in plures civitates diſtribuere. ex quibus unam in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram in Nervios, Q. Ciceroni: tertiam in Aeduos, L. Roſcio: quartam in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare juſſit. tres in Belgio collocavit; his M. Craſſum quaeſtorem, et L. Munatium Plan-

Digitized by Google

cum, et C. Trebonium legatos praefecit. unam legionem, quam proxime trans Padum conſcripſerat; et cohortes v; in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam et Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis et Cativulci erant, miſit: his militibus Q. Titurium Sabinum, et L. Aurunculeium Cottam, legatos praeeſſe juſſit. ad hunc modum diſtributis legionibus, facillime inopiae frumentariae ſeſe mederi poſſe exiſtimavit. atque harum tamen omnium legionum hiberna, (praeter eam, quam L. Roſcio in pacatiſſimam et quietiſſimam partem ducendam dederat,) millibus paſſuum c continebantur. ipſe interea; quoad legiones collocatas, munitaque hiberna cognoviſſet; in Gallia morari conſtituit. Erat in Carnutibus ſummo 21
loco natus Taſgetius; cujus majores in ſua civitate regnum obtinuerant. huic Caeſar, pro ejus virtute atque in ſe benevolentia, quòd in omnibus bellis ſingulari ejus operâ fuerat uſus, majorum locum reſtituerat. tertium hunc jam annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfece-

Digitized by Google

runt. defertur ea res ad Caeſarem. ille veritus, quòd ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulſu deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficiſci jubet, ibique hiemare; quorumque operâ cognoverit Taſgetium interfectum, hos comprehenſos ad ſe mittere. interim ab omnibus legatis quaeſtoribuſque, quibus legiones tranſdiderat, certior factus eſt; in hiberna perventum, locumque hibernis eſſe
22 munitum. Diebus circiter xv, quibus in hiberna ventum eſt; initium repentini tumultus ac defectionis ortum eſt ab Ambiorige et Cativulco. qui, quum ad fines regni ſui Sabino Cottaeque praeſtò fuiſſent, frumentumque in hiberna comportaviſſent; Indutiomari Treviri nunciis impulſi, ſuos concitaverunt: ſubitoque oppreſſis lignatoribus, magna manu caſtra oppugnatum venerunt. quum celeriter noſtri arma cepiſſent, vallumque adſcendiſſent; atque una ex parte Hiſpanis equitibus emiſſis, equeſtri proelio ſuperiores fuiſſent; deſperata re, hoſtes ſuos ab oppugnatione reduxerunt. tum ſuo more conclamaverunt,

Digitized by Google

uti aliqui ex noſtris ad colloquium prodirent: ‘ habere ſeſe, quae de re communi dicere vellent; quibus rebus ‘ controverſias minui poſſe ſperarent.’ Mittitur ad eos, colloquendi cauſsâ, C. 23
Arpinius eques Romanus, familiaris Q. Titurii; et Q. Junius ex Hiſpania quidam, qui jam ante, miſſu Caeſaris, ad Ambiorigem ventitare conſueverat. apud quos, Ambiorix in hunc modum locutus eſt: ‘ ſeſe, pro Caeſaris in ſe beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus ‘ operâ ſtipendio liberatus eſſet, quod ‘ Atuaticis finitimis ſuis pendere conſueſſet; quodque ei et filius et fratris filius ab Caeſare remiſſi eſſent, quos Atuatici obſidum numero miſſos apud ſe in ‘ ſervitute et catenis tenuiſſent. neque ‘ id, quod fecerit de oppugnatione caſtrorum, aut judicio aut voluntate ſua ‘ feciſſe; ſed coactu civitatis: ſuaque ‘ eſſe ejuſmodi imperia, ut non minus ‘ haberet juris in ſe multitudo, quam ‘ ipſe in multitudinem. civitati porro ‘ hanc fuiſſe belli cauſſam; quòd repentinae Gallorum conjurationi reſiſtere ‘ non potuerit. id ſe facile ex humili-

' tate ſua probare poſſe; quod non adeo
' ſit imperitus rerum, ut ſuis copiis po-
' pulum R. ſe ſuperare poſſe confidat:
' ſed eſſe Galliae commune conſilium.
' omnibus hibernis Caeſaris oppugnan-
' dis, hanc eſſe dictum diem; ne qua le-
' gio alteri legioni ſubſidio venire poſ-
' ſet. non facile Gallos Gallis negare
' potuiſſe; praeſertim quum de recupe-
' randa communi libertate conſilium
' initum videretur. quibus quoniam pro
' pietate ſatisfecerit, habere ſe nunc ra-
' tionem officii; pro beneficiis Caeſarem
' monere, orare Titurium pro hoſpitio,
' ut ſuae ac militum ſaluti conſulat.
' magnam manum Germanorum con-
' ductam, Rhenum tranſiſſe; hanc affo-
' re biduo. ipſorum eſſe conſilium, ve-
' lintne, prius quam finitimi ſentiant,
' eductos ex hibernis milites aut ad Ci-
' ceronem aut ad Labienum deducere;
' quorum alter millia paſſuum circiter L,
' alter paullo amplius abſit. illud ſe pol-
' liceri, et jureiurando confirmare; tu-
' tum ſe iter per fines ſuos daturum.
' quod quum faciat; et civitati ſeſe con-
' ſulere, quod hibernis levetur; et Cae-

'ſari pro ejus meritis gratiam referre.'
hac oratione habitâ diſcedit Ambiorix.
C. Arpinius et Junius, quae audierant, 24
ad legatos deferunt. illi, repentina re
perturbati; etſi ab hoſte ea dicebantur,
non tamen negligenda exiſtimabant:
maximeque hac re permovebantur, quòd
civitatem ignobilem atque humilem E-
buronum ſua ſponte populo Rom. bel-
lum facere auſam, vix erat credendum.
itaque ad concilium rem deferunt; mag-
naque inter eos exſtitit controverſia.
L. Aurunculeius, complureſque tribuni
mil. et primorum ordinum centuriones,
'nihil temere agendum, neque ex hiber-
'nis injuſſu Caeſaris diſcedendum' ex-
iſtimabant. 'quantaſvis magnas copias
'etiam Germanorum ſuſtineri poſſe, mu-
'nitis hibernis,' docebant. 'rem eſſe
'teſtimonio: quòd primum hoſtium
'impetum, multis ultro vulneribus illa-
'tis, fortiſſime ſuſtinuerint. re frumen-
'tariâ non premi. interea et ex proxi-
'mis hibernis, et a Caeſare, conventu-
'ra ſubſidia.' poſtremo, 'quid eſſe le-
'vius aut turpius, quam, auctore hoſte,
'de ſummis rebus capere conſilium?'

Digitized by Google

contra ea Titurius, 'ſerò facturos,' clamitabat, 'quum majores manus hoſtium, adjunctis Germanis, conveniſſent; aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis eſſet acceptum. brevem conſulendi eſſe occaſionem. Caeſarem arbitrari profectum in Italiam. neque aliter Carnutes interficiendi Taſgetii conſilium fuiſſe capturos; neque Eburones, ſi ille adeſſet, tanta cum contemptione noſtrî ad caſtra venturos eſſe. non hoſtem auctorem, ſed rem, ſpectare. ſubeſſe Rhenum; magno eſſe Germanis dolori Arioviſti mortem, et ſuperiores noſtras victorias. ardere Galliam, tot contumeliis acceptis ſub populi R. imperium redactam; ſuperiore gloria rei militaris extincta.' poſtremo, 'quis hoc ſibi perſuaderet; ſine certa re, Ambiorigem ad ejuſmodi conſilium deſcendiſſe? ſuam ſententiam in utramque partem eſſe tutam: ſi nil ſit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros: ſi Gallia omnis cum Germanis conſentiat, unam eſſe in celeritate poſitam ſalutem. Cottae quidem,

Digitized by Google

‘ atque eorum qui diſſentirent, conſili-
‘ um, quem haberet exitum? in quo ſi
‘ non praeſens periculum, at certe lon-
‘ ginqua obſidione fames eſſet pertimeſ-
‘ cenda.’ hac in utramque partem ha-
bita diſputatione: quum a Cotta, pri-
miſque ordinibus, acriter reſiſteretur;
‘ Vincite,’ inquit, ‘ ſi ita vultis,’ Sabinus;
et id clariore voce, ut magna pars mili-
tum exaudiret: ‘neque is ſum,’ inquit,
‘ qui graviſſime ex vobis mortis pericu-
‘ lo terrear. hi ſapient; et, ſi gravius
‘ quid acciderit, abs te rationem depoſ-
‘ cent. qui, ſi per te liceat, perendino
‘ die cum proximis hibernis conjuncti,
‘ communem cum reliquis caſum ſuſti-
‘ neant; nec rejecti et relegati longe
‘ ab caeteris, aut ferro aut fame inte-
‘ reant.’ Conſurgitur ex conſilio: 25
comprehendunt utrumque, et orant;
‘ ne ſua diſſenſione et pertinacia rem
‘ in ſummum periculum deducant. fa-
‘ cilem eſſe rem; ſeu maneant, ſeu pro-
‘ ficiſcantur; ſi modò unum omnes ſen-
‘ tiant ac probent. contra, in diſſen-
‘ ſione nullam ſe ſalutem perſpicere.’
res diſputatione ad mediam noctem per-

ducitur. tandem dat manus Cotta per-
motus: ſuperat ſententia Sabini. pro-
nunciatur, prima luce ituros. conſumi-
tur vigiliis reliqua pars noctis; quum
ſua quiſque miles circumſpiceret, quid
ſecum portare poſſet, quid ex inſtru-
mento hibernorum relinquere cogeretur.
omnia excogitantur, quare nec ſine pe-
riculo maneatur; et languore militum,
et vigiliis, periculum augeatur. prima
luce ſic ex caſtris proficiſcuntur, ut qui-
bus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, ſed
ab homine amiciſſimo Ambiorige conſi-
lium datum; longiſſimo agmine, mag-
26 niſque impedimentis. At hoſtes, poſt-
ea quam ex nocturno fremitu vigiliiſ-
que de profectione eorum ſenſerunt;
collocatis inſidiis bipartito in ſilvis, op-
portuno atque occulto loco, a millibus
paſſuum circiter II Romanorum adven-
tum exſpectabant: et, quum ſe major pars
agminis in magnam convallem demiſiſ-
ſet, ex utraque parte ejus vallis ſubito
ſeſe oſtenderunt: noviſſimoſque preme-
re, et primos prohibere adſcenſu, atque
iniquiſſimo noſtris loco proelium com-
27 mittere coeperunt. Tum demum Ti-

 Digitized by Google

turius, uti qui nihil ante providiſſet, trepidare, concurſare, cohorteſque diſponere: haec tamen ipſa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere conſuevit; qui in ipſo negotio conſilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitaſſet haec poſſe in itinere accidere, atque ob eam cauſſam profectionis auctor non fuiſſet; nullâ in re communi ſaluti deerat. et, in appellandis cohortandiſque militibus, imperatoris; et, in pugnâ, militis officia praeſtabat. quumque, propter longitudinem agminis, minus facile per ſe omnia obire, et, quid quoque loco faciendum eſſet, providere poſſent; juſſerunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent. quod conſilium, etſi in ejuſmodi caſu reprehendendum non eſt, tamen incommode accidit: nam et noſtris militibus ſpem minuit, et hoſtes ad pugnandum alacriores effecit; quòd non ſine ſummo timore et deſperatione id factum videbatur. praeterea accidit, quod fieri neceſſe erat, ut vulgo milites ab ſignis diſcederent; quaeque quiſque eorum cariſſima

Digitized by Google

haberet, ab impedimentis petere atque
arripere properaret; et clamore ac fletu
28 omnia complerentur. At barbaris con-
ſilium non defuit. nam duces eorum to-
ta acie pronunciari juſſerunt, ' ne quis
' ab loco diſcederet; illorum eſſe prae-
' dam, atque illis reſervari, quaecumque
' Romani reliquiſſent; proinde omnia
' in victoria poſitá exiſtimarent.' erant
et virtute, et numero, pugnando pares
noſtri. tametſi a duce, et a fortuna de-
ſerebantur; tamen omnem ſpem ſalutis
in virtute ponebant; et, quoties quae-
que cohors procurreret, ab ea parte
magnus hoſtium numerus cadebat. qua
re animadverſa; Ambiorix pronunci-
ari jubet, ut ' procul tela conjiciant,
' neu propius accedant: et, quam in
' partem Romani impetum fecerint, ce-
' dant; levitate armorum, et quotidiana
' exercitatione, nihil iis noceri poſſe:
' rurſus ſe ad ſigna recipientes inſe-
' quantur.' quo praecepto ab iis dili-
gentiſſime obſervato; quum quaepiam
cohors ex orbe exceſſerat atque impe-
tum fecerat, hoſtes velociſſime refugie-
bant: interim câ parte nudari neceſſe

Digitized by Google

erat, et ab latere aperto tela recipi. rurſus, quum in eum locum, unde erant egreſſi, reverti coeperant; et ab iis qui ceſſerant, et ab iis qui proximi ſteterant, circumveniebantur. ſin autem locum tenere vellent; neque virtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. tamen tot incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, reſiſtebant; et magna parte diei conſumpta, quum à prima luce ad horam VIII pugnaretur, nihil, quod ipſis eſſet indignum, committebant. tum T. Balventio, qui ſuperiore anno primum pilum duxerat, viro forti et magnae auctoritatis, utrumque femur tragulâ transjicitur. Q. Lucanius, ejuſdem ordinis, fortiſſime pugnans; dum circumvento filio ſubvenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes ordineſque adhortans, in adverſum os funda vulne-
ratur. His rebus permotus Q. Titu- 29
rius; quum procul Ambiorigem ſuos cohortantem conſpexiſſet, interpretem ſuum Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, ‘ut ſibi militibuſque parcat.’ ille appellatus, reſpondit: ‘ſi velit ſer-

' cum colloqui, licere; ſperare a multi-
' tudine impetrari poſſe, quod ad mili-
' tum ſalutem pertineat; ipſi vero ni-
' hil nocitum iri; inque eam rem ſe ſu-
' am fidem interponere.' ille cum Cot-
ta ſaucio communicat; ' ſi videatur,
' pugna ut excedant, et cum Ambiorige
' unà colloquantur; ſperare ſe, ab eo
' de ſua ac militum ſalute impetrari poſ-
' ſe.' Cotta ſe ad armatum hoſtem itu-
rum negat, atque in eo perſeverat. Sabinus, quos in praeſentia tribunos mil. circum ſe habebat, et primorum ordinum centuriones, ſe ſequi jubet: et, quum propius Ambiorigem acceſſiſſet, juſſus arma abjicere, imperatum facit; ſuiſque, ut idem faciant, imperat. interim, dum de conditionibus inter ſe agunt, longiorque conſulto ab Ambiorige inſtituitur ſermo; paullatim circumventus, interficitur. tum vero, ſuo more, victoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuque in noſtros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur, cum maxima parte militum: reliqui ſe in caſtra recipiunt, unde erant egreſſi. ex quibus L. Petro-

Digitized by Google

ſidius aquilifer, quum magna multitu-
dine hoſtium premeretur, aquilam intra
vallum projecit; ipſe pro caſtris fortiſ-
ſime pugnans, occiditur. illi aegre ad
noctem oppugnationem ſuſtinent: noc-
tu ad unum omnes, deſperata ſalute, ſe
ipſi interficiunt. pauci ex proelio elap-
ſi, incertis itineribus per ſilvas ad T. La-
bienum legatum in hiberna perveniunt;
atque eum de rebus geſtis certiorem fa-
ciunt. Hac victoriâ ſublatus Ambiorix, 30
ſtatim cum equitatu in Atuaticos, qui
erant ejus regno finitimi, proficiſcitur;
neque diem, neque noctem intermittit:
peditatumque ſe ſubſequi jubet. re de-
monſtratâ, Atuaticiſque concitatis, poſ-
tero die in Nervios pervenit: hortatur-
que, ‘ne ſui in perpetuum liberandi,
‘atque ulciſcendi Romanos pro iis quas
‘acceperint injuriis, occaſionem dimit-
‘tant: interfectos eſſe legatos duos,
‘magnamque partem exercitus interiſſe’
demonſtrat: ‘nihil eſſe negotii, ſubito
‘oppreſſam legionem, quae cum Cice-
‘rone hiemet, interfici: ſe ad eam rem’
profitetur ‘adjutorem.’ facile hac ora-
tione Nerviis perſuadet. Itaque, con- 31
Digitized by Google

ſeſtim dimiſſis nunciis ad Centrones,
Grudios, Levacos, Pleumoſios, Gordu-
nos; qui omnes ſub eorum imperio
ſunt; quam maximas manus poſſunt,
cogunt: et de improviſo ad Ciceronis
hiberna advolant, nondum ad eum fa-
ma de Titurii morte perlatâ. hîc quo-
que accidit, quod fuit neceſſe, ut non-
nulli milites, qui lignationis munitio-
niſque cauſsâ in ſilvas diſceſſiſſent, re-
pentino equitum adventu interciperen-
tur. his circumventis; magna manu E-
burones, Atuatici, Nervii, atque horum
omnium ſocii et clientes, legionem op-
pugnare incipiunt. noſtri celeriter ad
arma concurrunt; vallum conſcendunt.
aegre is dies ſuſtentatur: quod omnem
ſpem hoſtes in celeritate ponebant; at-
que hanc adepti victoriam, in perpetu-
32 um ſe fore victores confidebant. Mit-
tuntur ad Caeſarem confeſtim à Cicero-
ne litterae; magnis propoſitis praemiis,
ſi pertuliſſent. obſeſſis omnibus viis,
miſſi intercipiuntur. noctu ex eâ mate-
riâ, quam munitionis cauſsâ comporta-
verant, turres admodum cxx excitan-
tur incredibili celeritate: quae deeſſe o-

Digitized by Google

ex re, hominum multitudo cognoſci po-
tuit: nam minus horis tribus, millium
paſſuum xv in circuitu munitionem per-
fecerunt. reliquiſque diebus, turres ad
altitudinem valli; falces teſtudineſ-
que, quas iidem captivi docuerant; pa-
rare ac facere coeperunt. Septimo op- 35
pugnationis die, maximo coorto vento,
ferventes fuſili ex argillâ glandes, fun-
dis; et fervefacta jacula, in caſas, quae
more Gallico ſtramentis erant tectae,
jacere coeperunt. hae celeriter ignem
comprehenderunt; et, venti magnitu-
dine, in omnem caſtrorum locum diſtu-
lerunt. hoſtes, maximo clamore inſecu-
ti, quaſi parta jam atque exploratâ vic-
toriâ; turres teſtudineſque agere, et
ſcalis vallum adſcendere coeperunt. at
tanta militum virtus, atque ea prae-
ſentia animi fuit; ut, quum undique
flammâ torrerentur, maximaque telorum
multitudine premerentur, ſuaque omnia
impedimenta atque omnes fortunas con-
flagrare intelligerent; non modo demi-
grandi cauſsâ de vallo decederet nemo,
ſed penè ne reſpiceret quidem quiſquam;
ac tum omnes acerrime fortiſſimeque

Digitized by Google

pugnarent. hic dies noſtris longe graviſſimus fuit: ſed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hoſtium vulneraretur atque interficeretur; ut ſe ſub ipſo vallo conſtipaverant, receſſumque primis ultimi non dabant. paullulum quidem intermiſsâ flamma; et quodam loco turri adacta, et contingente vallum; tertiae cohortis centuriones, ex eo quo ſtabant loco receſſerunt, ſuoſque omnes removerunt; nutu vocibuſque hoſtes, ‘ ſi introire vellent,’ vocare coeperunt: quorum progredi auſus eſt nemo. tum ex omni parte lapidibus conjectis deturbati, turriſque ſuccenſa eſt.

36 Erant in eâ legione fortiſſimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulfio et L. Varenus. ii perpetuas controverſias inter ſe habebant, uter alteri anteferretur; omnibuſque annis, de loco, ſummis ſimultatibus contendebant. ex iis Pulfio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur; ‘ quid dubitas, ’ inquit, ‘ Varene? aut quem locum probandae ‘ virtutis tuae exſpectas? hic dies, hic ‘ dies de noſtris controverſiis judicabit.’

haec quum dixiſſet, procedit ex caſtris; munitionemque, qua parte hoſtium confertiſſima viſa eſt, erumpit. nec Varenus quidem tum vallo ſeſe continet; ſed omnium veritus exiſtimationem, ſubſequitur; mediocri ſpatio relicto. Pulſio pilum in hoſtes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem trajicit; quo percuſſo et exanimato, hunc ſcutis protegunt hoſtes, et in illum univerſi tela conjiciunt; neque dant regrediendi facultatem. transfigitur ſcutum Pulſioni, et verutum in balteo defigitur. avertit hic caſus vaginam, et gladium educere conanti dextram moratur manum; impeditumque hoſtes circumſiſtunt. ſuccurrit inimicus illi Varenus, et laboranti ſubvenit. ad hunc ſe confeſtim à Pulſione omnis multitudo convertit: illum veruto transfixum arbitrantur. illic verò occurſat ociùs gladio, cominuſque rem gerit Varenus: atque, uno interfecto, reliquos paullum propellit: dum cupidius inſtat, in locum inferiorem dejectus concidit. huic rurſus circumvento fert ſubſidium Pulſio: atque ambo incolumes, compluribus interfectis,

ſumma cum laude ſeſe intra munitiones
recipiunt. ſic fortuna in contentione
et certamine utrumque verſavit, ut al-
ter alteri inimicus auxilio ſalutique eſ-
ſet; neque dijudicari poſſet, uter utri vir-
37 tute anteferendus videretur. Quanto
erat in dies gravior atque aſperior op-
pugnatio; et maxime quòd, magna par-
te militum confecta vulneribus, res ad
paucitatem defenſorum pervenerat: tan-
to crebriores litterae nunciique ad Cae-
ſarem mittebantur. quorum pars depre-
henſa, in conſpectu noſtrorum militum
cum cruciatu necabatur. erat unus in-
tus Nervius, nomine Vertico, loco na-
tus honeſto; qui a prima obſidione ad
Ciceronem profugerat, ſuamque ei fi-
dem praeſtiterat. hic ſervo, ſpe liberta-
tis, magniſque perſuadet praemiis, ut
litteras ad Caeſarem deferat. has ille in
jaculo illigatas affert; et Gallus inter
Gallos ſine ulla ſuſpicione verſatus, ad
Caeſarem pervenit. ab eo, de periculo
38 Ciceronis legioniſque cognoſcit. Cae-
ſar, acceptis litteris circiter hora XI di-
ei, ſtatim nuncium in Bellovacos ad M.
Craſſum quaeſtorem mittit, cujus hiber-

Digitized by Google

na aberant ab eo millia paſſuum xxv:
jubet media nocte legionem proficiſci,
celeriterque ad ſe venire: exiit cum
nuncio Craſſus. alterum ad C. Fabium
legatum mittit, ut in Atrebatium fines
legionem adducat, qua ſibi ſit iter faci-
endum. ſcribit Labieno, ſi Reip. com-
modo facere poſſit, cum legione ad fi-
nes Nerviorum veniat. reliquam par-
tem exercitus, quod paullo aberat lon-
gius, non putat exſpectandam. equites
circiter CD ex proximis hibernis cogit.
Hora circiter III, ab antecurſoribus de 39
Craſſi adventu certior eſt factus: eo die
millia paſſuum XX progreditur. Craſ-
ſum Samarobrivae praeficit: legionem-
que ei attribuit; quod ibi impedimenta
exercitus, obſides civitatum, litteras
publicas, frumentumque omne, quod eò
tolerandae hiemis cauſsâ devexerat, re-
linquebat. Fabius, ut imperatum erat,
non ita multum moratus, in itinere cum
legione occurrit. Labienus, interitu Sa-
bini, et caede cohortum cognita; quum
omnes ad eum Trevirorum copiae veniſ-
ſent; veritus ne, ſi ex hibernis fugae ſi-
milem profectionem feciſſet, hoſtium im-

Digitized by Google

petum ſuſtinere non poſſet; praeſertim
quos recenti victoria efferri ſciret: lit-
teras Caeſari dimittit, quanto cum pe-
riculo legionem ex hibernis educturus
eſſet: rem geſtam in Eburonibus perſcri-
bit: docet omnes peditatus equitatuſ-
que copias Trevirorum, III millia paſ-
ſuum longe ab ſuis caſtris conſediſſe.
40 Caeſar, conſilio ejus probato; etſi, opi-
nione III legionum dejectus, ad II re-
dierat; tamen unum communis ſalutis
auxilium in celeritate ponebat. venit
magnis itineribus in Nerviorum fines.
ibi ex captivis cognoſcit, quae apud Ci-
ceronem gerantur; quantoque in peri-
culo res ſit. tum cuidam ex equitibus
Gallis magnis praemiis perſuadet, uti ad
Ciceronem epiſtolam deferat. hanc Grae-
cis conſcriptam litteris mittit; ne, inter-
ceptâ epiſtolâ, noſtra ab hoſtibus conſi-
lia cognoſcantur. ſi adire non poſſit;
monet ut tragulam, cùm epiſtolâ ad a-
mentum deligatâ, intra munitiones caſ-
trorum adjiciat. in litteris ſcribit, ‘ ſe
‘ cum legionibus profectum celeriter af-
‘ fore:’ hortatur, ‘ ut priſtinam virtu-
‘ tem retineat.’ Gallus, periculum ve-

Digitized by Google

ritus; ut erat praeceptum, tragulam mittit. haec caſu ad turrim adhaeſit; neque ab noſtris biduo animadverſa; tertio die, a quodam milite conſpicitur; dempta, ad Ciceronem defertur. ille perlectam in conventu militum recitat, maximâque omnes laetitiâ afficit. tum fumi incendiorum procul videbantur: quae res omnem dubitationem adventus legionum expulit. Galli, re cog- 41
nita per exploratores, obſidionem relinquunt; ad Caeſarem omnibus copiis contendunt. eae erant, armatorum circiter millia LX. Cicero, datâ facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem ſupra demonſtravimus, repetit; qui litteras ad Caeſarem deferat. hunc admonet, iter caute diligenterque faciat. perſcribit in litteris; 'hoſtes ab ſe diſceſ-'ſiſſe, omnemque ad eum multitudinem 'convertiſſe.' quibus litteris circiter media nocte Caeſar allatis, ſuos facit certiores; eoſque ad dimicandum animo confirmat. poſtero die, luce prima, movet caſtra: et, circiter millia paſſuum IV progreſſus; tráns vallem magnam et rivum, hoſtium multitudinem conſpica-

Digitized by Google

tur. erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tum quoniam liberatum obſidione Ciceronem ſciebat, eoque omnino remittendum de celeritate exiſtimabat, conſedit: et, quam aequiſſimo loco poteſt, caſtra communit. atque haec, etſi erant exigua per ſe, vix hominum millium VII, praeſertim nullis cum impedimentis; tamen anguſtiis viarum, quam maxime poteſt, contrahit; eo conſilio, ut in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. interim ſpeculatoribus in omnes partes dimiſſis, explorat, quo commodiſſime itinere
42 vallem tranſire poſſit. Eo die, parvulis equeſtribus proeliis ad aquam factis, utrique ſeſe ſuo loco continent. Galli; quòd ampliores copias, quae nondum convenerant, exſpectabant. Caeſar; ſi forte timoris ſimulatione hoſtes in ſuum locum elicere poſſet, ut citra vallem pro caſtris proelio contenderet: ſi id efficere non poſſet; ut, exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque tranſiret. prima luce hoſtium equitatus ad caſtra accedit, proeliumque cum noſtris equitibus committit. Caeſar con-

Digitized by Google

ſultò equites cedere, ſeque in caſtra recipere; ſimul, ex omnibus partibus caſtra altiore vallo muniri, portaſque obſtrui; atque in iis adminiſtrandis rebus quam maxime concurſari, et cum ſimulatione agi timoris jubet. quibus omnibus rebus hoſtes invitati, copias tranſducunt, aciemque iniquo loco conſtituunt. noſtris verò etiam de vallo deductis, propius accedunt; et tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt. praeconibuſque circummiſſis, pronunciari jubent; 'ſeu quis Gallus, ſeu 'Romanus, velit ante horam tertiam ad 'ſe tranſire; ſine periculo licere: poſt 'id tempus, non fore poteſtatem.' ac ſic noſtros contempſerunt, ut, obſtructis in ſpeciem portis ſingulis ordinibus ceſpitum; quod eà non poſſe introrumpere videbantur; alii vallum manu ſcandere, alii foſſas complere, inciperent. tunc Caeſar, omnibus portis eruptione facta, equitatuque emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam; ſic, ut omnino pugnandi cauſsâ reſiſteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit. Longius proſequi 43

Digitized by Google

veritus; quod ſilvae paludeſque interce-
debant; neque etiam parvulo detrimen-
to, illum locum relinqui videbat; omni-
bus ſuis incolumibus copiis, eodem die
ad Ciceronem pervenit. inſtitutas tur-
res, teſtudines, munitioneſque hoſti-
um admiratur. legione producta, cog-
noſcit non decimum eſſe, quemque re-
lictum militem ſine vulnere. ex his om-
nibus judicat rebus, quanto cum peri-
culo, et quantâ cum virtute, ſint res ad-
miniſtratae: Ciceronem pro ejus me-
rito, legionemque collaudat: centurio-
nes ſigillatim, tribunoſque militum ap-
pellat; quorum egregiam fuiſſe virtutem,
teſtimonio Ciceronis cognoverat. de
caſu Sabini et Cottae, certius ex capti-
vis cognoſcit. poſtero die, concione ha-
bita, rem geſtam proponit: milites con-
ſolatur, et confirmat. quod detrimen-
tum culpâ et temeritate legati ſit ac-
ceptum, hoc aequiore animo ferendum
docet: quòd, beneficio deorum immor-
talium, et virtute eorum, expiato in-
commodo; neque hoſtibus diutina lae-
tatio, neque ipſis longior dolor relinqua-
44 tur. Interim ad Labienum per Rhe-

Digitized by Google

mos, incredibili celeritate, de victoria Caeſaris fama perfertur: ut, quum ab hibernis Ciceronis millia paſſuum LX abeſſet, eoque poſt horam IX diei Caeſar perveniſſet; ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor oriretur: quo clamore ſignificatio victoriae, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. hac fama ad Treviros perlata; Induciomarus, qui poſtero die caſtra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiaſque omnes in Treviros reducit. Caeſar Fabium cum legione in ſua remittit hiberna: ipſe cum III legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare conſtituit; et, quod tanti motus Galliae exſtiterant, totam hiemem ipſe ad exercitum manere decrevit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliae civitates de bello conſultabant; nuncios legationeſque in omnes partes dimittebant; et, quid reliqui conſilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant; nocturnaque in locis deſertis concilia habebant: neque ullum fere totius hiemis tempus ſine ſollicitudine Caeſaris in-

Digitized by Google

terceſſit, quin aliquem de conciliis et
motu Gallorum nuncium acciperet. in
his, ab L. Roſcio legato, quem legioni
XIII praefecerat, certior eſt factus;
‘magnas Gallorum copias earum civi-
‘tatum, quae Armoricae appellantur,
‘oppugnandi ſui cauſsâ conveniſſe; ne-
‘que longius millia paſſuum VIII, ab
‘hibernis ſuis abfuiſſe; ſed, nuncio al-
‘lato de victoria Caeſaris, diſceſſiſſe; a-
‘deò ut fugae ſimilis diſceſſus videre-
45 ‘tur.’ At Caeſar, principibus cujuſ-
que civitatis ad ſe vocatis; alias terri-
tando, quum ſe ſcire, quae fierent, de-
nunciaret; alias cohortando; magnam
partem Galliae in officio tenuit. tamen
Senones, quae eſt civitas in primis firma,
et magnae inter Gallos auctoritatis; Ca-
varinum, quem Caeſar apud eos regem
conſtituerat, (cujus frater Moritaſgus
adventu in Galliam Caeſaris, cujuſque
majores regnum obtinuerant,) interfi-
cere publico conſilio conati: cum ille
praeſenſiſſet ac profugiſſet, uſque ad fi-
nes inſecuti, regno domoque expule-
runt: et, miſſis ad Caeſarem ſatisfaciun-
di cauſsâ legatis; quum is omnem ad ſ

Digitized by Google

ſenatum venire juſſiſſet, dicto audientes non fuerunt. tantumque apud homines barbaros valuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi; tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit; ut, praeter Aeduos et Rhemos, (quos praecipuo ſemper honore Caeſar habuit; alteros, pro vetere ac perpetuâ erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officiis;) nulla fere fuerit civitas non ſuſpecta nobis. idque adeo haud ſcio mirandumne ſit; quum compluribus aliis de cauſſis; tum maxime, quòd, qui virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum ſe ejus opinionis deperdidiſſe, ut populi R. imperia perferrent, graviſſime dolebant. Treviri verò atque Indutioma- 46
rus, totius hiemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates ſollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus noſtri interfecta, multo minorem ſupereſſe dicerent partem. neque tamen ulli civitati Germanorum perſuaderi potuit, ut Rhenum tranſiret: quum 'ſe 'bis expertos' dicerent, 'Arioviſti bel-

‘ lo, et Tenchtherorum tranſitu; non
‘ eſſe fortunam amplius tentaturos.’ hâc
ſpe lapſus Indutiomarus; nihilo minus
copias cogere, exigere à finitimis, equos
parare, exules damnatoſque totâ Galliâ
magnis praemiis ad ſe allicere coepit.
ac tantum ſibi jam iis rebus in Galliâ
auctoritatem comparaverat, ut undique
ad eum legationes concurrerent; gratiam atque amicitiam, publice privatimque peterent.
47 Ubi intellexit, ultro ad ſe veniri: altera ex parte Senones Carnuteſque, conſcientia facinoris inſtigatos; altera, Nervios Atuaticoſque bellum Romanis parare; neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi coepiſſet: armatum concilium indicit. hoc, more Gallorum, eſt initium belli; quo, lege communi, omnes puberes armati convenire coguntur; et, qui ex iis noviſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio, Cingetorigem, alterius principem factionis, generum ſuum; quem ſupra demonſtravimus Caeſaris ſecutum fidem, ab eo non diſceſſiſſe; hoſtem judicat, bonaque ejus

Digitized by Google

publicat. his rebus confectis; in concilio pronunciat, accerſitum ſe a Senonibus et Carnutibus, aliiſque compluribus Galliae civitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ac prius, quam id faciat, caſtra Labieni oppugnaturum. quaeque fieri velit, praecipit. Labienus, 48
quum et loci natura et manu munitiſſimis caſtris ſeſe contineret, de ſuo ac legionis periculo nihil timebat: ſed, ne quam occaſionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. itaque a Cingetorige atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat; nuncios mittit ad finitimas civitates, equiteſque undique convocat: iis certam diem conveniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus ſub caſtris ejus vagabatur; aliàs, ut ſitum caſtrorum cognoſceret; aliàs, colloquendi aut territandi cauſsâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus ſuos intra munitiones continebat; timoriſque opinionem, quibuſcunque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies con- 49

temptione Indutiomarus ad caſtra accederet: nocte una, intromiſſis equitibus omnium finitimarum civitatum quos accerſendos curaverat, tantâ diligentiâ omnes ſuos cuſtodiis intra caſtra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari aut ad Treviros perferri poſſet. interim, ex conſuetudine quotidiana, Indutiomarus ad caſtra accedit; atque ibi magnam partem diei conſumit: equites tela conjiciunt, et magna contumelia verborum noſtros ad pugnam evocant. nullo a noſtris dato reſponſo, ſub veſperum diſperſi ac diſſipati diſcedunt. ſubito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit. praecipit atque interdicit, perterritis hoſtibus atque in fugam conjectis; quod fore, ſicut accidit, videbat; omnes unum peterent Indutiomarum: neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret: quòd, morâ reliquorum, illum, ſpatium nactum, effugere nolebat. magna proponit iis, qui occiderint, praemia: ſummittit cohortes equitibus ſubſidio. comprobat hominis conſilium fortuna; et, quum unum omnes peterent, in ipſo fluminis

Digitized by Google

vado deprehenſus Indutiomarus interficitur; caputque ejus refertur in caſtra. redeuntes equites, quos poſſunt conſectantur atque occidunt. hac re cognitâ; omnes Eburonum et Nerviorum, quae convenerant, copiae diſcedunt; pauloque habuit poſt id factum Caeſar quietiorem Galliam.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER VI.

MULTIS de cauſſis, Caeſar majorem Galliae motum exſpectans; per M. Silanum, C. Antiſtium Reginum, T. Sextium legatos, delectum habere inſtituit. ſimul ab Cn. Pompeio proconſule petit; quoniam ipſe ad urbem cum imperio, Reipubl. cauſsâ maneret; quos ex Ciſalpinâ Galliâ conſulis ſacramento rogaviſſet, ad ſigna convenire et ad ſe proficiſci juberet: magni intereſſe, etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliae exiſtimans; tantas videri Italiae facultates, ut, ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modò id brevi tempore reſarciri, ſed etiam majoribus adaugeri copiis poſſet.

Digitized by Google

quod quum Pompeius, et Reipubl. et amicitiae tribuiſſet: celeriter confecto per ſuos delectu; tribus ante exactam hiemem et conſtitutis et adductis legionibus; duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiſerat: et celeritate et copiis docuit, quid populi Romani diſciplina atque opes poſſent. Interfecto Indutiomaro, ut do- 2
cuimus; ad ejus propinquos a Treviris imperium defertur. illi finitimos Germanos ſollicitare, et pecuniam polliceri, non deſiſtunt. quum ab proximis impetrare non poſſent, ulteriores tentant. inventis nonnullis; civitates jurejurando inter ſe confirmant, obſidibuſque de pecunia cavent; Ambiorigem ſibi ſocietate et foedere adjungunt. quibus rebus cognitis, Caeſar, quum undique bellum parari videret; Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis ciſrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis; Senones ad imperatum non venire, et cum Carnutibus finitimiſque civitatibus conſilia communicare; a Treviris Germanos crebris legationibus ſollicitari; maturius ſibi de bello cogitan-

Digitized by Google

dum putarit. itaque, nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improviſo in fines Nerviorum contendit: et prius, quam illi aut convenire aut profugere poſſent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque eâ praedâ militibus conceſsâ, vaſtatiſque agris; in deditionem venire, atque obſides ſibi dare coëgit. eo celeriter confecto negotio, rurſus legiones
3 in hiberna reduxit. Concilio Galliae primo vere, ut inſtituerat, indicto; quum reliqui, praeter Senones, Carnutes, Treviroſque, veniſſent; initium belli ac defectionis hoc eſſe arbitratus; ut omnia poſtponere videretur, concilium in Lutetiam Pariſiorum transfert. confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoriâ conjunxerant: ſed ab hoc conſilio abſuiſſe exiſtimabantur. hac re pro ſuggeſtu pronunciata; eodem die cum legionibus in Senones proficiſcitur, magniſque itineribus eò pervenit. cognito ejus adventu; Acco, qui princeps ejus conſilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire. conantibus; prius, quam id effici poſſet, adeſſe Romanos

Digitized by Google

nunciatur. neceſſariò ſententiâ deſiſtunt; legatoſque deprecandi cauſsâ ad Caeſarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. libenter Caeſar, petentibus Aeduis, dat veniam: excuſationemque accipit: quòd aeſtivum tempus inſtantis belli, non quaeſtionis, eſſe arbitrabatur. obſidibus imperatis centum, hos Aeduis cuſtodiendos tradit. eodem Carnutes legatos obſideſque mittunt; uſi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt reſponſa. peragit concilium Caeſar, equiteſque imperat civitatibus.
Hac parte Galliae pacata, totus et mente et animo in bellum Trevirorum et 4
Ambiorigis inſiſtit. Cavarinum cum equitatu Senonum, ſecum proficiſci jubet; ne quis aut ex hujus iracundia, aut ex eo quod meruerat odio, civitatis motus oriretur. his rebus conſtitutis; quòd pro explorato habebat Ambiorigem proelio non eſſe certaturum, reliquia ejus conſilia animo circumſpiciebat.
Erant Menapii propinqui Ebu- 5
ronum finibus, perpetuis paludibus ſilviſque muniti; qui uni ex Gallia, de pa-

ce ad Caeſarem legatos numquam miſe- rant. cum iis eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat; item per Treviros veniſſe Germanis in amicitiam cognoverat. haec prius illi detrahenda auxilia exiſtimabat, quàm ipſum bello laceſſeret: ne, deſperata ſalute, aut ſe in Menapios abderet, aut cum tranſrhenanis congredi cogeretur. hoc inito conſilio; totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duaſque legiones ad eum proficiſci jubet: ipſe cum legionibus expeditis v, in Menapios proficiſcitur. illi, nullâ coactâ manu, loci praeſidio freti, in ſilvas paludeſque confugiunt; ſuaque eodem conferunt. Caeſar, partitis copiis cum C. Fabio legato et M. Craſſo quaeſtore; celeriterque effectis pontibus; adiit tripartitò. aedificia vicoſque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendae cauſsâ, mittunt. ille, obſidibus acceptis, hoſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus ſuis recepiſſent. his confirmatis rebus; Comium Atrebatem cum

Digitized by Google

equitatu, cuſtodis loco, in Menapiis relinquit; ipſe in Treviros proficiſcitur.
Dum haec a Caeſare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus equitatuſque copiis, Labienum cum una legione, quae in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant: jamque ab eo non longius bidui via aberant, quum duas veniſſe legiones miſſu Caeſaris cognoſcunt, poſitis caſtris a militibus paſſuum xv, auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus, cognito hoſtium conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; praeſidio v cohortium impedimentis relicto, cum xxv cohortibus magnoque equitatu contra hoſtem proficiſcitur, et, mille paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. 6
Erat inter Labienum atque hoſtem, difficili tranſitu flumen, ripiſque praeruptis, hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſtes tranſituros exiſtimabat. augebatur quotidie auxiliorum ſpes. loquitur in concilio palam; 'quoniam Germani appropinquare dicantur, ſeſe ſuas exercituſque fortunas in dubium non devocaturum; et poſte- 7

‘ ro die prima luce caſtra moturum.’ celeriter haec ad hoſtes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis militum primiſque ordinibus coactis; quid ſui conſilii ſit, proponit. et, quò facilius hoſtibus timoris det ſuſpicionem; majore ſtrepitu et tumultu, quàm populi Romani fert conſuetudo, caſtra moveri jubet. his rebus fugae ſimilem profectionem efficit. haec quoque per exploratores ante lucem, in tanta propinquitate caſtrorum, ad hoſtes deferuntur.

8 Vix agmen noviſſimum extra munitiones proceſſerat; cum Galli, cohortati inter ſe, ‘ ne ſperatam praedam ex manibus di‘ mitterent; longum eſſe, perterritis Ro‘ manis, Germanorum auxilia exſpecta‘ re; neque ſuam pati dignitatem, ut ‘ tantis copiis tam exiguam manum, ‘ praeſertim fugientem atque impedi‘ tam, adoriri non audeant;’ flumen tranſire, et iniquo loco proelium committere non dubitant. quae fore ſuſpicatus Labienus: ut omnes citra flumen eliceret; eadem uſus ſimulatione itine

ris, placide progrediebatur. tum praemiſſis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; 'habetis,' inquit, 'milites, quam petiſtis, facultatem: hoſtem impedito atque iniquo loco tenetis: praeſtate eandem, nobis ducibus, virtutem, quam ſaepenumero Imperatori praeſtitiſtis: eum adeſſe, et haec coram cernere exiſtimate.' ſimul, ſigna ad hoſtem converti, aciemque dirigi jubet; et, paucis turmis praeſidio ad impedimenta dimiſſis, reliquos equites ad latera diſponit. celeriter noſtri, clamore ſublato, pila in hoſtes jaciunt. illi, ubi praeter ſpem, quos fugere credebant, infeſtis ſignis ad ſe ire viderunt; impetum modò ferre non potuerunt; ac primo concurſu in fugam conjecti, proximas ſilvas petiverunt. quos Labienus equitatu conſectatus; magno numero interfecto, compluribus captis; paucis poſt diebus civitatem recepit. nam Germani, qui auxilio veniebant; percepta Trevirorum fuga, ſeſe domum contulerunt. cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex civitate exceſsêre. Cingeto-

rigi, quem ab initio permanſiſſe in officio
demonſtravimus, principatus atque im-
9 perium eſt traditum. Caeſar, poſtquam
ex Menapiis in Treviros venit, duabus
de cauſſis Rhenum tranſire conſtituit.
quarum erat altera, quòd [Germani]
auxilia contra ſe Treviris miſerant: al-
tera, ne Ambiorix receptum ad eos ha-
beret. his conſtitutis rebus; paullum ſu-
pra eum locum, quo antea exercitum
tranſduxerat, facere pontem inſtituit.
notâ atque inſtitutâ ratione; magno
militum ſtudio, paucis diebus, opus effi-
citur. firmo in Treviris praeſidio ad
pontem relicto, ne quis ab iis ſubitò
motus oriretur; reliquas copias, equi-
tatumque tranſducit. Ubii, qui ante ob-
ſides dederant, atque in deditionem ve-
nerant; purgandi ſui cauſsâ ad eum le-
gatos mittunt: qui doceant, 'neque ex
'ſua civitate auxilia in Treviros miſſa,
'neque ab ſe fidem laeſam:' petunt at-
que orant, 'ut ſibi parcat; ne com-
'muni odio Germanorum, innocentes
'pro nocentibus poenas pendant: ſi
'amplius obſidum velit, dare' polli-
centur. cognitâ Caeſar cauſsâ reperit

ab Suevis auxilia miſſa eſſe: Ubiorum ſatisfactionem accipit: aditus viaſque in Suevos perquirit. Interim, paucis poſt diebus, fit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quae ſub eorum ſunt imperio, denunciare ut auxilia peditatus equitatuſque mittant. his cognitis rebus; rem frumentariam providet, caſtris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in oppida conferant; ſperans, barbaros atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci. mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant; quaeque apud eos gerantur, cognoſcant. illi imperata faciunt; et, paucis diebus intermiſſis, referunt: ‘Suevos omnes, poſteaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerant; cum omnibus ſuis ſociorumque copiis, quas coëgiſſent, penitus ad extremos fines ſeſe recepiſſe: ſilvam eſſe ibi infinitae magnitudinis, quae appellatur Bacenis: hanc longe introrſus pertinere; et,

' pro nativo muro objectam, Cheruſcos
' a Suevis, Suevoſque a Cheruſcis, inju-
' riis incurſionibuſque prohibere: ad e-
' jus initium ſilvae, Suevos adventum
11 ' Romanorum exſpectare conſtituiſſe.'
Quoniam ad hunc locum perventum eſt;
non alienum eſſe videtur, de Galliae
Germaniaeque moribus, et quo modo
differant eae nationes inter ſeſe, propo-
nere. in Gallia, non ſolum in omnibus
civitatibus, atque in omnibus pagis
partibuſque; ſed pene etiam in ſingu-
lis domibus, factiones ſunt. earumque
factionum ſunt principes, qui ſummam
auctoritatem eorum judicio habere exiſ-
timantur; quorum ad arbitrium judici-
umque, ſumma omnium rerum conſilio-
rumque redeat. idque ejus rei cauſa
antiquitus inſtitutum videtur, ne quis
ex plebe contra potentiorem auxilii ege-
ret: ſuos enim opprimi quiſque, et cir-
cumveniri non patitur; neque, aliter ſi
faciat, ullam inter ſuos habeat auctori-
tatem. haec eadem ratio eſt in ſumma
totius Galliae; namque omnes civita-
12 tes in partes diviſae ſunt duas. Quum
Caeſar in Galliam venit; alterius factio

nis principes erant Aedui; alterius, Sequani. ii, quum per ſe minus valerent, quòd ſumma auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaeque eorum erant clientelae; Germanos atque Arioviſtum ſibi adjunxerant; eoſque ad ſe magnis jacturis pollicitationibuſque perduxerant. proeliis verò compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta; tantum potentiâ antecesſerant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad ſe tranſducerent; obſideſque ab iis principum filios acciperent; et publice jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros; et partem finitimi agri per vim occupatam poſſiderent; Galliaeque totius principatum obtinerent. qua neceſſitate adductus Divitiacus, auxilii petendi cauſsâ Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. adventu Caeſaris, facta commutatione rerum; obſidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Caeſarem comparatis; (quòd ii, qui ſe ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione atque aequiore imperio ſe uti videbant;) reliquis re-

Digitized by Google

bus, eorum gratiâ dignitateque amplificata; Sequani principatum dimiſerant. in eorum locum Rhemi ſucceſſerant. quos quòd adaequare apud Caeſarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis conjungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur. ita et novam et repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum ſtatu res erat; ut longe principes, haberentur Aedui; ſecundum locum dig-
13 nitatis, Rhemi obtinerent. In omni Gallia, eorum hominum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo: nam plebs penè ſervorum habetur loco; quae per ſe nihil audet, et nulli adhibetur conſilio. plerique, quum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur; ſeſe in ſervitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia ſunt jura, quae dominis in ſervos. ſed de his duobus generibus, alterum eſt Druidum, alterum Equitum. illi rebus divinis interſunt, ſacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adoleſ-

Digitized by Google

centium numerus, diſciplinae cauſſa, concurrit: magnoque hi ſunt apud eos honore. nam fere de omnibus controverſiis, publicis privatiſque, conſtituunt: et, ſi quod eſt admiſſum facinus; ſi caedes facta; ſi de hereditate, ſi de finibus controverſia eſt; iidem decernunt. praemia poenaſque conſtituunt. ſi quis aut privatus aut publicus, eorum decreto non ſteterit; ſacrificiis interdicunt. haec poena apud eos eſt graviſſima. quibus ita eſt interdictum, ii numero impiorum ac ſceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum eorum ſermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. his autem omnibus Druidibus praeeſt unus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo; ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit: at ſi ſunt plures pares, ſuffragio Druidum adlegitur; nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, conſidunt; in loco conſecrato. huc omnes

Digitized by Google

undique, qui controverſias habent, conveniunt; eorumque judiciis decretiſque parent. diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur: et nunc, qui diligentius eam rem cognoſcere volunt, plerumque illò diſcendi cauſsâ proficiſcuntur. Druides a bello abeſſe conſueverunt; neque tributa unà cum reliquis pendunt; militiae vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. tantis excitati praemiis, et ſua ſponte multi in diſciplinam conveniunt, et a parentibus propinquiſque mittuntur. magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in diſciplina permanent. neque fas eſſe exiſtimant, ea litteris mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatiſque rationibus, Graecis litteris utantur. id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur; quòd neque in vulgus diſciplinam efferri velint; neque eos, qui diſcunt, litteris confiſos, minus memoriae ſtudere: quod ferè pleriſque accidit, ut, praeſidio litterarum, diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant. in primis hoc vo-

Digitized by Google

ſunt perſuadere: non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios; atque hôc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa praeterea de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant; et juventuti tranſdunt. Alterùm genus, eſt Equitum. 14
ii, quum eſt uſus, atque aliquod bellum incidit; (quod ante Caeſaris adventum ferè quotannis accidere ſolebat, utì aut ipſi injurias inferrent, aut illatas propulſarent;) omnes in bello verſantur. atque eorum ut quiſque eſt genere copiiſque ampliſſimus, ita plurimos circum ſe ambactos clienteſque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.
Natio eſt omnis Gallorum, admodum 15
dedita religionibus. atque ob eam cauſſam, qui ſunt affecti gravioribus morbis, quique in proeliis periculiſque verſantur; aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent; adminiſtriſque ad ea ſacrificia Druidibus utuntur: quòd, pro vitâ hominis niſi vita hominis reddatur, non poſſe aliter

deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejuſdem generis habent inſtituta ſacrificia. alii immani magnitudine ſimulacra habent: quorum contexta viminibus membra, vivis hominibus complent; quibus ſuccenſis, circumventi flammâ exanimantur homines. ſupplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ ſint comprehenſi; gratiora diis immortalibus eſſe arbitrantur: ſed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt. Deum maxime Mercurium colunt: hujus ſunt plurima ſimulacra: hunc, omnium inventorem artium ferunt: hunc, viarum atque itinerum ducem: hunc, ad quaeſtus pecuniae mercaturaſque habere vim maximam arbitrantur. poſt hunc; Apollinem, et Martem, et Jovem, et Minervam. de his eandem ferè, quam reliquae gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Minervam, operum atque artificiorum initia tranſdere; Jovem, imperium coeleſtium tenere; Martem, bella regere. huic, quum proelio dimicare conſtituerunt, ea, quae bello

Digitized by Google

ceperint, plerumque devovent. quae ſuperaverint; animalia capta immolant: reliquas res in unum locum conferunt. multis in civitatibus, harum rerum exſtructos tumulos locis conſecratis conſpicari licet: neque ſaepe accidit, ut, neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt.
Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos praedicant: idque ab Druidibus proditum dicunt. ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium, finiunt; et dies natales, et menſium et annorum initia ſic obſervant, ut noctem dies ſubſequatur. in reliquis vitae inſtitutis, hoc fere ab reliquis differunt; quod ſuos liberos, niſi quum adoleverint ut munus militiae ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiantur; filiumque puerili aetate, in publico, in conſpectu patris aſſiſtere, turpe ducunt. 16
Viri quantas pecunias ab uxoribus, dotis nomine, acceperunt; tantas ex ſuis bonis, aeſtimatione facta, cum dotibus communicant. hujus om- 17

nis pecuniae conjunctim ratio habetur, fructusque ſervantur. uter eorum vitâ ſuperarit; ad eum pars utriuſque, cum fructibus ſuperiorum temporum, pervenit. viri in uxores, ſicuti in liberos, vitae neciſque habent poteſtatem. et quum paterfamiliae illuſtriore loco natus deceſſit; ejus propinqui conveniunt; et de morte, ſi res in ſuſpicionem venit, de uxoribus in ſervilem modum quaeſtionem habent; et, ſi compertum eſt, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera ſunt, pro cultu Gallorum, magnifica et ſumptuoſa: omniaque, quae vivis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac, paullo ſupra hanc memoriam, ſervi et clientes, quos ab iis dilectos eſſe conſtabat; juſtis funeribus confectis, unà cremabantur.

18 Quae civitates commodius ſuam Rempubl. adminiſtrare exiſtimantur, habent legibus ſanctum; ſi quis quid de Rep. a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magiſtratum deferat; neve cum quo alio communicet: quòd ſaepe homines temerarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, et ad facinus im-

Digitized by Google

pelli, et de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. magiſtratus, quae viſa ſunt, occultant; quaeque eſſe ex uſu judicaverint, multitudini produnt. de Rep. niſi per concilium loqui non conceditur. Germani multum ab hac con- 19
ſuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus divinis praeſint; neque ſacrificiis ſtudent. deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, et quorum opibus aperte juvantur; Solem, et Vulcanum, et Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt. vita omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit: ab parvulis, labori ac duritiae ſtudent. qui diutiſſime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem: hôc ali ſtaturam, alii vires, nervoſque confirmari putant. intra annum verò xx feminae notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. cujus rei nulla eſt occultatio; quòd et promiſcuè in fluminibus perluuntur; et pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur; magnâ corporis parte nudâ. Agriculturae non ſtudent; major- 20
que pars victûs eorum, in lacte, et ca-

ſeo, et carne conſiſtit. neque quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet: ſed magiſtratus ac principes, in annos ſingulos, gentibus cognationibuſque hominum qui unà coierunt, quantum et quo loco viſum eſt, agri attribuunt; atque anno pòſt, aliò tranſire cogunt. ejus rei multas afferunt cauſſas: ne aſſidua conſuetudine capti, ſtudium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines parare ſtudeant, potentioreſque humiliores poſſeſſionibus expellant: ne accuratius, ad frigora atque aeſtus vitandos, aedificent: ne qua oriatur pecuniae cupiditas, quâ ex re factiones diſſenſioneſque naſcuntur: ut animi aequitate plebem contineant, quum ſuas quiſque opes aequari cum potentiſ-
21 ſimis videat. Civitatibus maxima laus eſt, quàm latiſſimas circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. hoc proprium virtutis exiſtimant; expulſos agris finitimos cedere, neque quemquam prope ſe audere conſiſtere: ſimul hôc ſe fore tutiores arbitrantur, repentinae incurſionis timore ſublato. quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert;

Digitized by Google

magiſtratus, qui ei bello praeſint, ut vitae neciſque habeant poteſtatem, deliguntur. in pace, nullus eſt communis magiſtratus; ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiaſque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cujuſque civitatis fiunt; atque ea juventutis exercendae, ac deſidiae minuendae cauſsâ fieri praedicant. atque, ubi quis ex principibus in concilio 'ſe' dixit 'ducem fore; qui ſequi velint, 'profiteantur;' conſurgunt ii qui et cauſſam et hominem probant, ſuumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur. qui ex iis ſecuti non ſunt, in deſertorum ac proditorum numero ducuntur; omniumque iis rerum poſtea fides abrogatur. hoſpites violare, fas non putant. qui, quaque de cauſsâ, ad eos venerunt; ab injuria prohibent, ſanctoſque habent; iis omnium domus patent, victuſque communicatur. Ac fu- 22
it antea tempus, quum Germanos Galli virtute ſuperarent, et ultro bella inferrent; ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum

colonias mitterent. itaque ea, quae fertiliſſima ſunt, Germaniae loca; circa Hercyniam ſilvam, quam Eratoſtheni et quibuſdam Graecis famâ notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant; Volcae Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. quae gens ad hoc tempus hiis ſedibus ſe continet, ſummamque habet juſtitiae et bellicae laudis opinionem; nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent: eodem victu, et cultu corporis, utuntur. Gallis autem, Provinciae propinquitas, et tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque uſus largitur: paullatim aſſuefacti ſuperari, multiſque proeliis victi, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.

23 Hujus Hercyniae ſilvae, quae ſupra demonſtrata eſt, latitudo, IX dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri poteſt: neque menſuras itinerum noverunt. oritur ab Helvetiorum, et Nemetum, et Rauracorum finibus; rectaque fluminis Danubii regione, pertinet ad fines Dacorum et Anartium. hinc ſe flectit ſiniſtrorſum, diverſis à flumine regionibus; multarum-

que gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quiſquam eſt hujus Germaniae, qui ſe aut adiſſe ad initium ejus ſilvae dicat, quum dierum iter LX proceſſerit; aut quo ex loco oriatur, acceperit. multa in eâ genera ferarum naſci conſtat, quae reliquis in locis viſa non ſint: ex quibus quae maxime differant ab caeteris, et memoriae prodenda videantur, haec ſunt. Eſt 24
bos, cervi figurâ: cujus a media fronte inter aures unum cornu exiſtit excelſius, magiſque directum his, quae nobis nota ſunt, cornibus. ab ejus ſummo, ſicut palmae, rami latè diffunduntur. eadem eſt feminae mariſque natura; eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quae appellantur Alces. ha- 25
rum eſt conſimilis capreis figura, et varietas pellium; ſed magnitudine paullo antecedunt; mutilaeque ſunt cornibus, et crura ſine nodis articuliſque habent; neque quietis cauſsâ procumbunt; neque, ſi quo afflictae caſu conciderunt, erigere ſeſe aut ſublevare poſſunt. his ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant; atque ita paullum modò re-

Digitized by Google

clinatae, quietem capiunt. quarum ex
veſtigiis quum eſt animadverſum a ve-
natoribus,quò ſe recipere conſueverint;
omnes eo loco aut a radicibus ſubruunt,
aut accîdunt arbores tantùm, ut ſumma
ſpecies earum ſtantium relinquatur. huc
quum ſe ex conſuetudine reclinaverint;
infirmas arbores pondere affligunt, at-
26 que unà ipſae concidunt. Tertium eſt
genus eorum,qui Uri appellantur. ii ſunt
magnitudine, paullò infra elephantos;
ſpecie, et colore, et figurâ tauri. magna
vis eorum eſt, et magna velocitas; ne-
que homini, neque ferae, quam con-
ſpexerint, parcunt. hos ſtudioſe foveis
captos interficiunt. hôc ſe labore du-
rant adoleſcentes, atque hôc genere ve-
nationis exercent. et, qui plurimos ex
his interfecerunt; relatis in publicum
cornibus, quae ſint teſtimonio; mag-
nam ferunt laudem. ſed aſſueſcere ad
homines, et manſuefieri, ne parvuli qui-
dem excepti poſſunt. amplitudo cornu-
um, et figura, et ſpecies, multum a noſ-
trorum boum cornibus differt. haec ſtu-
dioſe conquiſita, ab labris argento cir-
cumcludunt, atque in ampliſſimis epulis

Digitized by Google

pro poculis utuntur. Caeſar, poſtquam 27
per Ubios exploratores comperit, Sue-
vos ſeſe in ſilvas recepiſſe; inopiam fru-
menti veritus, quòd, ut ſupra demon-
ſtravimus, minimi omnes Germani a-
griculturae ſtudent; conſtituit non pro-
gredi longius. ſed, ne omnino metum
reditûs ſui barbaris tolleret; atque ut
eorum auxilia tardaret; reducto exer-
citu, partem ultimam pontis, quae ri-
pam Ubiorum contingebat, in longitu-
dinem pedum CC reſcindit; atque in ex-
tremo ponte turrim tabulatorum IV
conſtituit, praeſidiumque cohortium XII
pontis tuendi cauſſâ ponit; magniſque
eum locum munitionibus firmat. ei lo-
co praeſidioque, C. Volcatium Tullum
adoleſcentem praefecit. ipſe, quum ma-
tureſcere frumenta inciperent, ad bel-
lum Ambiorigis profectus; per Ardu-
ennam ſilvam, quae eſt totius Galliae
maxima, atque ab ripis Rheni finibuſ-
que Trevirorum ad Nervios pertinet,
millibuſque amplius D in longitudinem
patet; L. Minucium Baſilum cum omni
equitatu praemittit, ſi quid celeritate
itineris atque opportunitate temporis

Digitized by Google

proficere poſſit: monet ut ignes in caſtris fieri prohibeat, ne qua ejus adventûs procul ſignificatio fiat; ſeſe confeſtim ſubſequi dicit. Baſilus, ut imperatum eſt, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipſum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe
28 dicebatur. Multum, quum in omnibus rebus, tum in re militari, poteſt fortuna. nam ſicut magno accidit caſu, ut in ipſum incautum atque imparatum incideret, priúſque ejus adventus ab hominibus videretur, quàm fama ac nunciis afferretur: ſic magnae fuit fortunae; omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto; rhedis, equiſque comprehenſis; ipſum effugere mortem. ſed hoc eò factum eſt, quòd, aedificio circumdato ſilva, (ut ſunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi aeſtus cauſsâ, plerumque ſilvarum ac fluminum petunt propinquitates;) comites familiareſque ejus anguſto in loco paulliſper equitum noſtrorum vim ſuſtinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex ſuis

Digitized by Google

intulit: fugientem ſilvae texerunt. ſic
et ad ſubeundum periculum, et ad vitan-
dum, multum fortuna valuit. Ambio- 29
rix copias ſuas judicióne non condux-
erit, quòd proelio dimicandum non ex-
iſtimaverit; an tempore excluſus, et re-
pentino equitum adventu prohibitus fu-
erit, quum reliquum exercitum ſubſe-
qui crederet; dubium eſt. ſed certe, clam
dimiſſis per agros nunciis, ſibi quemque
conſulere juſſit; quorum pars in Ardu-
ennam ſilvam, pars in continentes pa-
ludes profugit. qui proximi Oceanum
fuerunt; ii in inſulis ſeſe occultaverunt,
quas aeſtus efficere conſuêrunt: multi,
ex ſuis finibus egreſſi, ſe ſuaque omnia
alieniſſimis crediderunt. Cativulcus rex
dimidiae partis Eburonum, qui unà cum
Ambiorige conſilium inierat; aetate jam
confectus, quum laborem aut belli aut
fugae ferre non poſſet; omnibus preci-
bus deteſtatus Ambiorigem, qui ejus con-
ſilii auctor fuiſſet; taxo, cujus magna in
Gallia Germaniaque copia eſt, ſe exani-
mavit. Segni Condruſique, ex gente et
numero Germanorum, qui ſunt inter
Eburones Treviroſque; legatos ad Cae-

Digitized by Google

ſarem miſerunt, oratum, ‘ne ſe in hoſ‘tium numero duceret; neve omnium ‘Germanorum, qui eſſent citra Rhenum, ‘unam eſſe cauſſam judicaret: nihil ſe de ‘bello cogitaſſe; nulla Ambiorigi auxi‘lia miſiſſe.’ Caeſar, explorata re quaeſtione captivorum; ſi qui ad eos Eburones ex fuga conveniſſent, ad ſe ut reducerentur imperavit: ſi ita feciſſent, fines eorum ſe violaturum negavit. Tum, copiis in tres partes diſtributis, impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit. id caſtelli nomen eſt. hoc ferè eſt in mediis Eburonum finibus; ubi Titurius atque Aurunculeius, hiemandi cauſsâ, conſederant. hunc quum reliquis rebus locum probabat; tum, quòd ſuperioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem ſublevaret. praeſidio impedimentis legionem quartam decimam reliquit; unam ex iis III, quas proximè conſcriptas ex Italia tranſduxerat. ei legioni caſtriſque, Q. Tullium Ciceronem praefecit; ducentoſque equites attribuit. partito exercitu; T. Labienum cum legionibus III ad Oceanum verſus, in eas partes quae Me-

Digitized by Google

napios attingunt, proficiſci jubet: C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae Atuaticis adjacet, depopulandam mittit: ipſe cum reliquis tribus ad flumen Scaldim quod influit in Moſam, extremaſque Arduennae partes, ire conſtituit; quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. diſcedens, poſt diem VII ſeſe reverſurum confirmat; quam ad diem ei legioni, quae in praeſidio relinquebatur, deberi frumentum ſciebat. Labienum Treboniumque hortatur, ſi Reipubl. commodo facere poſſint, ad eam diem revertantur; ut, rurſus communicato conſilio, exploratiſque hoſtium rationibus, aliud initium belli capere poſſint. Erat, ut ſupra demonſtravimus, 31
manus certa nulla, non praeſidium, non oppidum, quod ſe armis defenderet; ſed in omnes partes diſperſa multitudo. ubi cuique aut vallis abdita, aut locus ſilveſtris, aut palus impedita, ſpem praeſidii aut ſalutis aliquam offerebat; conſederat. haec loca, vicinitatibus, erant nota: magnamque res diligentiam requirebat, non in ſumma exercitus tuen-

da (nullum enim poterat univerſis, ab perterritis ac diſperſis, periculum accidere;) ſed in ſingulis militibus conſervandis. quae tamen, ex parte, res ad ſalutem exercitûs pertinebat: nam et praedae cupiditas, multos longius evocabat; et ſilvae incertis occultiſque itineribus, confertos adire prohibebant. ſi negotium confici, ſtirpemque hominum ſceleratorum interfici vellet; dimittendae plures manus, diducendique erant milites: ſi continere ad ſigna manipulos vellet, ut inſtituta ratio et conſuetudo exercitus Romani poſtulabat; locus ipſe erat praeſidio barbaris; neque ex occulto inſidiandi, et diſperſos circumveniendi, ſingulis deerat audacia. at in ejuſmodi difficultatibus, quantum diligentiâ provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etſi omnium animi ad ulciſcendum ardebant; quàm cum aliquo detrimento militum noceretur. dimittit ad finitimas civitates nuncios Caeſar; omnes evocat ſpe praedae, ad diripiendos Eburones; ut potius in ſilvis Gallorum vita, quam legionariorum, peri-

Digitized by Google

cliteter; ſimul, ut magna multitudine circumfuſa, pro tali facinore ſtirps ac nomen civitatis tollatur. magnus undique numerus celeriter convenit. Haec 32
in omnibus Eburonum partibus gerebantur; dieſque appetebat VII, quem ad diem Caeſar ad impedimenta legionemque reverti conſtituerat. hîc, quantum in bello fortuna poſſit, et quantos afferat caſus, cognoſci potuit. diſſipatis ac perterritis hoſtibus, ut demonſtravimus; manus erat nulla, quae parvam modò timoris cauſſam afferret. trans Rhenum ad Germanos pervenit fama; diripi Eburones, atque ultro omnes ad praedam evocari. cogunt equitum II millia Sigambri, qui ſunt proximi Rheno; a quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Uſipetes, ſupra docuimus: tranſeunt Rhenum navibus ratibuſque; XXX millibus paſſuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, praeſidiumque ab Caeſare relictum: primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga diſperſos excipiunt: magno pecoris numero, cujus ſunt cupidiſſimi barbari, potiuntur. invitati praeda, longius pro-

cedunt. non hos palus in bello latrociniiſque natos, non ſilvae morantur. quibus in locis ſit Caeſar, ex captivis quaerunt: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum diſceſſiſſe cognoſcunt. atque unus ex captivis: 'quid 'vos,' inquit, 'hanc miſeram ac tenu'em ſectamini praedam, quibus jam li'cet eſſe fortunatiſſimis? III horis A'tuatucam venire poteſtis; huc omnes 'ſuas fortunas exercitus Romanorum 'contulit. praeſidii tantum eſt, ut ne 'murus quidem cingi poſſit, neque quiſ'quam egredi extra munitiones aude'at.' oblata ſpe; Germani, quam nacti erant praedam, in occulto relinquunt: ipſi Atuatucam contendunt; uſi eodem duce, cujus haec indicio cognoverant.

33 Cicero, qui per omnes ſuperiores dies, praeceptis Caeſaris, ſumma diligentia milites in caſtris continuiſſet; ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi paſſus eſſet: ſeptimo die, diffidens Caeſarem de numero dierum fidem ſervaturum; quòd longius eum progreſſum audiebat, neque ulla de ejus reditu fama afferebatur; ſimul, eorum permo-

tus vocibus, qui illius patientiam penè obſeſſionem appellabant, ſiquidem ex caſtris egredi non liceret: nullum hujuſmodi caſum exſpectans, quo IX oppoſitis legionibus maximoque equitatu, diſperſis ac penè deletis hoſtibus, in millibus paſſuum III offendi poſſet; V cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter et caſtra unus omnino collis intererat. complures erant in caſtris ex legionibus aegri relicti: ex quibus qui hôc ſpatio dierum convaluerant, circiter CCC ſub vexillo unà mittuntur. magna praeterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quae in caſtris ſubſederat; facta poteſtate, ſequitur.
Hôc ipſo tempore, caſu Germani equi- 34
tes interveniunt; protinuſque eodem illo, quo venerant, curſu, ab Decumana porta in caſtra irrumpere conantur: nec prius ſunt viſi, objectis ab ea parte ſilvis, quàm caſtris appropinquarent uſque eò, ut qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem. inopinantes noſtri, re nova perturbantur; ac vix primum impetum cohors in ſtatione ſuſtinet. circumfun-

Digitized by Google

duntur hoſtes ex reliquis partibus, ſi quem aditum reperire poſſent. aegre noſtri portas tuentur; reliquos aditus locus ipſe per ſe, munitioque defendit. totis trepidatur caſtris; atque alius ex alio cauſſam tumultûs quaerit: neque quò ſigna ferantur, neque quam in partem quiſque conveniat, provident. alius jam capta caſtra pronunciat: alius, deleto exercitu atque imperatore, victores barbaros veniſſe contendit: plerique novas ſibi ex loco religiones fingunt; Cottaeque et Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint caſtello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis; confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum eſſe intus praeſidium. perrumpere nituntur; ſeque ipſi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.
35 Erat aeger in praeſidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Caeſarem duxerat: cujus mentionem ſuperioribus proeliis fecimus: ac diem jam v cibo caruerat. hic, diffiſus ſuae atque omnium ſaluti, inermis ex tabernaculo prodit: vidit imminere hoſtes, atque in ſum-

Digitized by Google

mo eſſe rem diſcrimine: capit arma a proximis, atque in porta conſiſtit. ſequuntur hunc centuriones ejus cohortis quae in ſtatione erat: paulliſper proelium unà ſuſtinent. relinquit animus Sextium, gravibus acceptis vulneribus: aegre, per manus tractus, ſervatur. hôc ſpatio interpoſito, reliqui ſeſe confirmant; tantum ut in munitionibus conſiſtere audeant, ſpeciemque defenſorum praebeant. Interim, confecta frumen- 36
tatione, milites noſtri clamorem exaudiunt. praecurrunt equites; quanto res ſit in periculo, cognoſcunt. hîc verò nulla munitio eſt, quae perterritos recipiat. modò conſcripti, atque uſus militaris imperiti, ad tribunum *militum* centurioneſque ora convertunt; quid ab his praecipiatur, exſpectant. nemo eſt tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari, ſigna procul conſpicati, oppugnatione deſiſtunt: rediſſe primò legiones credunt, quas longius diſceſſiſſe ex captivis cognoverant: poſtea, deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum 37
tumulum procurrunt: hinc celeriter de-

Digitized by Google

jecti, ſe in ſigna manipuloſque conjiciunt: eò magis timidos perterrent milites. alii, ‘cuneo facto ut celeriter perrumpant,’ cenſent. ‘quoniam tam propinqua ſint caſtra; etſi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos ſervari poſſe’ confidunt. alii, ‘ut in jugo conſiſtant, atque eundem omnes ferant caſum.’ hoc veteres non probant milites, quos ſub vexillo unà profectos docuimus: itaque inter ſe cohortati, duce C. Trebonio equite R. qui eis erat praepoſitus, per medios hoſtes perrumpunt; incolumeſque ad unum in caſtra perveniunt omnes. hos ſubſecuti calones equiteſque eodem impètu, militum virtute ſervantur. at ii, qui in jugo conſtiterant, nullo etiam nunc uſu rei militaris percepto; neque in eo quod probaverant conſilio permanere, ut ſe loco ſuperiore defenderent; neque eam, quam profuiſſe aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt: ſed ſe in caſtra recipere conati, iniquum in locum demiſerunt. centuriones; quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliqua-

Digitized by Google

rum legionum, cauſsâ virtutis, in ſuperiores erant ordines hujus legionis tranſducti; ne antè partam rei militaris laudem amitterent, fortiſſime pugnantes conciderunt. militum pars, horum virtute ſummotis hoſtibus, praeter ſpem incolumis in caſtra pervenit: pars, a barbaris circumventa, periit. Germa- 38
ni, deſperata expugnatione caſtrorum, quod noſtros jam conſtitiſſe in munitionibus videbant; cum ea praeda, quam in ſilvis depoſuerant, trans Rhenum ſeſe receperunt. ac tantus fuit, etiam poſt diſceſſum hoſtium, terror; ut ea nocte, quum C. Voluſenus miſſus cum equitatu ad caſtra veniſſet, fidem non faceret adeſſe cum incolumi Caeſarem exercitu. ſic omnium animos timor praeoccupaverat, ut, penè alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum ſe ex fuga recepiſſe dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos caſtra oppugnaturos fuiſſe, contenderent. quem timorem, Caeſaris adventus ſuſtulit. Re- 39
verſus ille, eventus belli non ignarus; unum, quòd cohortes ex ſtatione et prae-

ſidio eſſent emiſſae, queſtus; 'ne minimo quidem caſui locum relinqui debuiſſe, multum fortunam in repentino hoſtium adventu potuiſſe,' indicavit: 'multo etiam amplius, quòd penè ab ipſo vallo portiſque caſtrorum barbaros avertiſſent.' quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quòd Germani, qui eo conſilio Rhenum tranſierant, ut Ambiorigis fines depopularentur; ad caſtra Romanorum delati, optatiſſimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

40 Caeſar, ad vexandos rurſus hoſtes profectus; magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. omnes vici atque omnia aedificia, quae quiſque conſpexerat, incendebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non ſolum a tanta multitudine jumentorum atque hominum conſumebantur, ſed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant. ut, ſi qui etiam in praeſentia ſe occultaſſent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. ac ſaepe in eum locum ventum

Digitized by Google

eſt; tanto in omnes partes diviſo equitatu, ut non modò viſum ab ſe Ambiorigem in fuga captivi, ſed nec plane etiam abiiſſe ex conſpectu contenderent; ut, ſpe conſequendi illata, atque infinito labore ſuſcepto, qui ſe ſummam a Caeſare gratiam inituros putarent, penè naturam ſtudio vincerent; ſemperque paullum ad ſummam felicitatem defuiſſe videretur: atque ille latebris, ac ſilvis, aut ſaltibus ſe eriperet; et noctu occultatus alias regiones parteſque peteret, non majore equitum praeſidio quam IV, quibus ſolis vitam ſuam committere audebat. Tali modo vaſtatis regionibus; 41
exercitum Caeſar, duarum cohortium damno, Durocortorum Rhemorum reducit; concilioque in eum locum Galliae indicto, de conjuratione Senonum et Carnutum quaeſtionem habere inſtituit; et de Accone, qui princeps ejus conſilii fuerat, graviore ſententia pronunciata, more majorum ſupplicium ſumpſit. nonnulli, judicium veriti, profugerunt. quibus quum aqua atque igni interdixiſſet; II legiones ad fines

Trevirorum, II in Lingonibus, VI reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit. frumentoque exercitui proviſo; ut inſtituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus eſt.

Digitized by Google

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO GALLICO

LIBER VII.

QUIETA Galliâ; Caeſar, ut conſtituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiſcitur: ubi cognoſcit de P. Clodii caede: de Senatuſque conſulto certior factus, ut omnes Italiae juniores conjurarent; delectum totâ provinciâ habere inſtituit. eae res in Galliam Tranſalpinam celeriter perferuntur: addunt ipſi et affingunt rumoribus Galli, quod res poſcere videbatur; ‘retineri urbano motu Caeſarem, neque in tantis diſſenſionibus ad exercitum venire poſſe.’ hac impulſi occaſione; qui jam antè ſe populi R. imperio ſubjectos dolerent, liberius atque audacius de bello conſilia inire incipiunt. indictis inter ſe principes Galliae conci-

Digitized by Google

lis, ſilveſtribus ac remotis locis, que-
runtur de Acconis morte: poſſe hunc
caſum ad ipſos recidere demonſtrant:
miſerantur communem Galliae fortu-
nam: omnibus pollicitationibus ac prae-
miis depoſcunt, qui belli initium faciant
et ſui capitis periculo Galliam in liber-
tatem vindicent. ejus in primis rationem
habendam eſſe dicunt, prius quam eorum
clandeſtina conſilia efferantur, ut Caeſar
ab exercitu intercludatur. id eſſe facile;
quòd neque legiones, abſente Impera-
tore, ex hibernis egredi audeant; neque
Imperator, ſine praeſidio, ad legiones
pervenire poſſit. poſtremo, in acie praeſ-
tare interfici, quam non veterem belli
gloriam, libertatemque quam à majori-
2 bus acceperint, recuperare. His rebus
agitatis, profitentur Carnutes; ‘ ſe nul-
‘ lum periculum, communis ſalutis cauſ-
‘ sâ, recuſare; principeſque ſe ex omni-
‘ bus, bellum facturos pollicentur. et,
‘ quoniam in praeſentia obſidibus cave-
‘ re inter ſe non poſſent, ne res effera-
‘ tur; ut jurejurando ac fide ſanciatur
‘ petunt, (collatis militaribus ſignis,
‘ quo more eorum graviſſimae caerimo-

'niae continentur,) ne, facto initio bel-
'li, a reliquis deſerantur.' tunc, collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus qui aderant, tempore ejus rei conſtituto, ab concilio diſceditur.
Ubi ea dies venit; Carnutes, Cotuato et 3
Conetoduno ducibus, deſperatis hominibus, Genabum dato ſigno concurrunt. civeſque Romanos, qui negotiandi cauſsâ ibi conſtiterant; in iis C. Fuſium Cottam, honeſtum equitem Romanum, qui rei frumentariae juſſu Caeſaris praeerat; interficiunt: bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur; (nam, ubi major atque illuſtrior incidit res, clamore per agros regioneſque ſignificant: hunc alii deinceps excipiunt, et proximis tradunt: ut tunc accidit:) nam, quae Genabi oriente Sole geſta eſſent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita ſunt: quod ſpatium, eſt millium paſſuum circiter CLX.
Si- 4
mili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, ſummae potentiae adoleſcens; cujus pater principatum Galliae totius obtinuerat, et, ob eam cauſ-

Digitized by Google

ſam quòd regnum appetebat, ab civitate erat interfectus; convocatis ſuis clientibus, facile eos incendit. cognito ejus conſilio, ad arma concurritur: prohibetur ab Gobanitione patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant: expellitur ex oppido Gergoviâ: non deſiſtit tamen; atque in agris habet delectum egentium ac perditorum. hac coacta manu; quoſcumque adit ex civitate, ad ſuam ſententiam perducit: hortatur ut, communis libertatis cauſsâ, arma capiant: magniſque coactis copiis, adverſarios ſuos, a quibus paullo ante erat ejectus, expellit ex civitate. rex ab ſuis appellatur: dimittit quoquo versùs legationes: obteſtatur, ut in fide maneant. celeriter ſibi Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquoſque omnes qui Oceanum attingunt, adjungit: omnium conſenſu, ad eum defertur imperium. qua oblata poteſtate, omnibus iis civitatibus obſides imperat; certum numerum militum celeriter ad ſe adduci jubet: armorum quantum quaeque civitas domi,

Digitized by Google

quodque ante tempus efficiat, conſtituit: in primis, equitatui ſtudet. ſummae diligentiae, ſummam imperii ſeveritatem addit: magnitudine ſupplicii, dubitantes cogit: nam, majore commiſſo delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leviore de cauſſa, auribus deſectis, aut ſingulis effoſſis oculis, domum remittit; ut ſint reliquis documento, et magnitudine poenae perterreant alios. His ſuppliciis celeriter coacto exercitu; Luterium Cadurcum, ſummae hominem audaciae, cum parte copiarum in Ruthenos mittit: ipſe in Bituriges proficiſcitur. ejus adventu Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, ſubſidium rogatum; quo facilius hoſtium copias ſuſtinere poſſint. Aedui, de conſilio legatorum quos Caeſar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatuſque ſubſidio Biturigibus mittunt. qui quum ad flumen Ligerim veniſſent, quod Bituriges ab Aeduis dividit; paucos dies ibi morati, neque flumen tranſire auſi, domum revertuntur: legatiſque noſtris renunciant, ‘ ſe Biturigum perfidiam veritos revertiſſe; quibus id conſilii fu-

Digitized by Google

‘ iſſe cognoverint, ut, ſi flumen tranſiſ-
‘ ſent, unâ ex parte ipſi, alterâ Arverni
‘ ſe circumſiſterent.’ id eâne de cauſſa,
quam legatis pronunciarunt, an perfidia
adducti fecerint; quòd nihil nobis con-
ſtat; non videtur pro certo eſſe ponen-
dum. Bituriges, eorum diſceſſu, ſtatim
6 ſe cum Arvernis conjungunt. His re-
bus in Italiam Caeſari nunciatis; quum
jam ille virtute Cn. Pompeii urbanas res
commodiorem in ſtatum perveniſſe in-
telligeret, in Tranſalpinam Galliam pro-
fectus eſt. eò quum veniſſet; magna dif-
ficultate afficiebatur, qua ratione ad ex-
ercitum pervenire poſſet. nam, ſi legio-
nes in Provinciam accerſeret; ſe ab-
ſente, in itinere proelio dimicaturas in-
telligebat: ſi ipſe ad exercitum conten-
deret; ne iis quidem, qui eo tempore
pacati viderentur, ſuam ſalutem recte
7 committi videbat. Interim Luterius
Cadurcus in Ruthenos miſſus, eam civi-
tatem Arvernis conciliat; progreſſus in
Nitiobriges et Gabalos, ab utriſque ob-
ſides accipit; et, magna coacta manu,
in Provinciam, Narbonem verſus, e-
ruptionem facere contendit. quâ re nun-

ciata; Caeſar omnibus conſiliis ante-
vertendum exiſtimavit, ut Narbonem
proficiſceretur. eò quum veniſſet, ti-
mentes confirmat: praeſidia in Ruthe-
nis Provincialibus, Volcis Arecomicis,
Toloſatibus, circumque Narbonem;
quae loca erant hoſtibus finitima; con-
ſtituit. partem copiarum ex Provincia,
ſupplementumque, quod ex Italia ad-
duxerat, in Helvios, qui fines Arver-
norum contingunt, convenire jubet.
His rebus comparatis; repreſſo jam Lu- 8
terio et remoto, quòd intrare intra prae-
ſidia periculoſum putabat; in Helvios
proficiſcitur. etſi mons Cebenna, qui
Arvernos ab Helviis diſcludit, *duriſſi-*
mo tempore anni, altiſſima nive *iter* im-
pediebat; tamen diſcuſſa nive VI in al-
titudinem pedum, atque ita viis pate-
factis; ſummo militum labore ad fines
Arvernorum pervenit. quibus oppreſ-
ſis inopinantibus; quòd ſic ſe Ceben-
nâ, ut muro, munitos exiſtimabant; ac
ne ſingulari quidem homini unquam, eo
tempore anni, ſemitae patuerant: equi-
tibus imperat, ut, quam latiſſime poſ-
ſent, vagentur; et quàm maximum hoſ-

Digitized by Google

tibus terrorem inferant. celeriter haec famâ ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur. quem perterriti omnes Arverni circumſiſtunt, atque obſecrant, 'ut ſuis fortunis conſulat, neu ſe ab 'hoſtibus diripi patiatur; praeſertim 'quum videat omne ad ſe bellum tranſ-'latum.' quorum ille precibus permotus, caſtra ex Biturigibus movet in Arvernos verſus.
9 At Caeſar biduum in iis locis moratus, quòd haec de Vercingetorige uſu ventura opinione praeceperat; per cauſſam ſupplementi equitatusque cogendi, ab exercitu diſcedit: Brutum adoleſcentem iis copiis praeficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quàm latiſſime pervagentur: daturum ſe operam, ne longius triduo ab caſtris abſit. his conſtitutis rebus; ſuis inopinantibus, quàm maximis poteſt itineribus Viennam pervenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis antè diebus eò praemiſerat; neque diurno neque nocturno itinere intermiſſo, per fines Aeduorum in Lingones contendit, ubi 11 legiones hiemabant; ut, ſi quid etiam de ſua ſalute ab Aeduis iniretur

conſilii, celeritate praecurreret. eò quum perveniſſet, ad reliquas legiones mittit; priuſque in unum locum omnes cogit, quàm de ejus adventu Arvernis nunciari poſſet. Hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit; atque inde profectus, Gergoviam Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico proelio victos Caeſar collocaverat Aeduiſque attribuerat, oppugnare inſtituit. magnam haec res Caeſari difficultatem ad conſilium capiendum afferebat: ſi reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret; ne, ſtipendiariis Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quòd nullum in eo amicis praeſidium videret poſitum eſſe: ſin maturius ex hibernis educeret; ne ab re frumentaria duris ſubvectionibus laboraret. praeſtare viſum eſt tamen omnes difficultates perpeti, quàm, tanta contumelia accepta, omnium ſuorum voluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de ſupportando commeatu; praemittit ad Boios, qui de ſuo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſuſtine-

Digitized by Google

ant. duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis;
II ad Boios proficiſcitur. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum veniſſet; ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare inſtituit: idque biduo circumvallavit. tertio die miſſis ex oppido legatis de deditione; arma proferri, jumenta produci, DC obſides dari jubet. ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipſe, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiſcitur. qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni; quum longius eam rem ductum iri exiſtimarent; praeſidium, Genabi tuendi cauſſa, quod eò mitterent, comparabant. huc biduo Caeſar pervenit; et, caſtris ante oppidum poſitis, diei tempore excluſus, in poſterum oppugnationem differt; quaeque ad eam rem uſui ſint, militibus imperat: et, quòd oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat; veritus ne noctu ex oppido profugerent, II legiones in armis excubare jubet. Genabenſes, paullo ante mediam noctem, ſilentio ex oppido egre

ſi, flumen tranſire coeperunt. qua re per
exploratores nunciata; Caeſar legio-
nes, quas expeditas eſſe juſſerat, portis
incenſis, intromittit; atque oppido po-
titur; perpaucis ex hoſtium numero de-
ſideratis, quin cuncti caperentur; quod
pontis atque itinerum anguſtiae, multi-
tudinis fugam intercluſerant. oppidum
diripit, atque incendit; praedam *militi-
bus* donat: exercitum Ligerim tranſdu-
cit, atque in Biturigum fines pervenit.
Vercingetorix, ubi de Caeſaris adven- 12
tu cognovit, oppugnatione deſiſtit: at-
que obviam Caeſari proficiſcitur. ille op-
pidum Biturigum, poſitum in viâ, Novi-
odunum oppugnare inſtituerat. quo ex
oppido quum legati ad eum veniſſent, o-
ratum, ‘ut ſibi ignoſceret, ſuaeque vitae
‘conſuleret:’ ut celeritate reliquas res
conficeret, quâ pleraque erat conſecu-
tus; arma proferri, equos produci, ob-
ſides dari jubet. parte jam obſidum tranſ-
dita; quum reliqua adminiſtrarentur;
centurionibus et paucis militibus intro-
miſſis, qui arma jumentaque conquire-
rent: equitatus hoſtium procul viſus eſt,
qui agmen Vercingetorigis anteceſſerat:
quem ſimulatque oppidani conſpexe-

runt, atque in ſpem auxilii venerunt; clamore ſublato, arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. centuriones in oppido, quum, ex ſignificatione Gallorum, novi aliquid ab iis iniri conſilii intellexiſſent; gladiis diſtrictis, portas occupaverunt, ſuoſque omnes incolumes receperunt. Caeſar ex caſtris equitatum educi jubet; proeliumque equeſtre committit: laborantibus jam ſuis Germanos equites circiter CD ſubmittit, quos ab initio ſecum habere inſtituerat. eorum impetum, Galli ſuſtinere non potuerunt; atque in fugam conjecti, multis amiſſis, ſeſe ad agmen receperunt. quibus profligatis, rurſus oppidani perterriti, comprehenſos eos, quorum operâ plebem concitatam exiſtimabant, ad Caeſarem perduxerunt; ſeſeque ei dediderunt. quibus rebus confectis, Caeſar ad oppidum Avaricum, (quod erat maximum munitiſſimumque in finibus Biturigum, atque agri fertiliſſima regione,) profectus eſt: quòd, eo oppido recepto, civitatem Biturigum ſe in
13 poteſtatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis

Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis; ſuos ad concilium convocat. docet, ‘ longe alia ratione eſſe bellum
‘ gerendum, atque antea ſit geſtum: om-
‘ nibus modis huic rei ſtudendum, ut
‘ pabulatione et commeatu Romani pro-
‘ hibeantur: id eſſe facile; quòd equi-
‘ tatu ipſi abundent, et quòd anni tem-
‘ pore ſubleventur: pabulum ſecari non
‘ poſſe; neceſſariò diſperſos hoſtes ex
‘ aedificiis petere; hos omnes quotidie
‘ equitibus deleri poſſe. praeterea, ſa-
‘ lutis cauſſa, rei familiaris commoda ne-
‘ gligenda. vicos atque aedificia incen-
‘ di oportere, hoc ſpatio a Boia quoquo-
‘ verſus, quò, pabulandi cauſſa, adire
‘ poſſe videantur. harum ipſis rerum co-
‘ piam ſuppetere; quod, quorum in fi-
‘ nibus bellum geratur, eorum opibus
‘ ſubleventur. Romanos aut inopiam
‘ non laturos, aut magno cum periculo
‘ longius a caſtris progreſſuros: neque
‘ intereſſe, ipſoſne interficiant, impedi-
‘ mentiſne exuant; quibus amiſſis, bel-
‘ lum geri non poſſit. praeterea, oppida
‘ incendi oportere, quae non munitione
‘ et loci natura ab omni ſint periculo tu-

Digitized by Google

‘ tae; neu ſuis ſint ad detrectandam mi-
‘ litiam receptacula; neu Romanis pro-
‘ poſita ad copiam commeatus praedam-
‘ que tollendam. haec ſi gravia, aut a-
‘ cerba videantur: multo illa gravius
‘ aeſtimare debere; liberos, conjuges in
‘ ſervitutem abſtrahi; ipſos interfici:
14 ‘ quae ſit neceſſe accidere victis.’ Om-
nium conſenſu hac ſententia probata,
uno die amplius XX urbes Biturigum in-
cenduntur. hoc idem fit in reliquis ci-
vitatibus. in omnibus partibus incendia
conſpiciuntur. quae etſi magno cum do-
lore omnes ferebant; tamen hoc ſibi ſo-
latii proponebant, quòd ſe, prope ex-
plorata victoria, celeriter amiſſa recupe-
raturos confidebant. deliberatur de A-
varico in communi concilio; incendi
placeret, an defendi. procumbunt Gal-
lis omnibus ad pedes Bituriges; ‘ne pul-
‘ cherrimam prope totius Galliae urbem,
‘ quae et praeſidio et ornamento ſit ci-
‘ vitati, ſuis manibus ſuccendere coge-
‘ rentur. facile ſe loci natura defenſuros’
dicunt; ‘quòd prope ex omnibus par-
‘ tibus flumine et palude circumdata,
‘ unum habeat et perangustum aditum.’
datur petentibus venia; diſſuadente

primò Vercingetorige, poſt concedente; et precibus ipſorum, et miſericordiâ vulgi. defenſores idonei oppido deliguntur. Vercingetorix minoribus 15
Caeſarem itineribus ſubſequitur; et locum caſtris deligit, paludibus ſilviſque munitum, ab Avarico longe millia paſſuum xv. ibi per certos exploratores in ſingula diei tempora, quae ad Avaricum agerentur, cognoſcebat; et, quid fieri vellet, imperabat. omnes noſtras pabulationes frumentationeſque obſervabat; diſperſoſque, quum longius neceſſariò procederent, adoriebatur; magnoque incommodo afficiebat; etſi, quantum ratione provideri poterat, ab noſtris occurrebatur, ut incertis temporibus diverſiſque itineribus iretur. Caſ- 16
tris ad eam partem oppidi poſitis Caeſar, quae, intermiſſa a flumine et palude, aditum (ut ſupra diximus) anguſtum habebat; aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere coepit: nam circumvallare, loci natura prohibebat. de re frumentaria, Boios atque Aeduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod

Digitized by Google

civitas erat exigua et infirma, celeriter,
quod habuerunt, conſumpſerunt. ſumma
difficultate rei frumentariae affecto exer-
citu, tenuitate Boiorum, indiligentia Ae-
duorum, incendiis aedificiorum, uſque
eò, ut complures dies milites frumento
caruerint, et, pecore è longinquioribus
vicis adacto, extremam famem ſuſtenta-
rent: nulla tamen vox eſt ab iis audita,
populi R. majeſtate et ſuperioribus vic-
toriis indigna. quin etiam Caeſar quum
in opere ſingulas legiones appellaret, et, ſi
acerbius inopiam ferrent, ſe dimiſſurum
oppugnationem diceret; univerſi ab eo,
ne id faceret, petebant. ‘ ſic ſe complu-
‘ res annos, illo imperante, meruiſſe;
‘ ut nullam ignominiam acciperent;
‘ nunquam infecta re diſcederent. hoc ſe
‘ ignominiae laturos loco, ſi inceptam
‘ oppugnationem reliquiſſent. praeſtare
‘ omnes perferre acerbitates, quam non
‘ civibus Romanis, qui Genabi perfidiâ
‘ Gallorum interiſſent, parentarent.’
haec eadem centurionibus tribuniſque
militum mandabant, ut per eos ad Cae-
17 ſarem deferrentur. Quum jam muro
appropinquaſſent turres; ex captivis

Digitized by Google

Caeſar cognovit, Vercingetorigem, conſumpto pabulo, caſtra moviſſe propius Avaricum; atque ipſum, cum equitatu, expeditiſque qui inter equites proeliari conſueſſent, inſidiarum cauſſa eò profectum, quò noſtros poſtero die pabulatum venturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis; media nocte ſilentio profectus, ad hoſtium caſtra manè pervenit. illi, celeriter per exploratores adventu Caeſaris cognito, carros impedimentaque ſua in arctiores ſilvas abdiderunt; copias omnes, in loco edito atque aperto, inſtruxerunt. qua re nunciata; Caeſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri juſſit. Colliserat leniter ab in- 18
fimo acclivis. hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. hôc ſe colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant; generatimque diſtributi in civitates, omnia vada ac ſaltus ejus paludis certis cuſtodiis obtinebant; ſic animo parati, ut, ſi eam paludem Romani perrumpere conarentur, haeſitantes premerent ex loco ſuperiore. ut, qui propinquitatem loci viderent, pa-

Digitized by Google

ratos prope aequo Marte ad dimicandum exiſtimarent; qui iniquitatem conditionis perſpicerent, inani ſimulatione ſeſe oſtentare cognoſcerent. indignantes milites Caeſar, quòd conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent, tantulo ſpatio interjecto; et ſignum proelii expoſcentes; edocet, ‘ quanto detrimento, et quot ‘ virorum fortium morte neceſſe eſſet ‘ conſtare victoriam: quos quum ſic a‘ nimo paratos videret, ut nullum pro ‘ ſua laude periculum recuſarent; ſum‘ mae ſe iniquitatis condemnari debe‘ re, niſi eorum vitam ſua ſalute habeat ‘ cariorem.’ ſic milites conſolatus, eodem die reducit in caſtra: reliqua, quae ad oppugnationem oppidi pertinebant,

19 adminiſtrare inſtituit. Vercingetorix, quum ad ſuos rediſſet; proditionis inſimulatus, ‘ quòd caſtra propius Ro‘ manos moviſſet, quod cum omni equi‘ tatu diſceſſiſſet, quòd ſine imperio tan‘ tas copias reliquiſſet, quòd ejus diſ‘ ceſſu Romani tanta opportunitate et ‘ celeritate veniſſent; non haec omnia ‘ fortuitu, aut ſine conſilio, accidere po‘ tuiſſe; regnum illum Galliae malle

‘ Caeſaris conceſſu, quam ipſorum ha-
‘ bere beneficio :’ tali modo accuſatus,
ad haec reſpondit : ‘ quòd caſtra moviſ-
‘ ſet, factum inopiâ pabuli ; etiam ipſis
‘ hortantibus : quòd propius Romanos
‘ acceſſiſſet ; perſuaſum loci opportuni-
‘ tate, qui ſe ipſum munitione defende-
‘ ret. equitum verò operam, neque in lo-
‘ co paluſtri deſiderari debuiſſe ; *et illic*
‘ fuiſſe utilem, quo ſint profecti. ſum-
‘ mam imperii ſe conſultò nulli diſce-
‘ dentem tradidiſſe, ne is multitudinis
‘ ſtudio ad dimicandum impelleretur :
‘ cui rei, propter animi mollitiem, ſtu-
‘ dere omnes videret ; quod diutius la-
‘ borem ferre non poſſent. Romani ſi
‘ caſu intervenerint, fortunae ; ſi alicu-
‘ jus indicio vocati, huic habendam gra-
‘ tiam ; quod et paucitatem eorum ex
‘ loco ſuperiore cognoſcere, et virtutem
‘ deſpicere potuerit ; qui dimicare non
‘ auſi, turpiter ſe in caſtra receperint.
‘ imperium ſe a Caeſare, per proditio-
‘ nem, nullum deſiderare ; quod habere
‘ victoriâ poſſet, quae jam eſſet ſibi ac
‘ omnibus Gallis explorata : quin etiam
‘ ipſis remittere, ſi ſibi magis honorem

Digitized by Google

‘ tribuere, quam ab ſe ſalutem accipere ‘ videantur. haec ut intelligatis,’ inquit, ‘ ſincerè a me pronunciari; audi-‘ te Romanos milites.’ producit ſervos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, et fame vinculiſque excruciaverat. ii, jam antè edocti quae interrogati pronunciarent, ‘ milites ſe eſſe le-‘ gionarios’ dicunt: ‘fame et inopia ‘ adductos, clam ex caſtris exiſſe; ſi ‘ quid frumenti, aut pecoris, in agris ‘ reperire poſſent: ſimili omnem exer-‘ citum inopiâ premi; nec jam vires ſuf-‘ ficere cujuſquam, nec ferre operis la-‘ borem poſſe: itaque ſtatuiſſe Impera-‘ torem, ſi nihil in oppugnatione oppidi ‘ profeciſſet, triduo exercitum deduce-‘ re. haec a me,’ inquit Vercingetorix, ‘ beneficia habetis; quem proditionis ‘ inſimulatis. cujus operâ, ſine veſtro ‘ ſanguine, tantum exercitum victorem ‘ fame penè conſumptum videtis; quem, ‘ turpiter ſe ex hac fuga recipientem, ne ‘ qua civitas ſuis finibus recipiat, a me
20 ‘ proviſum eſt.’ Conclamat omnis multitudo, et ſuo more armis concrepat; quod facere in eo conſueverunt, cujus

Digitized by Google

orationem approbant: ‘ ſummum eſſe
‘ Vercingetorigem ducem; nec de ejus
‘ fide dubitandum; nec majori ratione
‘ bellum adminiſtrari poſſe.’ ſtatuunt,
ut decem millia hominum, delecta ex
omnibus copiis, in oppidum ſubmittan-
tur: nec ſolis Biturigibus communem
ſalutem committendam cenſent; quòd
penè in eo, ſi id oppidum retinuiſſent,
ſummam victoriae conſtare intellige-
bant. Singulari militum noſtrorum vir- 21
tuti, conſilia cujuſquemodi Gallorum
occurrebant: ut eſt ſummae genus ſol-
lertiae; atque ad omnia imitanda atque
efficienda, quae ab quoque traduntur,
aptiſſimum. nam et laqueis falces aver-
tebant; quas quum deſtinaverant, tor-
mentis introrſus reducebant; et agge-
rem cuniculis ſubtrahebant: eò ſcienti-
us, quòd apud eos magnae ſunt ferrari-
ae, atque omne genus cuniculorum no-
tum atque uſitatum eſt. totum autem
murum ex omni parte turribus conta-
bulaverant, atque has coriis intexerant.
tum crebris diurnis nocturniſque erup-
tionibus, aut aggeri ignem inferebant,
aut milites occupatos in opere adorie-

Digitized by Google

bantur; et noſtrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expreſſerat, commiſſis ſuarum turrium malis adaequabant; et apertos cuniculos praeuſta et praeacuta materia, et pice fervefacta, et maximi ponderis ſaxis morabantur, moenibuſque appropinquare

22 prohibebant. Muris autem omnibus Gallicis haec fere forma eſt. trabes directae perpetuae in longitudinem, paribus intervallis, diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur: hae revinciuntur introrſus, et multo aggere veſtiuntur: ea autem, quae diximus, intervalla grandibus in fronte ſaxis effarciuntur. iis collocatis et coagmentatis, alius inſuper ordo adjicitur; ut idem illud intervallum ſervetur; neque inter ſe contingant trabes, ſed paribus intermiſſae ſpatiis, ſingulae ſingulis ſaxis interjectis, arte contineantur. ſic deinceps omne opus contexitur, dum juſta muri altitudo expleatur. hoc quum in ſpeciem varietatemque opus deforme non eſt, alternis trabibus ac ſaxis, quae rectis lineis ſuos ordines ſervant: tum, ad utilitatem et defenſionem urbium, ſum-

mam habet opportunitatem; quòd et
ab incendio lapis, et ab ariete materia
defendit; quae, perpetuis trabibus pedes
quadragenos plerumque introrſus re-
vincta, neque perrumpi neque diſtrahi
poteſt. Iis tot rebus impedita oppug- 23
natione; milites, quum toto tempore,
luto, frigore, et aſſiduis imbribus tarda-
rentur; tamen continenti labore omnia
haec ſuperaverunt; et diebus xxv agge-
rem latum pedes cccxxx, altum pedes
LXXX, exſtruxerunt. quum is murum
hoſtium penè contingeret; et Caeſar ad
opus conſuetudine excubaret; militeſ-
que cohortaretur, ne quod omnino tem-
pus ab opere intermitteretur: *paullo ante*
III vigiliam eſt animadverſum, *fumare*
aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccen-
derant; eodemque tempore toto muro
clamore ſublato, duabus portis ab utro-
que latere turrium eruptio fiebat. alii fa-
ces atque aridam materiem, de muro in
aggerem eminus jaciebant; picem alii,
reliquaſque res quibus ignis excitari po-
teſt, fundebant: ut, quo primum oc-
curreretur, aut cui rei ferretur auxilium,
vix ratio iniri poſſet. tamen, quòd inſti-

tuto Caeſaris duae ſemper legiones pro caſtris excubabant; pluresque partitis temporibus in opere erant: celeriter factum eſt, ut alii eruptionibus reſiſterent, alii turres reducerent, aggeremque interſcinderent; omnis verò ex caſtris multitudo, ad reſtinguendum concurre-
24 ret. Quum in omnibus locis, conſumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur; ſemperque hoſtibus ſpes victoriae redintegraretur; eò magis, quòd deuſtos turrium pluteos videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant; ſemperque ipſi recentes defeſſis ſuccederent; omnemque Galliae ſalutem in illo veſtigio temporis poſitam arbitrarentur: accidit inſpectantibus nobis, quod, dignum memoria viſum, praetermittendum non exiſtimavimus. quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus ſevi ac picis tranſditas glebas in ignem è regione turris projiciebat; ſcorpione ab latere dextro transjectus, exanimatuſque, concidit: hunc ex proximis unus jacentem tranſgreſſus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu ſcorpionis exanimato altero,

Digitized by Google

ſucceſſit tertius; et tertio, quartus: nec ille prius eſt à propugnatoribus vacuus relictus locus, quàm, reſtincto aggere, atque omni parte ſubmotis hoſtibus, finis eſt pugnandi factus. Omnia exper- 25
ti Galli; quòd res nulla ſucceſſerat, poſtero die conſilium ceperunt ex oppido profugere, hortante et jubente Vercingetorige. id ſilentio noctis conati, non magna jactura ſuorum ſeſe effecturos ſperabant: propterea quòd neque longe ab oppido caſtra Vercingetorigis aberant; et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat. jamque hoc facere noctu apparabant, quum matresfamilias repente in publicum procurrerunt, flenteſque projectae ad pedes ſuorum, omnibus precibus petierunt, ne ſe et communes liberos hoſtibus ad ſupplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura et virium infirmitas impediret. ubi eos perſtare in ſententia viderunt, quod plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit; conclamare, et ſignificare de fuga Romanis coeperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equi-

Digitized by Google

tatu Romanorum viae praeoccuparen-
26 tur, conſilio deſtiterunt. Poſtero die
Caeſar, promota turri, directiſque operibus quae facere inſtituerat; magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium tempeſtatem arbitratus eſt; quod paullo incautius cuſtodias in muro diſpoſitas videbat. ſuoſque languidius in opere verſari juſſit; et, quid fieri vellet, oſtendit. legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriae perciperent; iis, qui primi murum aſcendiſſent, praemia propoſuit; militibuſque ſignum dedit. illi ſubito ex omnibus partibus evolaverunt, murum-
27 que celeriter compleruat. Hoſtes re nova perterriti, muro turribuſque dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim conſtiterunt; hôc animo, ut, ſi qua ex parte obviam contra veniretur, acie inſtructa depugnarent. ubi neminem in aequum locum ſeſe demittere, ſed toto undique muro circumfundi viderunt; veriti ne omnino ſpes omnis fugae tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt: parſque ibi,

Digitized by Google

quum anguſto exitu portarum ſe ipſi pre-
merent, à militibus; pars jam egreſſa por-
tis, ab equitibus eſt interfecta: nec fuit
quiſquam, qui praedae ſtuderet. ſic, et
Genabenſi caede, et labore operis incita-
ti; non aetate confectis, non mulieribus,
non infantibus pepercerunt. denique ex
omni eo numero, qui fuit circiter XL
millium; vix DCCC, qui primo clamo-
re audito ſe ex oppido ejecerant, inco-
lumes ad Vercingetorigem pervenerunt.
quos ille, multa jam nocte, ſilentio ſic
ex fuga excepit, (veritus ne qua in caſ-
tris ex eorum concurſu et miſericordia
vulgi ſeditio oriretur,) ut, procul in via
diſpoſitis familiaribus ſuis principibuſ-
que civitatum, diſparandos deducendoſ-
que ad ſuos curaret, quae cuique civita-
ti pars caſtrorum ab initio obvenerat.
Poſtero die, concilio convocato, conſo- 28
latus cohortatuſque eſt; ‘ne ſe admo-
‘dum animo demitterent, neve pertur-
‘barentur incommodo: non virtute,
‘neque in acie viciſſe Romanos; ſed ar-
‘tificio quodam, et ſcientia oppugnatio-
‘nis; cujus rei fuerint ipſi imperiti:
‘errare, ſiqui in bello omnes ſecundos
‘rerum proventus exſpectent: ſibi nun-

Digitized by Google

'quam placuiſſe Avaricum defendi; cu-
'jus rei teſtes, ipſos haberet: ſed fac-
'tum imprudentia Biturigum, et nimia
'obſequentia reliquorum, uti hoc in-
'commodum acciperetur: id tamen ſe
'celeriter majoribus commodis ſanatu-
'rum: nam quae ab reliquis Gallis ci-
'vitates diſſentirent, has ſua diligentia
'adjuncturum; atque unum conſilium
'totius Galliae effecturum; cujus con-
'ſenſu ne orbis quidem terrarum poſſit
'obſiſtere: idque ſe prope jam effectum
'habere: interea aequum eſſe, ab iis,
'communis ſalutis cauſſa, impetrari, ut
'caſtra munire inſtituerent, quo facilius
'hoſtium repentinos impetus ſuſtinere
'poſſent.' fuit haec oratio non ingrata Gallis; maxime, quod ipſe animo non defecerat. tanto accepto incommodo; neque ſe in occultum abdiderat, et conſpectum multitudinis fugerat: pluſque animo providere et praeſentire exiſtimabatur, quòd, re integra, primò incendendum Avaricum, pòſt deſerendum cenſuerat. itaque, ut reliquorum Imperatorum res adverſae auctoritatem minuunt; ſic hujus ex contrario dignitas,

Digitized by Google

incommodo accepto, in dies augebatur. ſimul in ſpem veniebant, ejus affirmatione, de reliquis adjungendis civitatibus. primumque eo tempore Galli caſtra munire inſtituerunt; et ſic ſunt animo conſternati homines inſueti laborum, ut omnia, quae imperarentur, ſibi patienda exiſtimarent. Nec minus, 29
quàm eſt pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret; atque earum principes donis pollicitationibuſque alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat; quorum quiſque aut oratione ſubdola, aut amicitia, faciliime capi poſſet. qui Avarico expugnato refugerant, armandos veſtiendoſque curat. ſimul, ut diminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus; quem, et quam ante diem, in caſtra adduci velit; ſagittarioſque omnes, quorum erat permagnus in Gallia numerus, conquiri et ad ſe mitti jubet. his rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. interim Theutomatus Olloviconis filius, rex Nitiobrigum, cujus pater ab ſenatu noſtro amicus erat appellatus;

Digitized by Google

cum magno equitum ſuorum numero, et quos ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit.
39 Caeſar Avarici complures dies commoratus, ſummamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatûs nactus; exercitum ex labore atque inopia refecit. jam prope hieme confecta; quum ipſo anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, et ad hoſtem proficiſci conſtituiſſet, ſive eum ex paludibus ſilviſque elicere, ſive obſidione premere poſſet: legati ad eum principes Aeduorum veniunt, oratum, 'ut maxime neceſſario tempore civitati ſubveniat: ſummo eſſe in periculo rem; quòd, quum ſinguli magiſtratus antiquitus creari, atque regiam poteſtatem annum obtinere conſueſſent; duo magiſtratum gerant; et ſe uterque eorum legibus creatum eſſe dicat: horum eſſe alterum Convictolitanem, florentem et illuſtrem adoleſcentem; alterum Cotum, antiquiſſima familia natum, atque ipſum hominem ſummae potentiae et magnae cognationis, cujus frater Vedeliacus proximo anno eundem magiſtratum geſſerit: civita-

Digitized by Google

‘ tem omnem eſſe in armis; diviſum ſe-
‘ natum; diviſum populum, in ſuas cu-
‘ juſque eorum clientelas: quod ſi diu-
‘ tius alatur controverſia; ſore, uti pars
‘ cum parte civitatis confligat: id ne
‘ accidat, poſitum in ejus diligentia at-
‘ que auctoritate.’ Caeſar, etſi à bello 31
atque hoſte diſcedere, detrimentoſum
eſſe exiſtimabat; tamen non ignorans,
quanta ex diſſenſionibus incommoda o-
riri conſuêſſent; ne tanta et tam con-
juncta populo R. civitas, quam ipſe
ſemper aluiſſet omnibuſque rebus ornaſ-
ſet, ad vim atque ad arma deſcenderet;
atque ea pars, quae minus ſibi confide-
ret, auxilia à Vercingetorige accerſeret;
huic rei praevertendum exiſtimavit. et
quod, legibus Aeduorum, iis, qui ſum-
mum magiſtratum obtinerent, excedere
ex finibus non liceret; ne quid de jure
aut legibus eorum diminuiſſe videretur,
ipſe in Aeduos proficiſci ſtatuit; ſena-
tumque omnem, et quos inter contro-
verſia eſſet, Decetiam ad ſe evocavit.
quum prope omnis civitas eò conveniſ-
ſet; doceretur que, paucis clam vocatis,
alio loco, alio tempore, atque oportue-

rit, fratrem à fratre renunciatum; quum leges, duos ex una familia, vivo utroque, non ſolum magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in ſenatu eſſe prohiberent: Cotum, magiſtratum deponere coëgit: Convictolitanem, qui per ſacerdotes, more civitatis, intermiſſis magiſtratibus, eſſet creatus, poteſtatem obtinere juſſit.
32 Hôc decreto interpoſito; cohortatus Aeduos, ut controverſiarum ac diſſenſionum obliviſcerentur; atque omiſſis omnibus rebus, huic bello ſervirent; eaque, quae meruiſſent, praemia ab ſe, devicta Gallia, exſpectarent; equitatumque omnem, et peditum millia x ſibi celeriter mitterent, quae in praeſidiis rei frumentariae cauſſa diſponeret: exercitum in duas partes diviſit. IV legiones in Senones Pariſioſque, Labieno ducendas dedit: VI ipſe in Arvernos, ad oppidum Gergoviam ſecundum flumen Elaver duxit. equitatûs partem illi attribuit; partem ſibi reliquit. quâ re cognita; Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, ab altera parte fluminis iter facere coepit.
33 Quum uterque utrique eſſet exercitus in con-

Digitized by Google

ſpectu, fereque è regione caſtris caſtra poneret; diſpoſitis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias tranſducerent: erat in magnis Caeſari difficultatibus res, ne majorem aeſtatis partem flumine impediretur; quòd non fere ante autumnum Elaver vado tranſiri ſoleat. itaque, ne id accideret; ſilveſtri loco caſtris poſitis, è regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix reſcindendos curaverat; poſtero die cum II legionibus in occulto reſtitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut conſueverat, miſit; demptis quartis quibuſque cohortibus, uti numerus legionum conſtare videretur. his quam poſſent longiſſime progredi juſſis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in caſtra perventum; iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere coepit. celeriter effecto opere, legionibuſque tranſductis, et loco caſtris idoneo delecto; reliquas copias revocavit. Vercingetorix, re cognita; ne contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur; magnis itineribus anteceſſit. Caeſar ex eo loco 34

quintis caſtris Gergoviam pervenit: equeſtrique proelio eo die levi facto; perſpecto urbis ſitu, quae poſita in altiſſimo monte omnes aditus difficiles habebat; de expugnatione deſperavit: de obſeſſione non prius agendum conſtituit, quam rem frumentariam expediſſet. at Vercingetorix, caſtris prope oppidum in monte poſitis; mediocribus circum ſe intervallis, ſeparatim ſingularum civitatum copias collocaverat. atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua deſpici poterat; horribilem ſpeciem praebebat. principeſque earum civitatum, quos ſibi ad conſilium capiendum delegerat, prima luce ad ſe quotidie convenire jubebat; ſeu quid communicandum, ſeu quid adminiſtrandum videretur. neque ullum fere diem intermittebat, quin, equeſtri proelio, interjectis ſagittariis, quid in quoque eſſet animi ac virtutis ſuorum, periclitaretur. erat e regione oppidi collis ſub ipſis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumciſus; (quem ſi tenerent noſtri, et aquae magna parte, et pabulatione libera, prohibituri hoſtes videbantur:) ſed

Digitized by Google

is locus praeſidio ab iis non nimis firmo tenebatur. tum ſilentio noctis, Caeſar ex caſtris egreſſus; prius quam ſubſidium ex oppido venire poſſet, dejecto praeſidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; foſſamque duplicem duodenum pedum a majoribus caſtris ad minora perduxit; ut tutò ab repentino hoſtium incurſu, etiam ſinguli commeare poſſent.

Dum haec ad Gergoviam geruntur; 35
Convictolitanis Aeduus, cui magiſtratum adjudicatum a Caeſare demonſtravimus, ſollicitatus ab Arvernis pecunia, cum quibuſdam adoleſcentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, ampliſſima familia nati adoleſcentes. cum iis praemium communicat; hortaturque eos, 'ut 'ſe liberos, et imperio natos, meminerint: unam eſſe Aeduorum civitatem, 'quae certiſſimam Galliae victoriam diſtineat: ejus auctoritate reliquas contineri; qua tranſducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore: 'eſſe nonnullo ſe Caeſaris beneficio affectum; ſic tamen, ut juſtiſſimam apud 'eum cauſſam obtinuerit; ſed plus com-

'muni libertati tribuere. cur enim potius
'Aedui de ſuo jure et de legibus ad Cae-
'ſarem diſceptatorem, quam Romani
'ad Aeduos, veniant?' celeriter ado-
leſcentibus et oratione magiſtratus et
praemio deductis, quum ſe vel principes
ejus conſilii fore profiterentur, ratio per-
ficiendi quaerebatur; quòd civitatem te-
mere ad ſuſcipiendum bellum adduci poſ-
ſe non confidebant. placuit, ut Litavi-
cus decem illis millibus, quae Caeſari
ad bellum mitterentur, praeficeretur;
atque ea ducenda curaret; fratreſque
ejus ad Caeſarem praecurrerent: reliqua,
qua ratione agi placeat, conſtituunt.
36 Litavicus, accepto exercitu; quum mil-
lia paſſuum circiter xxx ab Gergovia
abeſſet, convocatis ſubito militibus, la-
crimans; 'quò proficiſcimur,' inquit,
'milites? omnis noſter equitatus, no-
'bilitas omnis interiit. principes civi-
'tatis Eporedorix et Virdumarus, inſi-
'mulati proditionis ab Romanis; indic-
'ta cauſſa, interfecti ſunt. haec ab iis cog-
'noſcite, qui ex ipſa caede fugerunt;
'nam ego, fratribus atque omnibus pro-
'pinquis meis interfectis, dolore prohi-

Digitized by Google

'beor, quae geſta ſunt, pronunciare.' producuntur ii, quos ille edocuerat quae dici vellet: atque eadem, quae Litavicus pronunciaverat, multitudini exponunt: 'multos equites Aeduorum interfectos, quòd collocuti cum Arvernis dicerentur; ipſos ſe inter multitudinem militum occultaſſe, atque ex media caede profugiſſe.' conclamant Aedui; et Litavicum obſecrant, ut ſibi conſulat. 'quaſi vero,' inquit ille, 'conſilii ſit res; ac non neceſſe ſit nobis Gergoviam contendere, et cum Arvernis noſmet conjungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admiſſo, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? proinde, ſi quid in nobis animi eſt, perſequamur eorum mortem, qui indigniſſime interierunt; atque hos latrones interficiamus:' oſtendit cives Romanos, qui ejus praeſidii fiducia una erant. continuo magnum numerum frumenti commeatuſque diripit; ipſos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota civitate Aeduorum dimittit: eodem mendacio, de caede equitum et principum, permovet: hortatur, ut ſimili ra-

tione, atque ipſe fecerit, ſuas injurias
37 perſequantur. Eporedorix Aeduus, ſummo loco natus adoleſcens, et ſummae domi potentiae; et una Virdumarus, pari aetate et gratia, ſed genere diſpari; quem Caeſar ſibi ab Divitiaco tranſditum, ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat; in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. his erat inter ſe de principatu contentio; et, in illa magiſtratuum controverſia, alter pro Convictolitane, alter pro Coto ſummis opibus pugnaverat. ex iis Eporedorix, cognito Litavici conſilio, media fere nocte rem ad Caeſarem defert; orat, 'ne patiatur civitatem, pravis adoleſcentium conſiliis, ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum provideat, ſi ſe tot hominum millia cum hoſtibus conjunxerint; quorum ſalutem neque propinqui negligere, neque civitas levi
38 momento aeſtimare poſſet.' Magna affectus ſollicitudine hôc nuncio Caeſar, quòd ſemper Aeduorum civitati praecipue indulſerat; nulla interpoſita dubitatione, legiones expeditas IV, equi-

Digitized by Google

tatumque omnem ex caſtris educit. nec fuit ſpatium tali tempore ad contrahenda caſtra; quòd res in celeritate poſita eſſe videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus II, caſtris praeſidio relinquit. fratres Litavici, quum comprehendi juſſiſſet, paullo ante reperit ad hoſtes profugiſſe. adhortatus milites, ' ne, neceſſario tempore, itineris *labore* ' permoveantur;' cupidiſſimis omnibus, progreſſus millia paſſuum xxv, agmen Aeduorum conſpicatus, immiſſo equitatu iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem et Virdumarum, quos illi interfectos exiſtimabant, inter equites verſari ſuoſque appellare jubet. iis cognitis, et Litavici fraude perſpecta; Aedui manus tendere, deditionem ſignificare, et, projectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litavicus, cum ſuis clientibus, quibus nefas more Gallorum eſt, etiam in extrema fortuna, deſerere patronos; Gergoviam profugit. Caeſar, nunciis ad ci- 39
vitatem Aeduorum miſſis, qui ſuo beneficio conſervatos docerent, quos jure

belli interficere potuiſſet; tribuſque horis noctis exercitui ad quietem datis; caſtra ad Gergoviam movit. medio fere itinere, equites a Fabio miſſi, quanto res in periculo eſſet, exponunt: ‘ ſummis ‘ copiis caſtra oppugnata’ demonſtrant, ‘ quum crebro integri defeſſis ſuccede‑ ‘ rent, noſtroſque aſſiduo labore defati‑ ‘ garent; quibus, propter magnitudi‑ ‘ nem caſtrorum, perpetuo eſſet iiſdem ‘ in vallo permanendum: multitudine ‘ ſagittarum, atque omnis generis telo‑ ‘ rum, multos vulneratos: ad haec ſuſ‑ ‘ tinenda, magno uſui fuiſſe tormenta: ‘ Fabium, diſceſſu eorum, duabus relic‑ ‘ tis portis, obſtruere caeteras; pluteoſ‑ ‘ que vallo addere, et ſe in poſterum di‑ ‘ em ſimilem ad caſum parare.’ iis rebus cognitis Caeſar, ſummo ſtudio militum, ante ortum ſolis in caſtra pervenit.

40 Dum haec ad Gergoviam geruntur; Aedui, primis nunciis à Litavico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relinquunt. impellit alios avaritia, alios iracundia et temeritas; quae maxime illi hominum generi eſt innata, ut levem auditionem habeat pro re comper‑

ta. bona civium Romanorum diripiunt; caedes faciunt; in ſervitutem abſtrahunt. adjuvat rem proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit; ut, facinore admiſſo, ad ſanitatem reverti pudeat. M. Ariſtium tribunum militum, iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant: hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes, diem noctemque obſident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant. interim nuncio allato,
' omnes eorum milites in poteſtate Cae-
' ſaris teneri;' concurrunt ad Ariſtium: nihil publico factum conſilio demonſtrant: quaeſtionem de bonis direptis decernunt. Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Caeſarem, ſui purgandi gratia, mittunt. haec faciunt, recuperandorum ſuorum cauſſa. ſed, contaminati facinore; et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat; et timore poenae exterriti; conſilia clam de bello inire incipi-

unt, civitateſque reliquas legationibus
ſollicitant. quae tametſi Caeſar intelli-
gebat; tamen, quam mitiſſime poteſt,
legatos appellat: ‘nihil ſe, propter in-
‘ſcientiam levitatemque vulgi, gravi-
‘us de civitate judicare; neque de ſua
‘in Aeduos benevolentia diminuere.’
ipſe majorem Galliae motum exſpec-
tans, ne ab omnibus civitatibus circum-
ſiſteretur, conſilia inibat, quemadmo-
dum à Gergovia diſcederet, ac rurſus
omnem exercitum contraheret; ne pro-
fectio nata a timore defectionis, ſimilis
41 fugae videretur. Haec cogitanti, acci-
dere viſa eſt facultas rei bene gerendae.
nam quum minora in caſtra, operis per-
ſpiciendi cauſſa, veniſſet; animadvertit
collem, qui ab hoſtibus tenebatur, nu-
datum hominibus; qui, ſuperioribus di-
ebus, vix prae multitudine cerni pote-
rat. admiratus, quaerit ex perfugis cauſ-
ſam; quorum magnus ad eum quotidie
numerus confluebat. conſtabat inter
omnes, quod jam ipſe Caeſar per ex-
ploratores cognoverat; dorſum eſſe
ejus jugi prope aequum; ſed hac ſil-
veſtre et anguſtum, qua eſſet aditus ad

alteram partem oppidi: vehementer huic illos loco timere: nec jam aliter ſentire, uno colle ab Romanis occupato, ſi alterum amiſiſſent, quin penè circumvallati atque omni exitu et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos. Hac re cognita, Caeſar mittit complures equitum turmas eò de media nocte: iis imperat, ut paullo tumultuoſius omnibus in locis pervagentur. 42
prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris mulorumque produci, deque iis ſtramenta detrahi; mulioneſque cum caſſidibus, equitum ſpecie ac ſimulatione, collibus circumvehi jubet: his paucos addit equites, qui latius, oſtentationis cauſſa, vagarentur: longo circuitu eaſdem omnes jubet petere regiones. haec procul ex oppido videbantur; ut erat à Gergovia deſpectus in caſtra: neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari poterat. legionem unam eodem jugo mittit, et paullum progreſſam inferiore loco conſtituit, ſilviſque occultat. augetur Gallis ſuſpicio; atque omes illò munitionum copiae tranſ-

ducuntur. vacua caſtra hoſtium Caeſar conſpicatus; tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus caſtris in minora tranſducit: legatiſque, quos ſingulis legionibus praefecerat, quid fieri velit, oſtendit: in primis monet, ut contineant milites, ne ſtudio pugnandi aut ſpe praedae longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc, una celeritate poſſe vitari: occaſionis eſſe rem, non proelii. his rebus expoſitis, ſignum dat, et ab dextra parte alio adſcenſu eodem tempore Aeduos

43 mittit. Oppidi murus ab planitie atque initio adſcenſus, recta regione, ſi nullus anfractus intercederet, MCC paſſus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum clivum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. a medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus ſaxis VI pedum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, praeduxerant Galli; atque, inferiore omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis, uſque ad murum oppidi, denſiſſi-

Digitized by Google

mis caſtris compleverant. milites, ſig-
no dato, celeriter ad munitionem per-
veniunt; eamque tranſgreſſi, trinis caſ-
tris potiuntur. ac tanta fuit in capien-
dis caſtris celeritas, ut Theutomatus
rex Nitiobrigum ſubito in tabernaculo
oppreſſus, ut meridie conquieverat, ſu-
periore corporis parte nudata, vulnera-
to equo, vix ſe ex manibus praedanti-
um militum eriperet. Conſecutus id 14
quod animo propoſuerat Caeſar, recep-
tui cani juſſit; legioniſque decimae, qua-
cum erat concionatus, ſigna conſtitere.
at reliquarum milites legionum, non ex-
audito tubae ſono, quòd ſatis magna
vallis intercedebat; tamen a tribunis
militum, legatiſque, ut erat a Caeſare
praeceptum, retinebantur. ſed elati ſpe
celeris victoriae, et hoſtium fuga, ſupe-
riorumque temporum ſecundis proeliis;
nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant,
quod non virtute conſequi poſſent. ne-
que prius finem ſequendi fecerunt, quam
muro oppidi portiſque appropinqua-
runt. tum vero ex omnibus urbis par-
tibus orto clamore; qui longius abe-
rant, repentino tumultu perterriti, quum

Digitized by Google

hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex oppido ejecerunt. matres-familias, de muro veſtem argentumque jactabant; et pectore nudo prominentes, paſſis manibus obteſtabantur Romanos, ut ſibi parcerent; neu, ſicut Avarici feciſſent, ne mulieribus quidem atque infantibus abſtinerent. nonnullae de muris per manus demiſſae, ſeſe militibus tranſdebant. L. Fabius centurio legionis VIII, quem inter ſuos ea die dixiſſe conſtabat, 'excitari ſe Avaricenſibus praemiis; neque commiſſurum, ut prius quiſquam murum aſcenderet;' tres ſuos nactus manipulares, atque ab iis ſublevatus, murum adſcendit: eos ipſe rurſus ſingulos exceptans, in murum
45 extulit. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut ſupra demonſtravimus, munitionis cauſſa convenerant; primò, exaudito clamore; inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri; praemiſſis equitibus, magno concurſu eò contenderunt. eorum ut quiſque primus venerat, ſub muro conſiſtebat, ſuorumque pugnantium numerum augebat. quorum quum magna multi-

tudo conveniſſet; matres-familias, quae paullo antè Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, et more Gallico paſſum capillum oſtentare, liberoſque in conſpectu proferre, coeperunt. erat Romanis nec loco, nec numero, aequa contentio: ſimul, et curſu et ſpatio pugnae defatigati, non facile recentes atque integros ſuſtinebant.
Caeſar, quum iniquo loco pugnari, hoſtiumque augeri copias videret; praemetuens ſuis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus caſtris praeſidio reliquerat, mittit; ut cohortes ex caſtris celeriter educeret, et ſub infimo colle ab dextro latere hoſtium conſtitueret: ut, ſi noſtros depulſos loco vidiſſet; quo minus libere hoſtes inſequerentur, terreret. ipſe paullum ex eo loco cum legione progreſſus, ubi conſtiterat; eventum pugnae exſpectabat. 46
Quum acerrime cominus pugnaretur; hoſtes, loco et numero; noſtri, virtute confiderent: ſubito ſunt Aedui viſi, ab latere noſtris aperto; quos Caeſar ab dextra parte alio adſcenſu, manus diſtinendae cauſſa, miſerat. ii, ſimilitudine armorum, ve- 47

Digitized by Google

hementer noſtros perterruerunt: ac, tametſi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod inſigne pacatis eſſe conſueverat; tamen id ipſum ſui fallendi cauſſa, milites ab hoſtibus factum exiſtimabant. eodem tempore L. Fabius centurio, quique unà murum adſcenderant; circumventi atque interfecti, de muro praecipitabantur. M. Petreius ejuſdem legionis centurio, quum portas exſcindere conatus eſſet; a multitudine oppreſſus, ac ſibi deſperans, multis jam vulneribus acceptis; manipularibus ſuis, qui illum ſecuti erant, 'quoniam,' inquit, 'me unà vobiſcum ſervare non 'poſſum, veſtrae quidem certe ſaluti 'proſpiciam, quos, cupiditate gloriae 'adductus, in periculum deduxi. vos, 'data facultate, vobis conſulite:' ſimul irrupit in medios hoſtes; duobuſque interfectis, reliquos a porta paullum ſubmovit. conantibus auxiliari ſuis, 'fruſ'tra,' inquit, 'meae vitae ſubvenire co'namini, quem jam ſanguis vireſque 'deficiunt. proinde hinc abite, dum eſt 'facultas; voſque ad legionem recipi'te.' ita pugnans, pòſt paullum conci-

dit, ac ſuis ſaluti fuit. Noſtri, quum 48
undique premerentur, XLVI centurionibus amiſſis, dejecti ſunt loco: ſed intolerantius Gallos inſequentes, legio X tardavit; quae pro ſubſidio paullo aequiore loco conſtiterat. hanc rurſus XIII legionis cohortes exceperunt; quae ex caſtris minoribus eductae, cum *T.* Sextio legato ceperant locum ſuperiorem. legiones, ubi primum planitiem attigerunt, infeſtis contra hoſtes ſignis conſtiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis ſuos intra munitiones reduxit. eo die, milites ſunt paullo minus DCC
deſiderati. Poſtero die Caeſar, concione 49
advocata, temeritatem cupiditatemque militum reprehendit; 'quòd ſibi 'ipſi judicaviſſent, quò procedendum, 'aut quid agendum videretur; neque, 'ſigno recipiendi dato, conſtitiſſent; neque a tribunis militum legatiſque retineri potuiſſent:' expoſito, 'quid iniquitas loci poſſet; quid ipſe ad Avaricum ſenſiſſet, quum, ſine duce et ſine equitatu deprehenſis hoſtibus, exploratam victoriam dimiſiſſet, ne parvum modo detrimentum in conten-

‘ tione propter iniquitatem loci accipe-
‘ ret. quantopere eorum animi magni-
‘ tudinem admiraretur, quos non caſ-
‘ trorum munitiones, non altitudo mon-
‘ tis, non murus oppidi tardare potuiſ-
‘ ſet; tantopere licentiam arrogantiam-
‘ que reprehendere, quòd plus ſe, quàm
‘ imperatorem, de victoria atque exitu
‘ rerum ſentire exiſtimarent: non mi-
‘ nus ſe in milite modeſtiam et continen-
‘ tiam, quam virtutem atque animi mag-
‘ nitudinem deſiderare.’ Hac habita
concione: et ad extremum confirmatis
militibus; ‘ne ob hanc cauſſam animo
‘ permoverentur; neu, quod iniquitas
‘ loci attuliſſet, id virtuti hoſtium tri-
‘ buerent:’ eadem de profectione cogi-
tans, quae ante ſenſerat; legiones ex
caſtris eduxit: aciemque idoneo loco
conſtituit. quum Vercingetorix nihilo
magis in aequum locum deſcenderet;
levi facto equeſtri proelio, atque eo ſe-
cundo, in caſtra exercitum reduxit.
quum hoc idem poſtero die feciſſet: ſatis
ad Gallicam oſtentationem minuendam,
militumque animos confirmandos, fac-
tum exiſtimant; in Aeduos movit caſ-

Digitized by Google

tra, ne tum quidem inſecutis hoſtibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum tranſduxit. Ibi à 51
Virdumaro atque Eporedorige Aeduis appellatus, diſcit, 'cum omni equitatu 'Litavicum ad ſollicitandos Aeduos 'profectum; opus eſſe et ipſos antece'dere, ad confirmandam civitatem.' etſi multis jam rebus perfidiam Aeduorum Caeſar perſpectam habebat, atque horum diſceſſu admaturari defectionem civitatis exiſtimabat; tamen retinendos eos non cenſuit; ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem. diſcedentibus his, breviter ſua in Aeduos merita expoſuit: 'quos 'et quàm humiles accepiſſet, compulſos 'in oppida, multatos agris, omnibus e'reptis copiis, impoſito ſtipendio, obſi'dibus ſumma cum contumelia extortis: 'quam in fortunam, quamque in ampli'tudinem deduxiſſet; ut non ſolum in 'priſtinum ſtatum rediſſent, ſed omni'um temporum dignitatem et gratiam 'anteceſſiſſe viderentur.' his datis mandatis, eos ab ſe dimiſit. Noviodunum 52
erat oppidum Aeduorum, ad ripas Li-

Digitized by Google

geris opportuno loco poſitum. huc Caeſar omnes obſides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, ſuorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, hujus belli cauſſa, in Italia atque Hiſpania coëmptorum, miſerat. eo quum Eporedorix Virdumaruſque veniſſent, et de ſtatu civitatis cognoviſſent; 'Litavicum Bibracte ab Aeduis 'receptum, quod eſt oppidum apud eos 'maximae auctoritatis; Convictolita-'nem magiſtratum, magnamque partem 'ſenatus, ad eum conveniſſe; legatos 'ad Vercingetorigem de pace et amici-'tia concilianda publice miſſos:' non praetermittendum tantum commodum exiſtimaverunt. itaque, interfectis Novioduni cuſtodibus, quique eò negotiandi aut itineris cauſſa convenerant; pecuniam atque equos inter ſe partiti ſunt. obſides civitatum, Bibracte ad magiſtratum deducendos curaverunt. oppidum, quod ab ſe teneri non poſſe judicabant; ne cui eſſet uſui Romanis, incenderunt. frumenti quod ſubitò potuerunt, navibus avexerunt; reliquum,

Digitized by Google

flumine atque incendio corruperunt.
ipſi ex finitimis regionibus copias coge-
re; praeſidia cuſtodiaſque ad ripas Lige-
ris diſponere; equitatumque omnibus
locis, injiciendi timoris cauſſa, oſtenta-
re coeperunt; ſi aut re frumentaria Ro-
manos excludere, aut adductos inopia
ex Provincia expellere poſſent. *quam*
ad ſpem multum eos adjuvabat, quòd
Liger ex nivibus creverat, ut omnino
vado tranſiri non poſſe videretur. Qui- 53
bus rebus cognitis, Caeſar maturandum
ſibi cenſuit; ſi eſſet in perficiendis pon-
tibus periclitandum; ut prius, quam eſ-
ſent majores eo copiae coactae, dimica-
ret. nam ut, commutato, conſilio, iter
in Provinciam converteret; id ne tum
quidem neceſſariò faciendum exiſtima-
bat: quum infamia atque indignitas rei,
et oppoſitus mons Cebenna, viarumque
difficultas impediebat; tum maxime,
quod adjungi Labieno, atque iis legio-
nibus quas unà miſerat, vehementer cu-
piebat. itaque, admodum magnis diur-
nis nocturniſque itineribus confectis,
contra omnium opinionem ad Ligerim
pervenit: vadoque per equites invento

Digitized by Google

pro rei neceſſitate opportuno, ut brachia modò atque humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent; diſpoſito equitatu qui vim fluminis refringeret, atque hoſtibus primo adſpectu perturbatis, incolumem exercitum tranſduxit. frumentumque in agris, et copiam pecoris nactus; repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere inſtituit.

54 Dum haec apud Caeſarem geruntur: Labienus, eo ſupplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut eſſet impedimentis praeſidio; cum IV legionibus Lutetiam proficiſcitur; (id eſt oppidum Pariſiorum, poſitum in inſula fluminis Sequanae:) cujus adventu ab hoſtibus cognito, magnae ex finitimis civitatibus copiae convenerunt. ſumma imperii tranſditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus aetate, tamen propter ſingularem ſcientiam rei militaris ad eum eſt honorem evocatus. is, quum animadvertiſſet perpetuam eſſe paludem, quae influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret; hîc conſedit: noſtroſque tranſitu prohibere inſtituit. Labienus

Digitized by Google

primò vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. poſtquam id difficilius confieri animadvertit; ſilentio e caſtris III vigilia egreſſus, eodem quo venerat itinere Melodunum pervenit. id eſt oppidum Senonum in inſula Sequanae poſitum, ut paullo antè Lutetiam diximus. deprehenſis navibus *circiter* L, celeriterque conjunctis, atque eò militibus impoſitis; et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata; ſine contentione oppido potitur. refectoque ponte, quem ſuperioribus diebus hoſtes reſciderant, exercitum tranſducit; et ſecundo flumine ad Lutetiam iter facere coepit. hoſtes, re cognita ab iis qui a Meloduno profugerant; Lutetiam incendi, ponteſque ejus oppidi reſcindi jubent. ipſi, profecti palude; in ripis Sequanae, è regione Lutetiae, contra Labieni caſtra conſidunt. Jam Caeſar à Gergovia diſceſſiſſe audiebatur: jam de Aeduorum defectione, et ſecundo Galliae motu, rumores afferebantur; Gallique in colloquiis, ‘interclusum itinere et 55

'Ligere Caeſarem, inopiâ frumenti co-
'actum, in Provinciam contendiſſe' confirmabant. Bellovaci autem, defectione Aeduorum cognita; qui ante erant per ſe infideles, manus cogere atque aperte bellum parare coeperunt. tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud capiendum conſilium, atque antea ſenſerat, intelligebat. neque jam, ut aliquid acquireret, proelioque hoſtes laceſſeret; ſed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte, Bellovaci, (quae civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis,) inſtabant; alteram, Camulogenus parato atque inſtructo exercitu tenebat: tum legiones à praeſidio atque impedimentis intercluſas, maximum flumen diſtinebat. tantis ſubito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat.
56 Itaque ſub veſperum concilio convocato; cohortatus, ut ea, quae imperaſſet, diligenter induſtrieque adminiſtrarent; naves, quas à Meloduno deduxerat, ſingulas equitibus Romanis attribuit: et, primâ confectâ vigiliâ, IV millia paſſu-

um ſecundo flumine progredi ſilentio, ibique ſe exſpectare, jubet: v cohortes, quas minime firmas ad dimicandum eſſe exiſtimabat, caſtris praeſidio relinquit: v ejuſdem legionis reliquas, de mediâ nocte, cum omnibus impedimentis, adverſo flumine, magno tumultu proficiſci imperat. conquirit etiam *lintres*; has magno ſonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit: ipſe poſt paullo, ſilentio egreſſus cum III legionibus, eum locum petit quò naves appelli juſſerat. eò quum eſſet ventum; exploratores hoſtium, ut omni fluminis parte erant diſpoſiti, inopinantes, quod magna ſubito erat coorta tempeſtas, ab noſtris opprimuntur. exercitus equitatuſque, equitibus Romanis adminiſtrantibus, quos ei negotio praefecerat; celeriter tranſmittitur. uno fere tempore ſub lucem hoſtibus nunciatur, 'in caſ-'tris Romanorum praeter conſuetudi-'nem tumultuari, et magnum ire agmen 'adverſo flumine, ſonitumque remo-'rum in eadem parte exaudiri, et paul-'lo infra milites navibus tranſportari.' quibus rebus auditis: quòd exiſtima-

bant tribus locis tranſire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduorum fugam parare; ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt. nam, praeſidio è regione caſtrorum relicto; et parva manu Metioſedum verſus miſſa, quae tantum progrederetur quantum naves proceſſiſſent; reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce, et noſtri omnes erant tranſportati, et hoſtium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, 'ut ſuae priſtinae virtu-'tis et tot ſecundiſſimorum proeliorum 'memoriam tenerent; atque ipſum Cae-'ſarem, cujus ductu ſaepenumerò hoſ-'tes ſuperaſſent, praeſentem adeſſe ex-'iſtimarent;' dat ſignum proelii. primo concurſu; ab dextro cornu, ubi VII legio conſtiterat, hoſtes pelluntur atque in fugam conjiciuntur. ab ſiniſtro, quem locum XII legio tenebat; quum primi ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent; tamen acerrime reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugae quiſquam. ipſe dux hoſtium Camulogenus ſuis aderat, atque eos cohortabatur. at, incerto etiam nunc exitu victoriae; quum VII

Digitized by Google

legionis Tribunis eſſet nunciatum quae in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt, ſignaque intulerunt. ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit; ſed circumventi omnes, interfectique ſunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. at ii, qui praeſidio contra caſtra Labieni erant relicti; quum proelium commiſſum audiſſent, ſubſidio ſuis ierunt, collemque ceperunt; neque noſtrorum militum victorum impetum ſuſtinere potuerunt. ſic, cum ſuis fugientibus permiſti, quos non ſilvae monteſque texerunt; ab equitatu ſunt interfecti. hôc negotio confecto, Labienus revertitur Agendicum, ubi impedimenta totius exercitus relicta erant; inde, cum omnibus copiis, ad Caeſarem pervenit. Defectione Aeduorum cog- 57
nita, bellum augetur: legationes in omnes partes circummittuntur. quantum gratia, auctoritate, pecunia valent; ad ſollicitandas civitates nituntur. nacti obſides, quos Caeſar apud eos depoſuerat; horum ſupplicio dubitantes territant. petunt à Vercingetorige Aedui, ut ad ſe veniant; rationeſque belli ge-

rendi communicet: re impetrata, contendunt ut ipſis ſumma imperii tradatur: et, re in controverſiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur. eodem conveniunt undique frequentes: multitudinis ſuffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. ab hôc concilio, Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt. illi, quòd amicitiam Romanorum ſequebantur; Treviri, quòd aberant longius, et ab Germanis premebantur; quae fuit cauſſa, quare toto abeſſent bello; et neutris auxilia mitterent. magno dolore Aedui ferunt, ſe dejectos principatu: queruntur fortunae commutationem; et Caeſaris indulgentiam in ſe requirunt. neque tamen, ſuſcepto bello, ſuum conſilium ab reliquis ſeparare audent. inviti ſummae ſpei adoleſcentes, Eporedorix et Virdumarus,
58 Vercingetorigi parent. Ille imperat reliquis civitatibus obſides. denique ei rei conſtituit diem. huc omnes equites, xv millia numero, celeriter convenire jubet. ‘peditatu, quem ante habuerit, ſe ‘fore contentum’ dicit: ‘neque fortu-

‘ nam tentaturum, aut in acie dimica-
‘ turum : ſed, quoniam abundet equita-
‘ tu ; perfacile eſſe factu, frumentatio-
‘ nibus pabulationibuſque Romanos pro-
‘ hibere. aequo modò animo ſua ipſi
‘ frumenta corrumpant, aedificiaque in-
‘ cendant ; quâ rei familiaris jacturâ,
‘ perpetuum imperium libertatemque ſe
‘ conſequi videant.’ his conſtitutis rebus ; Aeduis, Seguſianiſque, qui ſunt finitimi Provinciae, x millia peditum imperat ; huc addit equites DCCC : his praeficit fratrem Eporedorigis ; bellumque inferre Allobrogibus jubet. altera ex parte, Gabalos, proximoſque pagos Arvernorum ; in Helvios : item Ruthenos Cadurcoſque, ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos, mittit. nihilominus clandeſtinis nunciis legationibuſque, Allobroges ſollicitat ; quorum mentes nondum a ſuperiore bello reſediſſe ſperabat. horum principibus, pecunias ; civitati autem, imperium totius provinciae, pollicetur.

Ad hos omnes caſus proviſa erant prae- 59
ſidia cohortium duarum et viginti ; quae
ex ipsâ coacta Provinciâ, ab L. Caeſare

legato ad omnes partes opponebantur. Helvii ſua ſponte cum finitimis proelio congreſſi, pelluntur; et, C. Valerio Donotauro Caburi filio principi civitatis, compluribuſque aliis interfectis, intra oppida muroſque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum diſpoſitis praeſidiis, magna cum cura et diligentia ſuos fines tuentur. Caeſar, quòd hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat; et, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia ſublevari poterat; trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas ſuperioribus annis pacaverat; equiteſque ab his accerſit, et levis armaturae pedites, qui inter eos proeliari conſueverant. eorum adventu; quod minus idoneis equis utebantur; a tribunis militum, reliquiſque, ſed et equitibus Romanis, atque evocatis, equos ſumit Germaniſque

60 diſtribuit. Interea dum haec geruntur; hoſtium copiae ex Arvernis, equiteſque qui toti Galliae erant imperati, conveniunt. magno horum coacto numero: quum Caeſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facili-

us ſubſidium Provinciae ferri poſſet; circiter millia paſſuum x ab Romanis, trinis caſtris Vercingetorix conſedit; convocatiſque ad conſilium praefectis equitum, 'veniſſe tempus victoriae' demonſtrat; 'fugere in Provinciam Romanos, 'Galliaque excedere: id ſibi ad praeſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe; 'ad reliqui temporis pacem atque otium, parum profici: majoribus enim 'coactis copiis reverſuros, neque finem 'bellandi facturos. proinde, agmine impeditos adoriantur. ſi pedites ſuis auxilium ferant, atque in eo morentur; 'iter confici non poſſe: ſin, (id quod 'magis futurum confidat,) relictis impedimentis,' ſuae ſaluti conſulant; et 'uſu rerum neceſſariarum, et dignitate 'ſpoliatum iri. nam, de equitibus hoſtium; quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere dubitare. id quo majore 'faciant animo, copias ſe omnes pro 'caſtris habiturum, et terrori hoſtibus 'futurum.' conclamant equites, 'ſanctiſſimo jurejurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad liberos,

‘ ne ad parentes, ne ad uxorem aditum
‘ habeat, qui non bis per hoſtium agmen
61 ‘ perequitâſſet.’ Probata re, atque om-
nibus jurejurando adactis; poſtero die,
in tres partes diſtributo equitatu, duae
ſe acies à duobus lateribus oſtendunt;
una a primo agmine iter impedire coe-
pit. qua re nunciata, Caeſar ſuum quo-
que equitatum tripartito diviſum ire
contra hoſtem jubet. pugnatur unà om-
nibus in partibus. conſiſtit agmen. im-
pedimenta inter legiones recipiuntur.
ſi qua in parte noſtri laborare, aut gra-
vius premi videbantur; eò ſigna inferri
Caeſar, aciemque converti jubebat: quae
res et hoſtes ad inſequendum tardabat,
et noſtros ſpe auxilii confirmabat. tan-
dem Germani ab dextro latere, ſummum
jugum nacti, hoſtes loco depellunt: fu-
gientes uſque ad flumen, ubi Vercinge-
torix cum pedeſtribus copiis conſede-
rat, perſequuntur; compluresque inter-
ficiunt. qua re animadverſa; reliqui,
ne circumvenirentur veriti, ſe fugae
mandant. omnibus locis fit caedes. tres
nobiliſſimi Aedui capti, ad Caeſarem
perducuntur: Cotus praefectus equi-

Digitized by Google

tum, qui controverſiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; et Cavarillus, qui, poſt defectionem Litavici, pedeſtribus copiis praefuerat; et Eporedorix, quo duce, ante adventum Caeſaris, Aedui cum Sequanis bello contenderant. Fugato omni equitatu; Ver- 62
cingetorix copias ſuas, ut pro caſtris collocaverat, reduxit; protinuſque Aleſiam, quod eſt oppidum Mandubiorum, iter facere coepit; celeriterque impedimenta ex caſtris educi, et ſe ſubſequi juſſit. Caeſar, impedimentis in proximum collem deductis, duabuſque legionibus praeſidio relictis, ſequutus, quantum diei tempus eſt paſſum; circiter III millibus hoſtium ex noviſſimo agmine interfectis, altero die ad Aleſiam caſtra fecit. perſpecto urbis ſitu, perterritiſque hoſtibus; quòd equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulſi: adhortatus ad laborem milites, Aleſiam circumvallare inſtituit.
Ipſum erat oppidum in colle ſummo, ad- 63
modum edito loco; ut, niſi obſidione, expugnari non poſſe videretur: cujus collis radices, duo duabus ex partibus

flumina ſubluebant. ante oppidum planities circiter millia paſſuum III in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio oppidum cingebant. ſub muro, quae pars collis ad orientem Solem ſpectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant; foſſamque, et maceriam ſex in altitudinem pedum praeduxerant. ejus munitionis, quae ab Romanis inſtituebatur, circuitus, XI millia paſſuum tenebat. caſtra opportunis locis erant poſita; ibique caſtella XXIII facta; in quibus caſtellis interdiu ſtationes diſponebantur, ne qua ſubito irruptio fieret: haec eadem, noctu, excubitoribus ac firmis praeſidiis tenebantur.

64 Opere inſtituto; fit equeſtre proelium in ea planitie, quam, intermiſſam collibus, III millium paſſuum in longitudinem patere ſupra demonſtravimus. ſumma vi ab utriſque contenditur. laborantibus noſtris, Caeſar Germanos ſubmittit; legionesque pro caſtris conſtituit, ne qua ſubito irruptio ab hoſtium peditatu fiat. praeſidio legionum addito, noſtris ani-

Digitized by Google

mus augetur: hoſtes in fugam conjecti,
ſe ipſi multitudine impediunt; atque an-
guſtioribus portis [relictis] coarctan-
tur. Germani acrius uſque ad munitio-
nes ſequuntur. fit magna caedes. non-
nulli, relictis equis, foſſam tranſire et
maceriam tranſcendere conantur. paul-
lum legiones Caeſar, quas pro vallo con-
ſtituerat, promoveri jubet. non minus,
qui intra munitiones erant, Galli per-
turbantur; venire ad ſe confeſtim exiſ-
timantes, ad arma conclamant: non-
nulli perterriti in oppidum irrumpunt.
Vercingetorix jubet portas claudi, ne
caſtra nudentur. multis interfectis, com-
pluribus equis captis; Germani ſeſe re-
cipiunt. Vercingetorix, priuſquam mu- 65
nitiones ab Romanis perficiantur, con-
ſilium capit, omnem a ſe equitatum noc-
tu dimittere. diſcedentibus mandat, ut
‘ ſuam quiſque eorum civitatem adeat;
‘ omneſque, qui per aetatem arma ferre
‘ poſſent, ad bellum cogant. ſua in il-
‘ los merita’ proponit; obteſtaturque,
‘ ut ſuae ſalutis rationem habeant; neu
‘ ſe, de communi libertate optime me-
‘ ritum, in cruciatum hoſtibus dedant:

Digitized by Google

‘ qui ſi indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX delecta ſecum interitura’ demonſtrat: ‘ ratione inita, frumentum ſe exiguè dierum XXX habere, ſed paullo etiam longius tolerare poſſe parcendo.’ his datis mandatis; qua erat noſtrum opus intermiſſum, ſecundâ vigiliâ ſilentio equitatum dimittit: frumentum omne ad ſe ferri jubet: capitis poenam iis, qui non paruerint, conſtituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulſa copia, viritim diſtribuit: frumentum parcè et paullatim metiri inſtituit: copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. his rationibus auxilia Galliae exſpectare, et bellum adminiſtrare parat.

66 Quibus rebus cognitis ex perfugis et captivis; Caeſar haec genera munitionis inſtituit. foſſam pedum XX directis lateribus duxit; ut ejus ſolum tantundem pateret, quantum ſumma labra diſtabant: reliquas omnes munitiones ab ea foſſa pedibus CD reduxit: id hôc conſilio, (quoniam tantum eſſet neceſſario ſpatium complexus, nec facile totum opus corona militum cingeretur;) ne

Digitized by Google

de improviſo aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo advolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos conjicere poſſent. hôc intermiſſo ſpatio; duas foſſas, XV pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorem, campeſtribus ac demiſſis locis, aqua ex flumine derivata complevit. poſt eas aggerem, et vallum XII pedum exſtruxit: huic loricam pinnaſque adjecit; grandibus cervis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent: et turres toto opere circumdedit, quae pedes LXXX inter ſe diſtarent. Erat uno tempore 67
et materiari, et frumentari, et tantas munitiones fieri neceſſe; diminutis noſtris copiis, quae longius ab caſtris progrediebantur: et nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere ſumma vi conabantur. quare ad haec rurſus opera addendum Caeſar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi poſſent. itaque truncis arborum aut admodum firmis ramis abſciſſis, atque horum dolabratis atque praeacutis

Digitized by Google

cacuminibus; perpetuae foſſae, quinos pedes altae, ducebantur. huc illi ſtipites dimiſſi; et ab infimo revincti, ne revelli poſſent, ab ramis eminebant. quini erant ordines conjuncti inter ſe, atque implicati; quò qui intraverant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant: hos, Cippos appellabant. ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur; paullatim anguſtiore ad infimum faſtigio. huc teretes ſtipites, feminis craſſitudine, ab ſummo praeacuti et praeuſti, demittebantur; ita ut non amplius IV digitis ex terra eminerent: ſimul, confirmandi et ſtabiliendi cauſſa, ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur. reliqua pars ſcrobis, ad occultandas inſidias, viminibus ac virgultis integebatur. hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter ſe pedes diſtabant: id, ex ſimilitudine floris, Lilium appellabant. ante haec, taleae pedem longae, ferreis hamis infixis, totae in terram infodiebantur; mediocribuſque intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur; quos Stimulos nomina-

Digitized by Google

bent. His rebus perfectis: regiones ſe- 68
cutus quàm potuit aequiſſimas, pro loci natura; XIV millia paſſuum complexus, pares ejuſdem generis munitiones, diverſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit; ut ne magna quidem multitudine, ſi ita accidat, ejus diſceſſu, munitionum praeſidia circumfundi poſſent, neu cum periculo ex caſtris egredi cogerentur; dierum XXX pabulum, frumentumque habere omnes convectum jubet.
Dum haec ad Aleſiam geruntur; Galli, 69
concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre poſſent, (ut cenſuit Vercingetorix) convocandos ſtatuunt, ſed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitudine confuſa, nec moderari nec diſcernere ſuos, nec frumentandi rationem habere poſſent. imperant Aeduis; atque eorum clientibus, Seguſianis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, Brannoviis; millia XXXV: parem numerum Arvernis; adjunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui ſub imperio Arvernorum eſſe conſueverunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis,

Digitized by Google

Carnutibus, XII millia: Bellovacis, X: totidem, Lemovicibus: octona Pictonibus, et Turonis, et Pariſiis, et Eleutheris Sueſſionibus: Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus, quina millia: Aulercis Cenomanis, totidem: Atrebatibus, IV millia: Bellocaſſis, Lexoviis, Aulercis Eburovicibus, terna: Rauracis, et Boiis, XXX: univerſis civitatibus, quae Oceanum attingunt, quaeque eorum conſuetudine Armoricae appellantur; (quo ſunt in numero Curioſolites, Rhedones, Caletes, Oſiſmii, Lemovices, Veneti, Unelli;) ſena. ex his Bellovaci ſuum numerum non contulerunt; quòd ſe ſuo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum geſturos dicerent, neque cujuſquam imperio obtemperaturos: rogati tamen à Comio, pro ejus hoſpitio II
70 millia miſerunt. Hujus operâ Comii, ita ut antea demonſtravimus, fideli atque utili ſuperioribus annis erat uſus in Britannia Caeſar: pro quibus meritis civitatem ejus immunem eſſe juſſerat; jura legeſque reddiderat; atque ipſi Morinos attribuerat. tanta tamen univer-

Digitized by Google

ſae Galliae conſenſio fuit libertatis vindicandae, et priſtinae belli laudis recuperandae; ut neque beneficiis, neque amicitiae memoria, moverentur; omneſque et animo et opibus in id bellum incumberent; coactis equitum VIII millibus, et peditum circiter CCXL. haec in Aeduorum finibus recenſebantur; numeruſque inibatur. praefecti conſtituebantur. Comio, Atrebati; Virdumaro, et Eporedorigi Aeduis; Vergaſillauno Arverno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperii tranſditur. iis delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes alacres, et fiduciae pleni, ad Aleſiam proficiſcuntur: nec erat omnium quiſquam, qui adſpectum modo tantae multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur: praeſertim ancipiti proelio, quum ex oppido eruptione pugnaretur, et foris tantae copiae equitatus peditatuſque cernerentur. At ii, qui Aleſiae obſidebantur; praeterita die, qua ſuorum auxilia 71
exſpectaverant; conſumpto omni frumento; inſcii, quid in Aeduis gererentur; concilio coacto, de exitu fortuna-

rum ſuarum conſultabant. ac variis dictis ſententiis; quarum pars, deditionem; pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cenſebant: non praetereunda videtur oratio Critognati, propter ejus ſingularem ac nefariam crudelitatem. hic ſummo in Arvernis natus loco, et magnae habitus auctoritatis, 'nihil,' inquit, 'de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam ſervitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos civium loco, neque ad concilium adhibendos cenſeo. cum iis mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorum in conſilio, omnium veſtrûm conſenſu, priſtinae reſidere virtutis memoria videtur. animi eſt iſta mollities, non virtus; inopiam paulliſper ferre non poſſe. qui ſe ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. atque ego hanc ſententiam probarem, (nam apud me multum dignitas poteſt;) ſi nullam, praeterquam vitae noſtrae, jacturam fieri viderem. ſed, in conſilio capiendo, omnem Galliam reſpiciamus; quam ad noſtrum auxilium con-

Digitized by Google

'citavimus. quid, hominum millibus 'LXXX uno loco interfectis, propin-'quis conſanguineiſque noſtris animi 'fore exiſtimatis; ſi penè in ipſis cada-'veribus proelio decertare cogentur? 'nolite hos veſtro auxilio ſpoliare, qui 'veſtrae ſalutis cauſſa ſuum periculum 'neglexerint; nec ſtultitia ac temeritate 'veſtra, aut imbecillitate animi, omnem 'Galliam proſternere, ac perpetuae ſer-'vituti addicere. an, quòd ad diem non 'venerint, de eorum fide conſtantiaque 'dubitatis? quid ergo? Romanos in 'illis ulterioribus munitionibus, animi-'ne cauſſa quotidie exerceri putatis? ſi 'illorum nunciis confirmari non poteſ-'tis, omni aditu praeſepto; iis utimi-'ni teſtibus, appropinquare eorum ad-'ventum; cujus rei timore exterriti, 'diem noctemque in opere verſantur. 'quid ergo mei conſilii eſt? facere quod 'noſtri majores, nequaquam pari bello 'Cimbrorum Teutonumque, fecerunt: 'qui in oppida compulſi, ac ſimili ino-'pia ſubacti; eorum corporibus, qui ae-'tate inutiles ad bellum videbantur, vi-'tam toleraverunt; neque ſe hoſtibus

Digitized by Google

‘ tranſdiderunt: cujus rei exemplum ſi
‘ non haberemus, tamen libertatis cauſ-
‘ ſa inſtitui et poſteris prodi, pulcher-
‘ rimum judicarem. nam quid huic ſimi-
‘ le bello fuit? depopulata Gallia, mag-
‘ naque illata calamitate, Cimbri fini-
‘ bus noſtris aliquando exceſſerunt, at-
‘ que alias terras petierunt; jura, leges,
‘ agros, libertatem nobis reliquerunt:
‘ Romani vero quid petunt aliud, aut
‘ quid volunt, niſi, invidia adducti, quos
‘ fama nobiles potenteſque bello cogno-
‘ verunt, horum in agris civitatibuſque
‘ conſidere, atque his aeternam injun-
‘ gere ſervitutem? neque enim unquam
‘ alia conditione bella geſſerunt. quod
‘ ſi ea, quae in longinquis nationibus ge-
‘ runtur, ignoratis; reſpicite finitimam
‘ Galliam, quae in provinciam redacta,
‘ jure et legibus commutatis, ſecuribus
‘ ſubjecta, perpetua premitur ſervitute.’
Sententiis dictis; conſtituunt ut, qui
valetudine aut aetate inutiles ſunt bello,
oppido excedant; atque omnia prius
experiantur, quam ad Critognati ſen-
tentiam deſcendant: illo tamen potius
utendum conſilio, ſi res cogat atque

auxilia morentur, quàm deditionis aut pacis ſubeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. ii, quum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, flentes omnibus precibus orabant, ut ſe in ſervitutem receptos cibo juvarent. hos Caeſar, diſpoſitis in vallo cuſtodiis, recipi prohibebat. *Interea* 72
Comius, reliquique duces, quibus ſumma imperii permiſſa erat, cum omnibus copiis ad Aleſiam perveniunt: et, colle exteriore occupato, non longius D paſſibus à noſtris munitionibus conſidunt. poſtero die, equitatu ex caſtris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III millia paſſuum patere demonſtravimus, complent; pedeſtreſque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus conſtituunt. erat ex oppido Aleſia deſpectus in campum. concurritur, his auxiliis viſis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur. itaque productis copiis, ante oppidum conſidunt; et proximam foſſam cratibus integunt, atque aggere explent; ſeque ad eruptio-

Digitized by Google

nem atque omnes caſus comparant.
73 Caeſar, omni exercitu ad utramque partem munitionum diſpoſito; ut, ſi uſus veniat, ſuum quiſque locum teneat et noverit: equitatum ex caſtris educi, et proelium committi jubet. erat ex omnibus caſtris, quae ſummum undique jugum tenebant, deſpectus: atque omnium militum intenti animi, pugnae eventum exſpectabant. Galli, inter equites, raros ſagittarios, expeditoſque levis armaturae, interjecerant; qui ſuis cedentibus auxilio ſuccurrerent, et noſtrorum equitum impetum ſuſtinerent. ab his complures de improviſo vulnerati, proelio excedebant. quum ſuos pugna ſuperiores eſſe Galli confiderent, et noſtros multitudine premi viderent; ex omnibus partibus, et ii qui munitionibus continebantur, et ii qui ad auxilium convenerant, clamore et ululatu ſuorum animos confirmabant. quòd in conſpectu omnium res gerebatur, neque recte aut turpiter factum celari poterat; utroſque et laudis cupiditas, et timor ignominiae, ad virtutem excitabat. quum a meridie prope ad Solis occaſum dubiâ victoriâ

Digitized by Google

pugnaretur, Germani una in parte con-
fertis turmis in hoſtes impetum fecerunt,
eoſque propulerunt; quibus in fugam
conjectis, ſagittarii circumventi interfe-
ctique ſunt. item ex reliquis parti-
bus noſtri, cedentes uſque ad caſtra in-
ſecuti, ſui colligendi facultatem non de-
derunt. at ii, qui ab Aleſia proceſſe-
rant, moeſti, prope victoria deſperata,
ſe in oppidum receperunt. Uno die in- 74
termiſſo, Galli; atque hôc ſpatio, mag-
no cratium, ſcalarum, harpagonum nu-
mero effecto; media nocte ſilentio ex
caſtris egreſſi, ad campeſtres munitio-
nes accedunt. ſubito clamore ſublato;
quâ ſignificatione, quì in oppido obſi-
debantur, de ſuo adventu cognoſcere
poſſent: crates projicere; fundis, ſa-
gittis, lapidibus noſtros de vallo detur-
bare; reliquaque, quae ad oppugnatio-
nem pertinent, adminiſtrare. eodem
tempore, clamore exaudito, dat tuba
ſignum ſuis Vercingetorix; atque ex
oppido educit. noſtri, ut ſuperioribus
diebus ſuis cuique locus erat definitus,
ad munitiones accedunt; fundis librili-
bus ſudibuſque, quas in opere diſpoſu-

Digitized by Google

erant, ac glandibus Gallos perterrent, proſpectu tenebris adempto; multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conjiciuntur. at M. Antonius, et C. Trebonius legati, quibus eae partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte premi noſtros intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus caſtellis de-
75 ductos ſubmittebant. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant. poſteaquam propius ſucceſſerunt; aut ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant, aut in ſcrobes delapſi transfodiebantur, aut ex vallo et turribus trajecti pilis muralibus interibant. multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta; quum lux appeteret, veriti ne ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eruptione circumvenirentur, ſe ad ſuos receperunt. at interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores foſſas explent; diutius in iis rebus adminiſtrandis morati, prius ſuos diſceſſiſſe cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. ita, re infecta, in oppidum reverterunt.

Digitized by Google

Bis magno cum detrimento repulſi Galli, quid agant conſulunt: locorum peritos adhibent: ab his, ſuperiorum caſtrorum ſitus munitioneſque cognoſcunt. erat a Septemtrionibus collis; quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant, noſtri, neceſſario penè, iniquo loco et leniter declivi caſtra fecerunt: haec C. Antiſtius Reginus, et C. Caninius Rebilus, legati, cum II legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus; duces hoſtium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quae maximam virtutis opinionem habebant. quid, quoque pacto, agi placeat; occulte inter ſe conſtituunt. adeundi tempus definiunt, quum meridies eſſe videatur. iis copiis Vergaſillaunum Arvernum, unum ex IV. ducibus, propinquum Vercingetorigis, praeficiunt. ille ex caſtris primâ vigiliâ egreſſus, prope confecto ſub lucem itinere, poſt montem ſe occultavit; militeſque ex nocturno labore ſeſe reficere juſſit. quum jam meridies appropinquare videretur; ad ea caſtra, quae ſupra demonſtravi,

Digitized by Google

mus, contendit. eodemque tempore equitatus ad campeſtres munitiones accedere, et reliquae copiae ſeſe pro caſ-
77 tris oſtendere coeperunt. Vercingetorix ex arce Aleſiae ſuos conſpicatus, ex oppido egreditur; ac crates, longurios, muſculos, falces, reliquaque, quae eruptionis cauſſa paraverat, profert. pugnatur uno tempore omnibus locis; atque omnia tentantur. quae minime pars firma viſa eſt, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus diſtinetur; nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit; quòd ſuum periculum in aliena vident virtute conſiſtere. omnia enim plerumque quae abſunt, vehemen-
78 tius hominum mentes perturbant. Caeſar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur cognoſcit; laborantibus auxilium ſubmittit. utriſque ad animum occurrit, unum illud eſſe tempus, quo maxime contendi conveniat. Galli, niſi perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant: Romani, ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium

exſpectant. maxime ad ſuperiores mu-
nitiones laboratur, quo Vergaſillaunum
miſſum demonſtravimus. exiguum loci
ad declivitatem faſtigium, magnum ha-
bet momentum. alii tela conjiciunt; a-
lii, teſtudine facta, ſubeunt; defatigatis,
invicem integri ſuccedunt. agger ab u-
niverſis in munitionem conjectus, et ad-
ſcenſum dat Gallis, et, quae in terram
occultaverant Romani, contegit: nec
jam arma noſtris, nec vires ſuppetunt.
His rebus cognitis, Caeſar Labienum 79
cum cohortibus VI ſubſidio laboranti-
bus mittit. imperat, ſi ſuſtinere non poſ-
ſit; deductis cohortibus eruptione pug-
net: id, niſi neceſſariò, non faciat. ip-
ſe adit reliquos: cohortatur, ne labori
ſuccumbant: omnium ſuperiorum dimi-
cationum fructum, in eo die atque hora
docet conſiſtere. interiores, deſperatis
campeſtribus locis propter magnitudi-
nem munitionum, loca praerupta ex ad-
ſcenſu tentant: huc ea, quae parave-
rant, conferunt: multitudine telorum,
ex turribus propugnantes deturbant:
aggere et cratibus, aditus expediunt:
falcibus, vallum ac loricam reſcindunt.

Digitized by Google

80 Caeſar mittit primò Brutum adoleſcentem, cum cohortibus VI; poſt, cum aliis VII, C. Fabium legatum: poſtremò ipſe, quum vehementius pugnaretur, integros ſubſidio adducit. reſtituto proelio, ac repulſis hoſtibus; eò, quò Labienum miſerat, contendit. cohortes IV ex proximo caſtello educit. equitum ſe partem ſequi; partem, circumire exteriores munitiones, et ab tergo hoſtes adoriri, jubet. Labienus, poſtquam neque aggeres neque foſſae vim hoſtium ſuſtinere poterant; coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis praeſidiis deductas fors obtulit; Caeſarem per nuncios facit certiorem, quid faciendum exiſtimet. accelerat Caeſar,

81 ut proelio interſit. Ejus adventu ex colore veſtitûs cognito, quo inſigni in proeliis uti conſueverat; turmiſque equitum et cohortibus viſis, quas ſe ſequi juſſerat; ut de locis ſuperioribus haec declivia et devexa cernebantur: hoſtes proelium committunt. utrimque clamore ſublato, excipit rurſus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. noſtri, emiſſis pilis, gladiis rem gerunt. re-

pente poſt tergum equitatus cernitur: cohortes aliae appropinquant: hoſtes terga vertunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna caedes. *Sedulius*, dux et princeps Lemovicum, occiditur: Vergaſillaunus Arvernus, vivus in fuga comprehenditur: ſigna militaria LXXIV ad Caeſarem referuntur: pauci, ex tanto numero, ſe incolumes in caſtra recipiunt. conſpicati ex oppido caedem et fugam ſuorum; deſperata ſalute, copias a munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex caſtris Gallorum fuga. quod niſi crebris ſubſidiis, ac totius diei labore, milites fuiſſent defeſſi; omnes hoſtium copiae deleri potuiſſent. de media nocte miſſus equitatus, noviſſimum agmen conſequitur: magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in civitates diſcedunt. Poſ- 82
tero die Vercingetorix, concilio convocato; 'id ſe bellum ſuſcepiſſe, non ſu-
'arum neceſſitatum, ſed communis li-
'bertatis cauſſa,' demonſtrat: 'et, quo-
'niam ſit fortunae cedendum, ad utram-
'que rem ſe illis offerre, ſeu morte ſua
'Romanis ſatisfacere, ſeu vivum tranſ-

'dere velint.' mittuntur de his rebus ad Caeſarem legati. jubet arma tranſdi; principes produci. ipſe in munitione pro caſtris conſedit: eò duces producuntur: Vercingetorix deditur; arma projiciuntur. reſervatis Aeduis atque Arvernis, ſi per eos civitates recuperare poſſet; ex reliquis captivis toto exercitu capita ſingula, praedae nomine,
83 diſtribuit. His rebus confectis, in Aeduos proficiſcitur; civitatem recipit. eo legati ab Arvernis miſſi; quae imperaret, ſe facturos pollicentur: imperat magnum numerum obſidum. legiones in hiberna mittit; captivorum circiter xx millia, Aeduis Arverniſque reddit. T. Labienum, cum II legionibus et equitatu, in Sequanos proficiſci jubet: huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium et L. Minucium Baſilum, cum II legionibus, in Rhemis collocat; ne quam a finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antiſtium Reginum, in Ambivaretos; T. Sextium, in Bituriges; C. Caninium Rebilum, in Ruthenos; cum ſingulis legionibus mittit.

Digitized by Google

Q. Tullium Ciceronem, et P. Sulpicium, Cabiloni et Matiſcone in Aeduis ad Ararim, rei frumentariae cauſſa, collocat. ipſe Bibracte hiemare conſtituit. his rebus Caeſaris litteris cognitis, Romae dierum xx ſupplicatio indicitur.

Digitized by Google

COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER VIII.

SCRIPTORE A. HIRTIO PANSA.

Coactus aſſiduis tuis vocibus, Balbe; quum quotidiana mea recuſatio non difficultatis excuſationem, ſed inertiae videretur deprecationem habere; difficillimam rem ſuſcepi. Caeſaris noſtri commentarios rerum geſtarum Galliae, non comparandos ſuperioribus atque inſequentibus ejus ſcriptis, contexui: noviſſimeque, imperfecta ab rebus geſtis Alexandriae confeci; uſque ad exitum, non quidem civilis diſſenſionis, cujus finem nullum videmus; ſed vitae Caeſaris. quos utinam qui legent, ſcire poſſent, quam invitus ſuſceperim

ſcribendos; quo facilius caream ſtultitiae atque arrogantiae crimine, qui me mediis interpoſuerim Caeſaris ſcriptis. conſtat enim inter omnes, nihil tam operoſe ab aliis eſſe perfectum, quod non horum elegantiâ commentariorum ſuperetur. qui ſunt editi, ne ſcientia tantarum rerum ſcriptoribus deeſſet. adeoque probantur omnium judicio; ut praerepta, non praebita facultas, ſcriptoribus videatur. cujus tamen rei major noſtra, quam reliquorum eſt admiratio. caeteri enim, quam bene atque emendate; nos etiam, quam facile atque celeriter eos confecerit, ſcimus. erat autem in Caeſare, quum facultas atque elegantia ſumma ſcribendi, tum veriſſima ſuorum ſcientia conſiliorum explicandorum. mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello intereſſem. quae bella quanquam ex parte nobis Caeſaris ſermone ſunt nota; tamen aliter audimus ea, quae rerum novitate aut admiratione nos capiunt; aliter, quae pro teſtimonio ſumus dicturi. ſed ego nimirum, dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum

Caeſare conferar; hoc ipſum crimen arrogantiae ſubeo, quòd me judicio cujuſquam exiſtimem poſſe cum Caeſare comparari. vale.

1 OMNI Galliâ devictâ; Caeſar quum ſuperiore aeſtate nullum bellandi tempus intermiſiſſet, militeſque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare belli conſilia nunciabantur, conjurationeſque facere. cujus rei veriſimilis cauſſa afferebatur; quod Gallis omnibus cognitum eſſet, neque ulla multitudine in unum locum coacta reſiſti poſſe Romanis; nec, ſi diverſa bella complures eodem tempore intuliſſent civitates, ſatis auxilii aut ſpatii aut copiarum habiturum exercitum populi Rom. ad omnia perſequenda: non eſſe autem alicui civitati ſortem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquae poſſent ſe vindicare in libertatem.
2 Quae ne opinio Gallorum confirmaretur; Caeſar M. Antonium quaeſtorem ſuis praeficit hibernis; ipſe, equitatus praeſidio, pridie kal. Jan. ab oppido Bibracte pro-

Digitized by Google

ficiſcitur ad legionem XIII, quam non longe a finibus Aeduorum collocaverat in finibus Biturigum; eique adjungit legionem XI, quae proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copioſiſſimos agros Biturigum inducit: qui, quum latos fines et complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent conjurationeſque facerent. Repentino 3
adventu Caeſaris accidit, quod imparatis disjectiſque accidere fuit neceſſe; ut, ſine timore ullo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida poſſent. namque etiam illud vulgare incurſionis hoſtium ſignum, quod incendiis aedificiorum intelligi conſuevit, Caeſaris erat interdicto ſublatum: ne aut copia pabuli frumentique, ſi longius progredi vellet, deficeretur; aut hoſtes incendiis terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hoſpitiis confiſi, aut ſocietate conſiliorum, confugerant.

Digitized by Google

fruſtrà: nam Caeſar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati ſpatium de aliena potius, quam de domeſtica ſalute, cogitandi: qua celeritate, et fideles amicos retinebat, et dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. tali conditione Bituriges propoſita, quum ſibi viderent clementia Caeſaris reditum patere in ejus amicitiam; finitimaſque civitates ſine ulla poena dediſſe obſides, atque in fidem receptas eſſe; idem fecerunt. Caeſar militibus, pro tanto labore ac patientia; qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, ſtudioſiſſime permanſerant in labore; ducenos ſeſtertios: centurionibus, II millia nummûm praedae nomine condonanda pollicetur: legionibuſque in hiberna remiſſis, ipſe ſe recipit die XL Bibracte.
4 Ibi quum jus diceret; Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intuliſſe bellum ſibi querebantur. qua re cognita; quum non amplius X et VIII dies in hibernis eſſet commoratus, legiones XIV et VI ex hibernis ab Arare educit; quas ibi colloca-

Digitized by Google

tas, explicandae rei frumentariae cauſſa, ſuperiore commentario demonſtratum eſt. ita cum II legionibus ad perſequendos Carnutes proficiſcitur. quum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata: calamitate caeterorum ducti Carnutes; deſertis vicis oppidiſque, quae, tolerandae hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem aedificiis, *incolebant*; (nuper enim devicti, complura oppida dimiſerant:) diſperſi profugiunt. Caeſar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempeſtates quum ſubire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo caſtra ponit. atque in tecta, partim Gallorum; partim quae, conjectis *celeriter* ſtramentis, tentoriorum *integendorum* gratiâ, erant inaedificata; milites contegit. equites tamen, et auxiliarios pedites, in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebantur hoſtes. nec fruſtra; nam plerumque magnâ praedâ potiti noſtri revertuntur. *oppreſſi* Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulſi nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec ſilvarum praeſidio tempeſtatibus duriſſimis

Digitized by Google

tegi poſſent; diſperſi, magna parte amiſſa ſuorum, diſſipantur in finitimas civitates. Caeſar, tempore anni difficillimo, quum ſatis haberet convenientes manus diſſipare, ne quod initium belli naſceretur; quantumque in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tempus aeſtivorum nullum ſummum bellum poſſe conflari; C. Trebonium cum II legionibus, quas ſecum habebat, in hibernis Genabi collocavit. ipſe, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos (qui belli gloriâ Gallos omnes Belgaſque praeſtabant,) finitimaſque civitates, duce Correo Bellovaco et Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere; ut omni multitudine in fines Sueſſionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impreſſionem: pertinere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutem ſuam judicaret, nullam calamitatem ſocios optime de republ. meritos accipere: legionem ex hibernis evocat rurſus XI: literas autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueſſionum legiones II, quas habebat, adduceret; alteram-

Digitized by Google

que ex duabus a T. Labieno accerſit. ita, quantum hibernorum opportunitas belliquè ratio poſtulabat; perpetuo ſuo labore, invicem legionibus expeditionum onus injungebat. His copiis co- 6
actis, ad Bellovacos proficiſcitur. caſtriſque in eorum finibus poſitis; equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus *hoſtium* conſilia cognoſceret. equites officio functi, renunciant paucos in aedificiis eſſe inventos; atque hos, non qui agrorum incolendorum cauſſa remanſiſſent, (namque eſſe undique diligenter demigratum;) ſed qui, ſpeculandi gratiâ, eſſent remiſſi. a quibus quum quaereret Caeſar, quo loco multitudo eſſet Bellovacorum; quodque eſſet conſilium eorum: inveniebat, ‘Bellovacos omnes, ‘qui arma ferre poſſent, in unum lo‘cum conveniſſe: itemque Ambianos, ‘Aulercos, Caletes, Vellocaſſes, Atre‘bates: locum caſtris excelſum, impe‘ditâ circumdatâ palude, delegiſſe; om‘nia impedimenta in ulteriores ſilvas ‘contuliſſe: complures eſſe principes ‘belli auctores; ſed multitudinem ma-

Digitized by Google

‘ xime Correo obtemperare, quòd ei
‘ ſummo eſſe odio populi Romani no-
‘ men intellexiſſent. paucis ante diebus,
‘ ex his caſtris Comium diſceſſiſſe ad
‘ auxilia Germanorum adducenda; quo-
‘ rum et vicinitas propinqua, et multi-
‘ tudo eſſet infinita. conſtituiſſe autem
‘ Bellovacos, omnium principum con-
‘ ſenſu, ſumma plebis cupiditate; ſi, ut
‘ diceretur, Caeſar cum III legionibus
‘ veniret; offerre ſe ad dimicandum;
‘ ne, miſeriore ac duriore poſtea condi-
‘ tione, cum toto exercitu decertare co-
‘ gerentur: ſin majores copias adduce-
‘ ret; in eo loco permanere, quem dele-
‘ giſſent; pabulatione autem, (quae
‘ propter anni tempus, quum exigua,
‘ tum disjecta eſſet,) et frumentatione,
‘ et reliquo commeatu, ex inſidiis prohi-
7 ‘ bere Romanos.’ Quae Caeſar quum,
conſentientibus plurimis, cognoviſſet;
atque ea quae proponerentur conſilia,
plena prudentiae, longeque a temerita-
te barbarorum remota eſſe judicaret;
omnibus rebus inſerviendum ſtatuit,
quò celerius hoſtes, contempta ſuorum
paucitate, prodirent in aciem. ſingularis

Digitized by Google

enim virtutis veterrimas legiones VII, VIII, et IX habebat: ſummae ſpei, delectaeque juventutis, XI; quae octavo jam ſtipendio functa; tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetuſtatis et virtutis ceperat opinionem. itaque concilio advocato; rebus iis, quae ad ſe eſſent delatae, omnibus expoſitis; animos multitudinis confirmat. ſi forte hoſtes, III legionum numero poſſet elicere ad dimicandum; agminis ordinem ita conſtituit, ut legio VII, VIII, et IX ante omnia irent impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus eſſe conſuevit,) cogeret XI; ne majoris multitudinis ſpecies accidere hoſtibus poſſet, quam ipſi depopoſciſſent. hac ratione pene quadrato agmine inſtructo; in conſpectu hoſtium, celerius opinione eorum, exercitum adducit. Quum repente inſtructas velut 8
in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent, quorum erant ad Caeſarem plena fiduciae conſilia perlata; ſive certaminis periculo, ſive ſubito adventu, ſeu exſpectatione noſtri conſilii,

copias inſtruunt pro caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Caeſar, etſi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam multitudinem hoſtium; valle intermiſſa, magis in altitudinem depreſſa, quam late patente; caſtra caſtris hoſtium confert. haec imperat vallo pedum XII muniri; coroniſque pro ratione ejus altitudinis inaedificari: foſſam duplicem, pedum quinûm denûm, lateribus directis, deprimi: turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum; pontibus transjectis conſtratiſque conjungi; quorum frontes vimineâ loriculâ munirentur, ut hoſtis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine eſſet, hôc audacius longiuſque tela permitteret; alter, qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet, ponte ab incidentibus telis tegeretur. portis fores, altio-
9 reſque turres impoſuit. Hujus munitionis duplex erat conſilium. namque et operum magnitudinem et timorem ſuum ſperabat fiduciam barbaris allaturum; et, quum pabulatum frumentatumque longius eſſet proficiſcendum,

Digitized by Google

parvis copiis caſtra munitione ipſa videbat poſſe defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina caſtra palude interjecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnunquam aut noſtra auxilia Gallorum Germanorumque tranſibant, acriuſque hoſtes inſequebantur; aut viciſſim hoſtes eandem tranſgreſſi, noſtros longius ſubmovebant. accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat neceſſe, quum raris disjectiſque ex aedificiis pabulum conquireretur,) ut impeditis locis diſperſi pabulatores circumvenirentur: quae res etſi mediocre detrimentum jumentorum ac ſervorum noſtris afferebat, tamen ſtultas cogitationes incitabat barbarorum: atque eò magis, quòd Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accerſenda dixeram, cum equitibus venerat; qui, tametſi numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum adventu barbari inflabantur. Caeſar, quum ani- 10
madverteret hoſtem complures dies caſtris palude et loci natura munitis ſe tenere; neque oppugnari caſtra eorum ſi-

ne dimicatione pernicioſa, nec locum munitionibus claudi niſi a majore exercitu poſſe: litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime poſſet, legionem XIII, quae cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerſeret; atque ita cum III legionibus, magnis itineribus, ad ſe veniret. ipſe equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnam numerum evocaverat, praeſidio pabulationibus mittit, qui ſubitas hoſtium incurſiones
11 ſuſtinerent. Quod quum quotidie fieret; ac jam conſuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate;) Bellovaci delecta manu peditum, cognitis ſtationibus quotidianis equitum noſtrorum, ſilveſtribus locis inſidias diſponunt; eodemque equites poſtero die mittunt, qui primum elicerent noſtros in inſidias, deinde circumventos aggrederentur. cujus mali ſors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obvenerat: namque ii, quum repente hoſtium equites animadvertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatem contemſiſſent; cupidius inſecuti, a pe-

Digitized by Google

ditibus undique ſunt circumdati. quo facto perturbati, celerius, quam conſuetudo fert equeſtris proelii, ſe receperunt; amiſſo Vertiſco, principe civitatis, praefecto equitum; qui quum vix equo propter aetatem poſſet uti, tamen, conſuetudine Gallorum, neque aetatis excuſatione in ſuſcipienda praefectura uſus erat, neque dimicari ſine ſe voluerat. inflammantur atque incitantur hoſtium animi ſecundo proelio, principe et praefecto Rhemorum interfecto: noſtri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis ſtationes diſponere, ac moderatius cedentem inſequi hoſtem.
Non intermittuntur interim quotidiana 12
proelia in conſpectu utrorumque caſtrorum, quae ad vada tranſituſque fiebant paludis. qua contentione Germani, (quos propterea Caeſar tranſduxerat Rhenum, ut equitibus interpoſiti proeliarentur;) quum conſtantius univerſi paludem tranſiſſent; pauciſque reſiſtentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem eſſent inſecuti: perterriti non ſolum ii qui aut cominus opprimebantur aut eminus vulnerabantur, ſed

etiam qui longius ſubſidiari conſueverant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugae fecerunt, ſaepe amiſſis ſuperioribus locis, quàm ſe aut in caſtra ſuorum reciperent, aut nonnulli pavore coacti longius profugerent: quorum periculo ſic omnes copiae ſunt perturbatae, ut vix judicari poſſet, utrum ſecundis minimis rebus inſolentiores, an adverſis mediocribus timidiores eſſent.

13 Complurimis diebus iiſdem in caſtris conſumptis: quum propius acceſſiſſe legiones, et C. Trebonium legatum, cognoviſſent; duces Bellovacorum, veriti ſimilem obſeſſionem Aleſiae, noctu dimittunt eos, quos aut aetate aut viribus inferiores, aut inermes habebant; unaque reliqua impedimenta. quorum perturbatum et confuſum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum, etiam expeditos ſequi Gallos conſuevit;) oppreſſi luce, copias armatorum pro ſuis inſtruunt caſtris; ne prius Romani perſequi ſe inciperent, quam longius agmen impedimentorum ſuorum proceſſiſſet. at Caeſar neque reſiſtentes tanto collis adſcenſu aggrediendos judi-

Digitized by Google

cabat; neque non uſque eò legiones ad-
movendas, ut diſcedere ex eo loco ſine
periculo barbari, noſtris militibus in-
ſtantibus, non poſſent. ita, quum palu-
dem impeditam a caſtris caſtra dividere,
(quae tranſeundi difficultas, celeritatem
inſequendi tardare poſſet;) atque id ju-
gum, quod trans paludem penè ad hoſ-
tium caſtra pertineret, mediocri valle a
caſtris eorum interciſum animadverte-
ret: pontibus palude conſtrata, legiones
tranſducit; celeriterque in ſummam pla-
nitiem jugi pervenit, quae declivi faſti-
gio duobus ab lateribus muniebatur. ibi
legionibus inſtructis, ad ultimum jugum
pervenit; aciemque eo loco conſtituit,
unde tormento miſſa tela in hoſtium cu-
neos conjici poſſent. Barbari, confiſi 14
loci natura; quum dimicare non recuſa-
rent, ſi forte Romani ſubire collem co-
narentur; paullatimque copias diſtribu-
tas dimittere non auderent, ne diſperſi
perturbarentur; in acie permanſerunt.
quorum pertinaciâ cognitâ; Caeſar, xx
cohortibus inſtructis, caſtriſque eo loco
metatis, muniri jubet caſtra. abſolutis
operibus, legiones pro vallo inſtructas

collocat; equites, fraenatis equis, in ſtationibus diſponit. Bellovaci, quum Romanos ad inſequendum paratos viderent; neque pernoctare, neque diutius permanere ſine cibariis eodem loco poſſent; tale conſilium ſui recipiendi inierunt. faſces, ubi conſederant, [nam, in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus commentariis declaratum eſt,] ſtramentorum ac virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, per manus inter ſe tranſditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, ſigno pronunciato, uno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repente a conſpectu texit Romanorum; quod ubi accidit, barbari vehementiſſimo curſu fugerunt.
15 Caeſar, etſi diſceſſum hoſtium animadvertere non poterat, incendiis oppoſitis; tamen id conſilium quum fugae cauſſa initum ſuſpicaretur, legiones promovet, et turmas mittit ad inſequendum: ipſe veritus inſidias, ne forte in eodem loco ſubſiſteret hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum; tardius procedit. equites, quum intrare fumum et flammam denſiſ-

ſimam timerent; ac, ſi qui cupidius intraverant, vix ſuorum ipſi priores partes animadverterent equorum; inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellovacis dederunt. ita, fuga timoris ſimul calliditatiſque plena, ſine ullo detrimento, millia non amplius x progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. inde, quum ſaepe in inſidiis equites pediteſque diſponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. Quod quum crebrius acci- 16
deret; ex captivo quodam comperit Caeſar, Correum Bellovacorum ducem, fortiſſimorum millia VI peditum delegiſſe, equiteſque ex omni numero mille, quos in inſidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum miſſuros ſuſpicaretur. quo cognito conſilio, Caeſar legiones plures, quam ſolebat, educit; equitatumque, quem praeſidio pabulatoribus mittere ſemper conſueverat, praemittit: huic interponit auxilia levis armaturae: ipſe cum legionibus quam poteſt maxime appropinquat. hoſtes in inſidiis diſpoſiti, quum ſibi de-

Digitized by Google

legiſſent campum ad rem gerendam, non amplius patentem in omnes partes paſſibus M; ſilvis undique impeditiſſimis, aut altiſſimo flumine, velut indagine, munitum; hunc circumdederunt. noſtri, explorato hoſtium conſilio, ad proeliandum animo atque armis parati; quum, ſubſequentibus legionibus, nullam dimicationem recuſarent; turmatim in eum locum devenerunt. quorum adventu quum ſibi Correus oblatam occaſionem rei gerendae exiſtimaret, primum cum paucis ſe oſtendit; atque in proximas turmas impetum facit. noſtri conſtanter incurſum ſuſtinent inſidiatorum: neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equeſtribus proeliis quum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipſorum detrimentum accipitur. quum, diſpoſitis turmis, invicem rari proeliarentur; neque ab lateribus circumveniri ſuos paterentur: erumpunt caeteri, Correo proeliante, ex ſilvis. fit magna contentione diverſum proelium: quod quum diutius pari Marte iniretur; paullatim ex ſilvis inſtructa multitudo procedit

peditum, quae noſtros cogit cedere equites: quibus celeriter ſubveniunt levis armaturae pedites, quos ante legiones miſſos docui; turmiſque noſtrorum interpoſiti, conſtanter proeliantur. pugnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, ut ratio poſtulabat proelii; qui ſuſtinuerant primos impetus inſidiarum, hôc ipſo fiunt ſuperiores, quòd nullum ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebrique eodem tempore et noſtris et hoſtibus nuncii afferuntur, imperatorem inſtructis copiis adeſſe. quâ re cognitâ; praeſidio cohortium confiſi noſtri, acerrime proeliantur: ne, ſi tardius rem geſſiſſent, victoriae gloriam communicaſſe cum legionibus viderentur. hoſtes concidunt animis, atque itineribus diverſis fugam quaerunt. nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipſi tenebantur. victi tamen propulſique; majore parte amiſſa; conſternati, quo fors tulerat, confugiunt; partim ſilvis petitis, partim flumine: qui tamen in fuga a noſtris acriter inſequen-

Digitized by Google

tibus conficiuntur; quum interim nulla calamitate victus Correus, excedere proelio, ſilvaſque petere, aut, invitantibus noſtris ad deditionem, potuit adduci, quin fortiſſime proeliando, compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in ſe tela conjicere.
17 Tali modo re geſta: recentibus proelii veſtigiis ingreſſus Caeſar: quum victos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes, nuncio accepto, locum caſtrorum relicturos, quae non longius ab ea caede abeſſe plus minus VIII millibus paſſuum dicebantur; tametſi flumine impeditum tranſitum videbat, tamen, exercitu tranſducto, progreditur. at Bellovaci, reliquaeque civitates; repentè ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſilvarum beneficio caſum evitaverant; omnibus adverſis, cognita calamitate, interfecto Correo, amiſſo equitatu et fortiſſimis peditibus; quum adventare Romanos exiſtimarent, concilio repentè cantu tubarum convocato conclamant, ut legati obſideſque ad Caeſarem
18 mittantur. Hôc omnibus probato conſilio; Comius Atrebas ad eos profugit

Digitized by Google

Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. caeteri e veſtigio mittunt ad Caeſarem legatos; petuntque,
‘ ut ea poena ſit contentus hoſtium,
‘ quam, ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia atque
‘ humanitate numquam profecto eſſet
‘ illaturus: afflictas opes, equeſtri proelio, Bellovacorum eſſe: delectorum
‘ peditum multa millia interiiſſe: vix
‘ refugiſſe nuncios caedis. tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo proelio commodum eſſe conſecutos; quod Correus, auctor belli,
‘ concitator multitudinis, eſſet interfectus. numquam enim Senatum tantum in civitate, illo vivo; quantum
‘ imperitam plebem, potuiſſe.’ haec orantibus legatis, commemorat Caeſar;
‘ eodem tempore, ſuperiore anno, Bellovacos caeteraſque Galliae civitates
‘ ſuſcepiſſe bellum: pertinaciſſime hos
‘ ex omnibus in ſententia permanſiſſe,
‘ neque ad ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos: ſcire atque intelligere ſe, cauſſam peccati faciliime
‘ mortuis delegari: neminem vero tan-

'tum pollere, ut, invitis principibus, 'reſiſtente ſenatu, omnibus bonis re-'pugnantibus, infirma manu plebis bel-'lum concitare et gerere poſſet: ſed ta-'men ſe contentum fore eâ poenâ, quam
19 'ſibi ipſi contraxiſſent.' Nocte inſequenti, legati reſponſa ad ſuos referunt; obſides conficiunt. concurrunt reliquarum civitatum legati, quae Bellovacorum ſpeculabantur eventum: obſides dant; imperata faciunt. excepto Comio; quem timor cohibebat cujuſquam fidei ſuam committere ſalutem. nam ſuperiore anno T. Labienus, Caeſare in Gallia citeriore jus dicente; quum Comium comperiſſet ſollicitare civitates, et conjurationem contra Caeſarem facere; infidelitatem ejus ſine ulla perfidia judicavit comprimi poſſe. quem quia non arbitrabatur vocatum in caſtra venturum; ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum, per ſimulationem colloquii, curaret interficiendum. ad eam rem delectos idoneos ei tranſdidit centuriones. quum in colloquium ventum eſſet; et, ut convenerat, manum Comii Voluſenus arr-

puiſſet; et centurio, velut inſueta re permotus, vellet hominem conficere; celeriter a familiaribus prohibitus Comii, non potuit: graviter tamen primo ictu gladio caput percuſſit. quum utrimque gladii diſtricti eſſent, non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque conſilium; noſtrorum, quòd mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quòd, inſidiis cognitis, plura, quam viderant, extimeſcebant. quo facto; ſtatuiſſe Comius dicebatur, nunquam in conſpectu cujuſquam Romani venire. Bellicoſiſſimis gentibus devictis, 20
Caeſar; quum videret nullam jam eſſe civitatem, quae bellum pararet, quo ſibi reſiſteret; ſed nonnullos ex *oppidis* demigrare, ex agris diffugere, ad praeſens imperium evitandum; plures in partes exercitum dimittere conſtituit. M. Antonium quaeſtorem, cum legione XI, ſibi conjungit. C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV, mittit in diverſiſſimam partem Galliae: quòd ibi quaſdam civitates in armis eſſe audiebat; neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus praeerat, ſatis firmas II legio-

nes habere exiſtimabat. T. Labienum ad ſe evocat: legionemque XII, quae cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod ſimile incommodum accideret decurſione barbarorum, ac ſuperiore aeſtate Tergeſtinis accidiſſet, qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppreſſi. ipſe ad devaſtandos depopulandoſque fines Ambiorigis, proficiſcitur: quem perterritum atque fugientem, quum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet; proximum ſuae dignitati eſſe ducebat, adeo fines ejus vaſtare civibus, aedificiis, pecore; ut odio ſuorum Ambiorix, ſi quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem. quum in omnes partes finium Ambiorigis, aut legiones aut auxilia dimiſiſſet; atque omnia caedibus, incendiis, rapinis, vaſtaſſet; magno numero hominum interfecto aut capto: Labienum cum II legionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniae vicinitatem quotidianis exercitata bellis, cultu et feritate non multum a Germanis differebat; neque

Digitized by Google

imperata unquam, niſi exercitu coacta, faciebat. Interim, C. Caninius legatus; quum magnam multitudinem conveniſſe hoſtium in fines Pictonum, litteris nunciiſque Duracii cognoviſſet, qui perpetuò in amicitiâ Romanorum permanſerat quum pars quaedam civitatis ejus defeciſſet; ad oppidum Limonem contendit. quò quum adventaret; atque ex captivis certius cognoſceret, multis hominum millibus, Dumnaco duce Andium, Duracium clauſum Limone oppugnari; neque infirmas legiones hoſtibus committere auderet; caſtra munito loco poſuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognoviſſet; copiis omnibus ad legiones converſis, caſtra Romanorum oppugnare inſtituit. quum complures dies in oppugnatione conſumpſiſſet; et, magno ſuorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuiſſet; rurſus ad obſidendum Limonem redit. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obſidibus firmat; litteriſque C. Caninii certior fit, quae in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium Duracio

21 22

Digitized by Google

ſerendum. at Dumnacus, adventu Fabii cognito; deſperata ſalute, ſi tempore eodem coactus eſſet et Romanum externum ſuſtinere hoſtem, et reſpicere ac timere oppidanos; repente eo ex loco cum copiis recedit: nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem tranſeundum, copias tranſduxiſſet. Fabius, etſi nondum in conſpectu venerat hoſtibus, neque ſe cum Caninio conjunxerat; tamen, doctus ab iis qui locorum noverant naturam, potiſſimum credidit, hoſtes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. itaque cum copiis ad eundem pontem contendit; equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum proceſſiſſet, ſine defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. conſequuntur equites noſtri, ut erat praeceptum; invaduntque Dumnaci agmen: et fugientes perterritoſque, ſub ſarcinis in itinere aggreſſi; magnâ praedâ, multis interfectis, potiuntur. ita, re bene geſta, ſe
23 recipiunt in caſtra. Inſequenti nocte Fabius equites praemittit, ſic paratos,

vit confligerent atque omne agmen morarentur, dum conſequeretur ipſe. cujus praeceptis ut res gereretur, Q. Atius Varus, praefectus equitum, ſingularis et animi et prudentiae vir, ſuos hortatur; agmenque hoſtium conſecutus, turmas partim idoneis locis diſponit, partim equitum proelium committit. conſiſtit audacius equitatus *hoſtium*, ſuccedentibus ſibi peditibus; qui, toto agmine ſubſiſtentes, equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. fit proelium acri certamine. namque noſtri, contemptis pridie ſuperatis hoſtibus; quum ſubſequi legiones meminiſſent; et pudore cedendi, et cupiditate celerius *per* ſe conficiendi proelii, fortiſſime *contra* pedites proeliantur: hoſteſque, nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, ut pridie cognoverant; delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur. quum aliquandiu ſummâ contentione dimicaretur; Dumnacus inſtruit aciem, quae ſuis eſſet equitibus invicem praeſidio. tum repentè confertae legiones in conſpectu hoſtium veniunt. quibus viſis, perculſae barbarorum turmae, ac

Digitized by Google

perterritae acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore diſcurſuque paſſim fugae ſe mandant. at noſtri equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſime conflixerant; laetitia victoriae elati, magno undique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi; quantum equorum vires ad perſequendum, dextraeque ad caedendum valent; tantum eo proelio interficiunt. itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut eorum qui timore arma projecerant, interfectis; omnis multitudo capitur
24 impedimentorum. Qua ex fuga, quum conſtaret Drapetem Senonem, (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, ſervis ad libertatem vocatis, exulibus omnium civitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta et commeatus Romanorum interceperat,) non amplius hominum V millibus ex fuga collectis, Provinciam petere: unaque conſilium cum eo Luterium Cadurcum cepiſſe; quem in ſuperiore Commentario, prima defectione Galliae, facere in Provinciam impetum voluiſſe cognitum eſt: Caninius legatus,

Digitized by Google

cum legionibus II, ad eos perſequendos
contendit; ne de timore aut detrimento
Provinciae, magna infamia, perditorum
hominum latrociniis, caperetur. C. Fa- 25
bius cum reliquo exercitu, in Carnutes
reliquaſque proficiſcitur civitates; qua-
rum eo proelio, quod cum Dumnaco fece-
rat, copias eſſe acciſas ſciebat. non enim
dubitabat, quin recenti calamitate ſub-
miſſiores eſſent futurae: dato verò ſpa-
tio ac tempore, eodem inſtante Dumna-
co, poſſent concitari. qua in re, ſumma
felicitas celeritaſque in recipiendis civi-
tatibus Fabium conſequitur. nam Car-
nutes, qui, ſaepe vexati, numquam pa-
cis fecerant mentionem; datis obſidi-
bus, veniunt in deditionem: caeteraeque
civitates poſitae in ultimis Galliae fini-
bus, Oceano conjunctae, quae Armori-
cae appellantur; auctoritate adductae
Carnutum, adventu Fabii legionumque,
imperata ſine mora faciunt. Dumnacus
ſuis finibus expulſus, errans, latitanſ-
que, ſolus extremas Galliae regiones pe-
tere coactus eſt. At Drapes, unaque 26
Luterius, quum legiones Caniniumque
adeſſe cognoſcerent; nec ſe ſine certa

pernicie, perſequente exercitu, putarent
Provinciae fines intrare poſſe; nec jam
liberam vagandi latrocinandique facul-
tatem haberent: conſiſtunt in agris Ca-
durcorum. ibi quum Luterius apud ſu-
os cives quondam, integris rebus, mul-
tum potuiſſet; ſemperque auctor novo-
rum conſiliorum, magnam apud barba-
ros auctoritatem haberet; oppidum Ux-
ellodunum, quod in clientela fuerat e-
jus, natura loci egregie munitum, occu-
pat ſuis et Drapetis copiis, oppidanoſ-
27 que ſibi conjungit. Quo quum confeſ-
tim C. Caninius veniſſet; animadver-
teretque omnes oppidi partes praerup-
tiſſimis ſaxis eſſe munitas, quò, defen-
dente nullo, tamen armatis adſcendere
eſſet difficile; magna autem impedimen-
ta oppidanorum videret, quae, ſi clan-
deſtina fuga ſubtrahere conarentur, ef-
fugere non modo equitatum, ſed ne le-
giones quidem poſſent: tripartito co-
hortibus diviſis, trina excelſiſſimo loco
caſtra fecit; a quibus paullatim, quan-
tum copiae patiebantur, vallum in oppi-
di circuitu ducere inſtituit. quod quum a-
nimadverterent oppidani; miſerrimaque

Digitized by Google

Aleſiae memoria ſolliciti, ſimilem caſum obſeſſionis vererentur; maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunae illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti eſſe habendam: conſtituunt omnium conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumentum proficiſci. eo conſilio probato; proxima nocte, II *millibus* armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes et Luterius educunt. ii, paucos dies morati; ex finibus Cadurcorum, (qui partim re frumentaria ſublevare eos cupiebant; partim prohibere, quo minus ſumerent, non poterant;) magnum numerum frumenti comparant. nonnumquam autem expeditionibus nocturnis caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur; ne aut opus effectum tueri non poſſit, aut plurimis in locis infirma diſponat praeſidia.
Magna copia frumenti comparata; con- 28
fidunt Drapes et Luterius non longius ab oppido x millibus paſſuum, unde paullatim frumentum in oppidum ſupportarent. ipſi inter ſe provincias par-

Digitized by Google

tiuntur: Drapes, caſtris praeſidio cum parte copiarum reſtitit: Luterius, agmen jumentorum ad oppidum adducit. diſpoſitis ibi praeſidiis; hora noctis circiter x, ſilveſtribus anguſtiſque itineribus frumentum importare in oppidum inſtituit. quorum ſtrepitum vigiles caſtrorum quum ſenſiſſent; exploratoreſque miſſi, quae agerentur renunciaſſent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis caſtellis, in frumentarios ſub ipſam lucem impetum fecit. ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad ſua praeſidia. quae noſtri ut viderunt; acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. effugit inde cum paucis Lu-
29 terius, nec ſe recipit in caſtra. Re bene geſta; Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete eſſe in caſtris a millibus non amplius x. qua re ex compluribus cognita: quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi poſſe; magnae felicitatis eſſe arbitrabatur, neminem ex caede refugiſſe in caſtra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret.

Digitized by Google

ſed, quum in experiundo periculum nullum videret; equitatum omnem, Germanoſque pedites, ſummae velocitatis omnes, ad caſtra hoſtium praemittit: ipſe legionem unam in trina caſtra diſtribuit; alteram ſecum expeditam ducit. quum propius hoſtem acceſſiſſet; ab exploratoribus, quos praemiſerat, cognoſcit; caſtra eorum, ut barbarorum fert conſuetudo, relictis locis ſuperioribus, ad ripas fluminis eſſe demiſſa; at Germanos, equiteſque, imprudentibus omnibus, de improviſo advolaſſe et proelium commiſiſſe. qua re cognita; legionem armatam inſtructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus ſigno dato, loca ſuperiora capiuntur. quod ubi accidit; Germani, equiteſque, ſignis legionis viſis, vehementiſſime proeliantur. confeſtim omnes cohortes undique impetum faciunt. omnibus aut interfectis, aut captis; magnâ praedâ potiuntur. capitur ipſe eo proelio Drapes. Caninius, feliciſſime re geſta, ſine 30
ullo penè militis vulnere; ad obſidendos oppidanos revertitur. externoque hoſte deleto; cujus timore augere praeſidia,

et munitione oppidanos circumdare prohibitus erat; opera undique imperat administrari. venit eòdem cum ſuis copiis poſtero die C. Fabius; partemque oppidi
31 pidi ſumit ad obſidendum. Caeſar interim M. Antonium quaeſtorem, cum cohortibus xv, in Bellovacis reliquit; ne qua rurſus novorum conſiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. ipſe reliquas civitates adit: obſides plures imperat: timentes omnium animos conſolatione ſanat. quum in Carnutes veniſſet: quorum in civitate, ſuperiore Commentario, Caeſar expoſuit initium belli eſſe ortum: quòd praecipue eos propter conſcientiam facti, timere animadvertebat; quo celerius civitatem metu liberaret, principem ſceleris ipſius et concitatorem belli Guturvatum ad ſupplicium depoſcit: qui, etſi ne civibus quidem ſuis ſe committebat; tamen celeriter, omnium cura quaeſitus, in caſtra perducitur. cogitur in ejus ſupplicium Caeſar contra naturam ſuam, maximo militum concurſu; qui omnia pericula et detrimenta belli, Guturvato accepta referebant; adeò ut verberibu

Digitized by Google

exanimatum corpus ſecuri feriretur. Ibi 32
crebris litteris Caninii fit certior, quae
de Drapete et Luterio geſta eſſent; quo-
que in conſilio permanerent oppidani.
quorum etſi paucitatem contemnebat,
tamen pertinaciam magnâ poenâ eſſe af-
ficiendam judicabat; ne univerſa Gallia
non vires ſibi defuiſſe ad reſiſtendum Ro-
manis, ſed conſtantiam, putaret; neve
hôc exemplo caeterae civitates, locorum
opportunitate fretae, ſe vindicarent in
libertatem; quum omnibus Gallis no-
tum eſſe ſciret, reliquam eſſe unam aeſ-
tatem ſuae provinciae; quam ſi ſuſti-
nere potuiſſent, nullum ultra pericu-
lum vererentur. itaque Q. Calenum le-
gatum cum legionibus II relinquit, qui
juſtis itineribus, ſe ſubſequeretur: ipſe
cum omni equitatu, quam poteſt celer-
rime, ad Caninium contendit. Quum, 33
contra exſpectationem omnium, Caeſar
Uxellodunum veniſſet, oppidumque o-
peribus clauſum animadverteret, neque
ab oppugnatione recedi videret ulla con-
ditione poſſe; magna autem copia fru-
menti abundare oppidanos, ex perfugis
cognoviſſet: aqua prohibere hoſtem ten-

tare coepit. flumen infimam vallem dividebat, quae penè totum montem cingebat, in quo poſitum erat praeruptum undique oppidum Uxellodunum. hoc avertere, loci natura prohibebat: ſic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depreſſis foſſis, derivari poſſet. erat autem oppidanis difficilis et praeruptus eò deſcenſus; ut, prohibentibus noſtris, ſine vulneribus ac periculo vitae neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſent adſcenſu. qua difficultate eorum cognita; Caeſar, ſagittariis funditoribuſque diſpoſitis, tormentis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos; quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum conveniebat ſub ipſius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpebat ab ea parte, quae, fere pedum CCC intervallo, fluminis circuitu vacabat. hôc fonte prohiberi poſſe oppidanos quum optarent reliqui, Caeſar unus videret; non ſine magno periculo, e regione ejus vineas agere adverſus montem, et aggeres ſtruere

Digitized by Google

coepit; magno cum labore, et continua dimicatione. oppidani enim loco ſuperiore decurrentes, ſine periculo proeliabantur; multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnerabant: ut tamen non deterrerentur milites noſtri vineas proferre, et labore atque operibus locorum vincere difficultates. eodem tempore tectos cuniculos, ab aggere et vineis agunt ad caput fontis: quod genus operis ſine ullo periculo, et ſine ſuſpicione hoſtium facere licebat. exſtruitur agger in altitudinem pedum LX: collocatur in eo turris X tabulatorum; non quidem quae moenibus aequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) ſed quae ſuperaret fontis faſtigium. ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec ſine periculo poſſent adaquari oppidani; non tantum pecora atque jumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. Quo 34
malo perterriti oppidani; cupas ſevo, pice, ſcandulis complent: eas ardentes in opera provolvunt. eodem tempore acerrime praeliantur, ut ab incendio reſtinguendo dimicatione et periculo de-

terreant Romanos. magna repentè in
ipſis operibus flamma exſiſtit. quaecun-
que enim per locum praecipitem miſſa
erant; ea, vineis et aggere ſuppreſſa,
comprehendebant id ipſum quod mora-
batur. milites contra noſtri, quanquam
periculoſo genere proelii, locoque iniquo
premebantur; tamen omnia paratiſſimo
ſuſtinebant animo. res enim gerebatur et
excelſo loco, et in conſpectu exercitus
noſtri; magnuſque utrimque clamor o-
riebatur. ita, quam quiſque poterat ma-
xime inſignis, quo notior teſtatiorque
virtus ejus eſſet, telis hoſtium flammae-
35 que ſe offerebat. Caeſar, quum com-
plures ſuos vulnerari videret; ex omni-
bus oppidi partibus cohortes montem
adſcendere, et, ſimulatione moenium
occupandorum, clamorem undique ju-
bet tollere. quo facto perterriti oppida-
ni; quum, quid ageretur in locis reli-
quis, eſſent ignari; revocant ab impug-
nandis operibus armatos, muriſque diſ-
ponunt. ita noſtri, ſine proelio facto,
celeriter opera flammâ comprehenſa par-
tim reſtinguunt, partim interſcindunt.
quum pertinaciter reſiſterent oppidani

Digitized by Google

et, jam magna parte ſuorum ſiti amiſſa,
in ſententia permanerent: ad poſtre-
mum cuniculis venae fontis interciſae
ſunt, atque averſae. quo facto repente
fons perennis exhauſtus, tantam attulit
oppidanis ſalutis deſperationem, ut id
non hominum conſilio, ſed Deorum vo-
luntate factum putarent. itaque neceſſi-
tate coacti, ſe tranſdiderunt. Caeſar, 36
quum ſuam lenitatem cognitam omni-
bus ſciret; neque vereretur, ne quid
crudelitate naturae videretur aſperius
feciſſe; neque exitum conſiliorum ſuo-
rum animadverteret, ſi tali ratione di-
verſis in locis plures rebellare coepiſ-
ſent: exemplo ſupplicii deterrendos re-
liquos exiſtimavit. itaque, omnibus, qui
arma tulerunt, manus praecidit: vitam
conceſſit; quo teſtatior eſſet poena im-
proborum. Drapes, quem captum eſſe
a Caninio docui; ſive indignatione et
dolore vinculorum, ſive timore gravio-
ris ſupplicii, paucis diebus ſeſe cibo ab-
ſtinuit, atque ita interiit. eodem tem-
pore Luterius, quem profugiſſe ex proe-
lio ſcripſi; quum in poteſtatem veniſ-
ſet Epaſnacti Arverni, (crebro enim

Digitized by Google

mutandis locis, multorum fidei ſe committebat; quòd nuſquam diutius ſine periculo commoratus videbatur, quum ſibi conſcius eſſet quàm inimicum deberet Caeſarem habere:) hanc Epaſnactus Arvernus, amiciſſimus populi Romani, ſine dubitatione ulla vinctum ad Caeſa-
37 rem duxit. Labienus interim in Treviris equeſtre proelium ſecundum facit: compluribuſque Treviris interfectis, et Germanis, qui nulli adverſus Romanos auxilia denegabant; principes eorum vivos in ſuam redegit poteſtatem; atque in iis Surum Aeduum; qui et virtutis et generis ſummam nobilitatem habebat, ſoluſque ex Aeduis ad id tempus permanſerat in armis. ea re cognita, Caeſar; quum in omnibus partibus Galliae, bene res geſtas videret; judicaretque, ſuperioribus aeſtivis Galliam devictam et ſubactam eſſe; Aquitaniam nunquam ipſe adîſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deviciſſet: cum II legionibus in eam partem eſt profectus, ubi extremum tempus conſumeret aeſtivorum. quam rem, ſicut caetera, celeriter feliciterque confecit; namque omnes Aqui-

Digitized by Google

taniae civitates legatos ad eum miſerunt, obſideſque ei dederunt. quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum praeſidio Narbonem profectus eſt: exercitum per legatos in hiberna deduxit: IV legiones in Belgio collocavit, cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio et Q. Tullio legatis: duas in Aeduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat: II in Turonis ad fines Carnutum poſuit, quae omnem regionem conjunctam Oceano continerent: II reliquas in Lemovicum finibus non longe ab Arvernis, ne qua pars Galliae vacua ab exercitu eſſet. paucos dies ipſe in Provincia moratus; quum celeriter omnes conventus percucurriſſet, publicas controverſias cognoviſſet, bene meritis praemia tribuiſſet; (cognoſcendi enim maximam facultatem habebat, quali quiſque animo in rempublicam fuiſſet totius Galliae defectione, quam ſuſtinuerat fidelitate atque auxiliis provinciae illius;) his rebus confectis, ad legiones in Belgium ſe recipit; hibernatque Nemetocennae. Ibi cognoſcit 38
Comium Atrebatem proelio cum equi-

ſtatu ſuo contendiſſe. nam quum An-
tonius in hiberna veniſſet, civitaſque
Atrebatum in officio maneret; Comi-
us, qui poſt illam vulnerationem, quam
ſupra commemoravimus, ſemper ad om-
nes motus paratus ſuis civibus eſſe con-
ſuêſſet; ne conſilia belli quaerenti-
bus auctor armorum duxque deeſſet;
parente Romanis civitate, cum ſuis e-
quitibus ſe ſuoſque latrociniis alebat;
infeſtiſque itineribus commeatus com-
plures, qui comportabantur in hiber-
39 na Romanorum, intercipiebat. Erat
attributus Antonio praefectus equitum
C. Voluſenus Quadratus; qui cum eo
hiemaret. hunc Antonius ad perſequen-
dum equitatum hoſtium mittit. Voluſe-
nus autem ad eam virtutem, quae ſingu-
laris in eo erat, magnum odium Co-
mii adjungebat; quo libentius id face-
ret, quod imperabatur. itaque, diſpoſi-
tis inſidiis, ſaepius ejus equites aggreſ-
ſus, ſecunda proelia faciebat. noviſſime,
quum vehementius contenderetur: ac
Voluſenus, ipſius intercipiendi Comii
cupiditate, pertinacius eum cum paucis
inſecutus eſſet; ille autem fuga vehe-

menti Voluſenum produxiſſet longius: repente omnium ſuorum invocat fidem atque auxilium, ne ſua vulnera, per fidem impoſita, paterentur inulta; converſoque equo, ſe a caeteris incautius permittit in praefectum. faciunt idem omnes ejus equites; paucoſque noſtros convertunt atque inſequuntur. Comius incenſum calcaribus equum jungit equo Quadrati; lanceaque infeſtà medium femur ejus magnis viribus transjicit. praefecto vulnerato; non dubitànt noſtri reſiſtere, et converſi hoſtem pellere. quod ubi accidit; complures hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi, vulnerantur; et partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod ubi malum dux, equi velocitate, evitavit; graviter vulneratus praefectus, ut vitae periculum aditurus videretur, refertur in caſtra. Comius autem; ſive expiato ſuo dolore, ſive magna parte amiſſa ſuorum; legatos ad Antonium mittit: ſeque et ibi futurum ubi praeſcripſerit, et ea facturum quae imperaverit, obſidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat

cujuſquam Romani. quam poſtulationem Antonius quum judicaret ab juſto naſci timore, veniam petenti dedit; obſides accepit.

Scio Caeſarem ſingulorum annorum ſingulos Commentarios confeciſſe. quod ego non exiſtimavi mihi eſſe faciendum; propterea quòd inſequens annus, L. Paullo, C. Marcello conſulibus, nullus habet Galliae magnopere res geſtas. ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caeſar exercituſque eo tempore fuiſſent; pauca ſcribenda, conjungendaque huic Commentario ſtatui.

40 Caeſar, quum in Belgio hiemaret, unum illud propoſitum habebat; continere in amicitia civitates, nulli ſpem aut cauſſam dare armorum. nihil enim minus volebat, quam ſub deceſſum ſuum neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum exercitum deducturus eſſet, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter ſine praeſenti periculo ſuſciperet. itaque, honorifice civitates appellando, principes maximis praemiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defeſſam tot ad-

Digitized by Google

itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum propter ſalubritatem exiſtimabat. ibi quanquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis ſuis ſollicitari: certiorque fiebat, id agi paucorum conſiliis, ut, interpoſita ſenatus auctoritate, aliqua parte exercitûs ſpoliaretur: tamen neque de Labieno credidit quidquam; neque contra ſenatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. judicabat enim, liberis ſententiis patrum conſcriptorum cauſſam ſuam facile obtineri. nam C. Curio tribunus plebis, quum Caeſaris cauſſam dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſaepe erat ſenatui pollicitus; ‘ſi quem ‘timor armorum Caeſaris laederet, et ‘quoniam Pompeii dominatio atque ‘arma non minimum terrorem foro in‘ferrent; diſcederet uterque ab armis, ‘exercituſque dimitteret: fore eo pac‘to liberam, et ſui juris, civitatem.’ neque hoc tantum pollicitus eſt; ſed etiam per ſe ſenatus diſceſſionem facere coepit. quod ne fieret, conſules amicique Pompeii interceſſerunt; atque, ita rem moderando, diſceſſerunt. Magnum 44

Digitized by Google

hoc teſtimonium ſenatus erat univerſi ;
convenienſque ſuperiori facto. nam
Marcellus, proximo anno, quum im-
pugnaret Caeſaris dignitatem ; contra
legem Pompeii et Craſſi, retulerat ante
tempus ad ſenatum de Caeſaris provin-
ciis. ſententiiſque dictis ; diſceſſionem
faciente Marcello, qui ſibi omnem dig-
nitatem ex Caeſaris invidia quaerebat ;
ſenatus frequens in alia omnia tranſi-
it. quibus non frangebantur animi ini-
micorum Caeſaris ; ſed admonebantur,
quo majores pararent neceſſitudines,
quibus cogi poſſet ſenatus id probare,
quod ipſi conſtituiſſent. Fit deinde
45 S. C. ut ad bellum Parthicum legio una
a Cn. Pompeio, altera a C. Caeſare mit-
teretur. neque obſcure hae duae legio-
nes uni Caeſari detrahuntur. nam Cn.
Pompeius legionem primam, quam ad
Caeſarem miſerat, confectam ex delec-
tu provinciae Caeſaris ; tanquam ex ſuo
numero, dedit. Caeſar tamen, quum de
voluntate adverſariorum ſuorum nemi-
ni dubium eſſet, Cn. Pompeio legio-
nem remiſit ; et ex ſuo numero deci-
mam quintam, quam in Gallia citerio-

Digitized by Google

re habuerat, ex ſenatuſconſulto jubet tranſdi. in ejus locum XIII legionem in Italiam mittit, quae praeſidia tueretur, ex quibus praeſidiis decima quinta deducebatur. ipſe exercitum diſtribuit per hiberna; C. Trebonium, cum legionibus IV, in Belgio collocat; C. Fabium, cum totidem, in Aeduos deducit. ſic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam: ſi Belgae, quorum maxima virtus; et Aedui, quorum auctoritas ſumma eſſet; exercitibus continerentur. Ipſe in Italiam profectus eſt. 46

quò quum veniſſet; cognoſcit, per C. Marcellum conſulem legiones II, ab ſe remiſſas, quae ex ſenatuſconſulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio tranſditas atque in Italia retentas eſſe. hôc facto; quanquam nulli erat dubium, quin arma contra Caeſarem pararentur; tamen Caeſar omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur jure potius diſceptandi, quam belli gerendi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google